

De Poolse Kwestie en de zoektocht naar eenheid, 1863-1939

Masterscriptie Faculteit ESHCC

door

Joris van der Spelt

Erasmus Universiteit Rotterdam, juli 2014

Docent: Altena, L.J. - Assistant Professor Department of History

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1	18
1.1 Geografische en culturele verdeeldheid	18
1.2 Imperialisme	23
1.3 Pools nationalisme	28
Hoofdstuk 2	39
2.1 Organisch werk en de Nationaal Democraten	39
2.2 De weg naar onafhankelijkheid	44
2.3 Vredesconferentie Parijs, 1919	56
Hoofdstuk 3	68
3.1 De verkiezing van 1922	68
3.2 De Nationaal Democraten, etnische politiek	74
3.3 De jaren dertig	77
Hoofdstuk 4 Conclusie	85
Bibliografie	89

Inleiding

Het onderzoek is gericht op de ontwikkeling van het etnisch nationalisme in Polen. Meer specifiek wil deze scriptie verklaren in hoeverre het Pools etnisch nationalisme radicaliseerde als gevolg van de onafhankelijkheid van Polen in 1918.

Niet zonder reden wordt de geschiedenis van Polen vaak aangehaald om het proces van nationalisme te beschrijven en te verklaren. Polen werd in het verleden gezien als een ideaal, een project, of als een onwillekeurig gevolg, in plaats van een sociaal, etnisch en taalkundig geheel.¹ Vanaf 1795 tot de twintigste eeuw bleek het Pools nationaal bewustzijn grotendeels verbonden met de constante strijd om onafhankelijkheid.² Volgens de negentiende-eeuwse romantici vormde het Poolse volk een natie op basis van een gemeenschappelijk verleden en de politieke wil om te strijden voor een onafhankelijk Polen.³ De Polen vochten in de loop van de geschiedenis gebroederlijk voor hun onafhankelijkheid, bijvoorbeeld tijdens de Napoleontische oorlogen. Tevens deelde de Poolse natie een gemeenschappelijk verleden van onderdrukking en vrijheidsberoving. Momenten waar Poolse romantici tijdens de negentiende eeuw veelvuldig naar terugverwezen om de eenheid van de natie te benadrukken en het ideaal van een onafhankelijke natie met behulp van de geschiedenis te rechtvaardigen.

Hoewel Pools nationalisme ver teruggaat in de tijd, vormt de tweede wedergeboorte van de Poolse staat de bron van modern (etnisch) Pools nationalisme, waar dit onderzoek zich op zal richten. Vanuit een aantal opzichten vormde de wedergeboorte van Polen een historisch moment dat de weg deed openen voor nieuwe opvattingen over Polen als één natie.⁴ Deze opvattingen werden meer dan ooit zichtbaar nadat Polen bestuurlijk weer op eigen benen kwam te staan. In november 1918 was de tweede wedergeboorte van de Poolse staat een feit. Het land verscheen weer op de geografische kaart van Europa als onafhankelijke staat, nadat deze 125 jaar niet had bestaan.⁵ Het Poolse volk was

¹ Jerzy Lukowski, Hubert Zawadzki, *A concise history of Poland* (Cambridge 2006, 2e druk) 135.

² Stefan Berger, Angel Smith, *Between Scylla and Charybdis: Nationalism, Labour and Ethnicity across five continents, 1870-1939* (Manchester 1999, 1e druk) 122.

³ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism' http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism

⁴ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism' http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism

⁵ Vogelsgang, Tobias, Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference, <http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsgang.pdf> (12-12-2013)

nu vrij zelf beslissingen over de te voeren politieke koers te nemen.⁶ Plotseling ontstond de verbeelding dat Polen was getransformeerd van een onderdrukte natie naar een homogene natie in een multinationaal, onafhankelijk Polen.⁷ De neergeslagen natie veranderde in een kruisvaardersnatie, en deed welbewust afstand van haar herinneringen die terug deden denken aan haar ondergeschikte positie in het verleden.

Met de wedergeboorte van Polen kreeg het etnisch nationalisme langzamerhand de overhand boven het romantisch nationalisme.⁸ Het idee was dat niet alleen de geschiedenis of een gemeenschappelijk verleden Polen tot één natie maakte; de natie was tevens verbonden op basis van taal, cultuur en religie. Het is echter de vraag in hoeverre er gesproken kan worden van etnisch nationalisme aangezien sommige onderzoeken aantonen dat etnisch nationalisme in Polen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw niet overdreven moet worden. Dit onderzoek zal het concept etnisch nationalisme analyseren en onderzoeken in hoeverre sprake was van etnisch nationalisme in Polen in de periode 1918 en 1938 en of sprake was van verdere radicalisering of niet. Werd bijvoorbeeld met de wedergeboorte van Polen etnisch nationalisme aangescherpt?

Dit leidt tot de volgende hoofdvraag:

In hoeverre radicaliseerde het etnisch nationalisme in Polen tijdens het interbellum als gevolg van de tweede wedergeboorte van een onafhankelijk Polen in 1918?

De volgende deelvragen helpen het antwoord op de hoofdvraag te vinden:

- Bestonden voor 1918 al etnisch nationalistische ideeën (in Polen) en hoe waren deze ideeën ontstaan?
- Was de wedergeboorte van de Poolse staat uitsluitend het resultaat van Pools streven of speelde primair de internationale politiek een rol in de reconstructie van Polen?
- Wat was de invloed van het etnisch nationalisme op het Poolse politieke domein en het maatschappelijke leven tijdens het interbellum?

⁶ Stefan Berger, Angel Smith, *Between Scylla and Charybdis: Nationalism, Labour and Ethnicity across five continents, 1870-1939* (Manchester 1999, 1e druk) 122.

⁷ Berger, *Between Scylla and*, 122.

⁸ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism

Het etnisch nationalisme, dat ook wel wordt beschreven als modern nationalisme, ging vanaf halverwege de negentiende eeuw een rol spelen in Polen.⁹ Terwijl tijdens de negentiende eeuw de invloed van het etnisch nationalisme buiten het domein van het publieke debat bleef, veranderde deze situatie tijdens de twintigste eeuw. Met de wedergeboorte van een onafhankelijk Polen kreeg het etnisch nationalisme meer vaste voet aan de grond in Polen. Hoe dit verband precies in elkaar zit wordt d.m.v. de onderzoeksvraag beantwoord. Werd bijvoorbeeld met de wedergeboorte van Polen het etnisch nationalisme aangescherpt om de etnische homogeniteit van Polen te waarborgen? Misschien had etnisch nationalisme helemaal geen invloed op de politieke constellatie van Polen. Tevens zal het antwoord op de onderzoeksvraag meer kunnen vertellen over de invloed van het etnisch nationalisme op de wedergeboorte van Polen. Want was de wedergeboorte van Polen niet uitsluitend het resultaat van internationale politieke beslissingen?

De deelvragen zijn een uitwerking van de hoofdvraag en zullen moeten aantonen in hoeverre het etnisch nationalisme van invloed was op de politieke constellatie van Polen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw en in hoeverre dit verband hield met de wedergeboorte en onafhankelijkheid van Polen. Om te voorkomen dat het onderzoek niet kan uitsluiten dat etnisch nationalisme en de wedergeboorte van Polen van invloed waren op elkaar, zal ook gekeken worden naar de ontwikkeling van het etnisch nationalisme in Polen voordat het een onafhankelijk land werd.

Relevantie

Dit onderzoek kan van waarde zijn voor het academische debat over etnisch nationalisme en nationalisme in het algemeen. Daarnaast kan het een aanknopingspunt zijn voor verder onderzoek. Deze scriptie zal het concept etnisch nationalisme proberen te verklaren aan de hand van de geschiedenis van Polen; meer specifiek zal de scriptie gaan over de geschiedenis van Polen in de periode van 1863 - 1938. Door gericht onderzoek te doen naar de ontwikkeling van het etnisch nationalisme in de periode dat Polen weer een onafhankelijk land werd tot de periode dat Polen weer werd bezet door een buitenlandse mogendheid, wordt gekeken in hoeverre de wedergeboorte van Polen van invloed was op de ontwikkeling van het etnisch nationalisme. Zo kan bijvoorbeeld duidelijk worden dat het etnisch nationalisme werd aangescherpt als gevolg van de wedergeboorte. Hoewel er veel onderzoek gedaan is naar de ontwikkeling van etnisch nationalisme, en in de

⁹ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism' http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (13-03-2014)

geschiedwetenschap de overtuiging bestaat dat etnisch nationalisme voorkwam in Polen tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw, is er nog maar beperkt onderzoek gedaan naar de wederzijdse invloed tussen etnisch nationalisme en staatsvorming. Aan de hand van bestaande literatuur over staatsvorming en etnisch nationalisme, en aangevuld met primaire bronnen, zal het onderzoek tot stand komen.

De beperking van dit onderzoek is dat dit onderzoek grotendeels tot stand zal komen op basis van Engelstalige literatuur, zodoende kan het onderzoek gekleurd zijn. Echter is veel niet-Engelstalige secundaire literatuur die belangrijk is voor het onderzoek, vertaald naar het Engels; hierdoor zal deze beperking minimaal blijven. Het blijft wel een probleem dat veel primaire bronnen niet vertaald zijn; hier zal rekening mee moeten worden gehouden. Tevens kan het een beperking zijn dat veel primair materiaal dat online niet verkrijgbaar is en alleen in Polen vindbaar is, niet in mijn bezit kan komen.

De uitkomsten van dit onderzoek kunnen bijdragen aan het concept etnisch nationalisme, namelijk: waar staat etnisch nationalisme voor en hoe kan etnisch nationalisme in verband staan met staatsvorming. Verder zal dit onderzoek iets kunnen zeggen over het gebruik van het concept in de academische wereld. Wordt er bijvoorbeeld vandaag de dag anders aangekeken tegen etnisch nationalisme dan twintig jaar geleden en hoe kwalificeren andere onderzoeken etnisch nationalisme. In de academische wereld bestaat namelijk veel discussie over het concept. Sommige wetenschappers erkennen het concept niet. Deze wetenschappers zijn van mening dat etnisch nationalisme niet anders is dan nationalisme. Hoewel het onderzoek zich richt op ontwikkelingen uit het verleden, zal het mooi zijn als het ook van belang kan zijn voor de toekomst.

Bronnenmateriaal en onderzoeksmethode

Het vinden van een juiste onderzoeksmethode heeft alles te maken met het vinden van de beste methode om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Het is dus zo dat de onderzoeksmethode moet voortvloeien uit de onderzoeksvraag. Duidelijk is dat dit onderzoek de ontwikkeling van het etnisch nationalisme wil beschrijven. De onderzoeksfunctie van dit onderzoek is dus in eerste instantie beschrijvend. Ik wil namelijk meer weten over de kenmerken van etnisch nationalisme en welke invloed het etnisch nationalisme had. Ook zal het onderzoek elementen bevatten van een verklarend onderzoek. De resultaten zullen namelijk niet alleen beschreven worden, om deze verder ongemoeid te laten. Er zal ook naar een verklaring gezocht worden van de onderzoeksresultaten; deze verklaringen zullen echter nooit speculatief zijn, maar gebaseerd op feiten. Dit onderzoek zal uitsluitend kwalitatief van aard zijn, want het gaat om een waarnemend onderzoek.

Voor dit onderzoek zal gebruikgemaakt worden van zowel primaire als secundaire bronnen. De secundaire bronnen zullen bestaan uit boekwerken en wetenschappelijke publicaties. Boekwerken zoals bijvoorbeeld: *The History of Poland* van B. Biskupski en *Nationalism, Labour and Ethnicity 1870-1939* van A. Smith en S. Berger. Hoewel het niet uitgesloten is dat ook boekwerken veel specifieke kennis kunnen bevatten en niet alleen bedoeld zijn als overzichtswerken, zullen de boekwerken in mijn onderzoek vooral dienen als context voor de onderzoeksresultaten. De wetenschappelijke publicaties zullen meer specifieke informatie opleveren, aangezien publicaties vaak niet als doel hebben om iets te beschrijven, maar om iets specifiek te verklaren.

De secundaire bronnen zullen vooral bestaan uit interviews en krantenberichten. Vooral aan interviews hecht ik veel waarde, aangezien deze vaak specifieke informatie opleveren, bijvoorbeeld een interview van Jozef Pilsudski met een Franse krant dat dateert uit 1923; hierin geeft Pilsudski zijn visie op hoe Polen ingericht moet worden als natie. Juist dit soort bronnen zijn van belang om dit onderzoek naar een hoger niveau te tillen.

Het eventuele probleem dat ik tijdens het onderzoek kan tegenkomen, is het op een juiste wijze interpreteren van gebeurtenissen in de context van de geschiedenis van Polen. Ook moet ik goed opletten welke academische discoursen van invloed zijn. Het gaat er dus om dat de conclusie van dit onderzoek zo goed mogelijk aansluit op de situatie zoals die daadwerkelijk was. Belangrijk daarbij is dat speculaties geen onderdeel zullen vormen van dit onderzoek. Het gaat tenslotte niet om een survey onderzoek, maar om een beschrijvend onderzoek.

Theoretische concepten

State-seeking nationalism

Hoewel het onderzoek gaat over de periode dat Polen al een onafhankelijke staat was, betekent dit nog niet dat het concept 'state-seeking nationalism' niet van toepassing kan zijn voor het onderzoek. Wat betekent 'state seeking nationalism'? Volgens Charles Tilly betekent het concept: 'vertegenwoordigers van een gemeenschap die niet in het bezit zijn van een eigen staat, maar die op basis van de opvatting dat het volk een unieke culturele identiteit heeft, wel een autonome politieke status of een onafhankelijke staat eisen'.¹⁰ Hoewel Polen in 1918 een onafhankelijke staat werd, verdween het 'state seeking nationalism' niet. Waren het voor 1918 de etnische Polen die stredden voor een onafhankelijke staat, na 1918 bleken het de minderheden in Polen, zoals de Oekraïners, Wit-Russen en Duitsers, te zijn die nadrukkelijk op zoek waren naar een autonome politieke status. Deze ontwikkeling zorgde voor de nodige onrust in Polen, omdat de Polen met geweld de strijd van de minderheden de kop wilden indrukken.

¹⁰ Charles Tilly, 'States and Nationalism in Europe 1492-1992', *Theory and Society* 23 (1994) 133.

State-led nationalism

‘State-led nationalism’ is ook een concept dat door Charles Tilly beschreven is. Volgens Charles Tilly betekent het concept: ‘vertegenwoordigers die uit naam van een staat erin slagen dat de bevolking zich identificeert met de staat en zich ondergeschikt maakt aan de staat’.¹¹ Dit concept is ook belangrijk voor het onderzoek, evenals het ‘state-seeking nationalism’, want het etnisch nationalisme vertoont ogenschijnlijk weinig overeenkomsten met het ‘state-led nationalism’, of toch niet? Het is een concept dat in Polen tijdens het interbellum zichtbaar was.

Etnisch nationalisme

Het concept ‘etnisch nationalisme’ vormt de basis voor het onderzoek. Etnisch nationalisme is een vorm van nationalisme waarbij het ‘volk’ wordt gedefinieerd in termen van etniciteit, geloof en taal.¹² Het etnisch nationalisme bevat altijd een element van afstamming. Dat wil zeggen dat de definitie van het begrip in de loop der tijd onveranderd blijft. Het etnisch nationalisme veronderstelt dat volksgemeenschappen door politieke emancipatie kunnen veranderen in staatsgemeenschappen. De overeenkomsten tussen etnisch nationalisme en ‘state-seeking nationalism’ zijn groot; het is echter verstandig om het belangrijkste verschil te benadrukken. Etnisch nationalisme gaat in principe uit van unieke etnische kenmerken van een volk en ‘state-seeking nationalism’ gaat in principe uit van unieke culturele kenmerken van een volk. Veel rechtse partijen in Polen bleken open te staan voor het etnisch nationalisme. Volgens de Nationaal Democratische Partij was het noodzakelijk dat de Poolse volksgemeenschap op een zeker moment verenigd zou worden in een individuele staat. Want pas na het stichten van een op het Poolse volk gebaseerde nationale staat zou het mogelijk zijn om staatsburgerschap te ontwikkelen. Het blijft echter de vraag in hoeverre het etnisch nationalisme aanscherpt werd, nadat Polen een onafhankelijke staat werd.

Nationale identiteit

Er bestaat geen eenduidige betekenis van het begrip. Nationale identiteit is namelijk een complex begrip, dat staat voor meerdere loyaliteiten, identiteiten en tradities. Zo bestaat er bijvoorbeeld een culturele opvatting voor nationale identiteit, maar ook een etnische, statelijke, territoriale en een modernistische opvatting van dit begrip. Omdat het concept niet eenduidig is, kan het gebruikt worden vanuit verschillende perspectieven. Pilsudski was van mening dat de culturele eenheid in Polen versterkt zou worden als ook de minderheden zich bewust zouden worden van hun nationale identiteit. Opmerkelijk, want aan de andere kant was het juist de culturele eenheid die aan de basis

¹¹ Charles Tilly, ‘States and Nationalism in Europe 1492-1992’, *Theory and Society* 23 (1994) 133.

¹² http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Ethnic_nationalism.html (20-01-2014)

stond van de nationale identiteit. Volgens Dmowski moest de nationale identiteit gelijk zijn aan etniciteit. Het concept was dus van invloed op de ontwikkelingen in Polen.

Literatuur

In dit gedeelte worden, in chronologische volgorde, de verschillende studies uit de wetenschappelijke literatuur besproken met betrekking tot de ontwikkeling van etnisch nationalisme en rechtspopulisme in Polen tijdens de periode 1918-1938. De meeste studies die in het overzicht besproken worden, stellen de politieke ideeën van Roman Dmowski (1864-1939) centraal. Niet vreemd, want Dmowski was de politieke leider en grondlegger van de Nationaal Democratische Partij in Polen. Een politieke partij die tijdens het interbellum veel invloed had op de ontwikkeling van het antisemitisme en het etnisch nationalisme in Polen.

De eerste bron die voor dit onderzoek van belang is, is het artikel 'Roman Dmowski by Andrzej Micewski', geschreven door Stanislaw Dabrowski en gepubliceerd in 1971. Het artikel is een boekbespreking van het boek 'Roman Dmowski', geschreven door Andrzej Micewski en gepubliceerd in 1968. Volgens Dabrowski is het boek van Micewski een belangrijk eerbetoon aan de Poolse politieke geschiedenis.¹³ Hoewel het boek een biografie is van het leven van Roman Dmowski, staat de politieke carrière van Dmowski in het boek centraal. Ook bespreekt Micewski uitgebreid de obsessie van Dmowski voor het antisemitisme en het antisocialisme.

Volgens Micewski had Dmowski de fantasie om een revolutie te beginnen tegen de Joden in Europa. 'Zijn obsessie voor de denkbeeldige macht van de Joden bleek zo extreem, dat Dmowski het noodzakelijk vond om een boek te schrijven en te wijden aan de vermeende samenzweringen van Joden in Europa', stelt Micewski.¹⁴ Omdat alle ideeën van Dmowski in het boek 'Dziedzictwo' (Erfgoed) samengebracht werden, is Micewski van mening dat het boek de opmaat vormde voor de politieke carrière van Dmowski. De invloed van het boek bleek niet gering, het beïnvloedde de mening van een 'aanzienlijk deel' van de vooroorlogse (Eerste Wereldoorlog) samenleving over het nationalisme en de notie dat alleen een Katholieke Pool een 'goede' Pool kon zijn.¹⁵ Dmowski's poging om het Katholicisme te verzoenen met het nationalisme bleek succesvol.¹⁶ Vooral de jongere generatie van de Nationaal Democratische beweging bleek open te staan voor deze verzoening.¹⁷ Hoeveel mensen daadwerkelijk werden beïnvloed, zal speculeren blijven. Duidelijk is dat het etnisch

¹³ Stanislaw Dabrowski, 'Roman Dmowski. by Andrzej Micewski', *Political science Quarterly Review*, 772.

¹⁴ Dabrowski, 'Roman Dmowski', 772.

¹⁵ Dabrowski, 'Roman Dmowski', 773.

¹⁶ Mikolaj Stanislaw Kunicki, *Between the Brown and the Red: Communism in the 20th century Poland – The politics of Boleslaw Piasecki* (Athens, Ohio 2012) 12.

¹⁷ Kunicki, 'Between the Brown', 12.

nationalisme en het antisemitisme al voor de Eerste Wereldoorlog een deel van de Poolse samenleving wisten bezig te houden.

Ook de vraag waarom Dmowski tijdens het interbellum geen politieke macht in handen wist te krijgen, krijgt veel aandacht in het boek. De suggestie bestaat dat Dmowski in 1920 afscheid had genomen van zijn politieke carrière.¹⁸ Het was de Nationaal Democratische Partij niet gelukt om de politieke strijd te winnen van de linkse partijen, terwijl de verwachtingen van tevoren hooggespannen waren. De uitleg bestaat dat Dmowski te laat zou zijn teruggekeerd in Polen (mei 1920), waardoor hij niet meer in staat was om een goede campagne op te zetten.¹⁹ Hierdoor zou Dmowski tot de conclusie zijn gekomen om te stoppen met zijn politieke loopbaan. Micewski ontkent niet dat de Nationaal Democratische Partij geen politieke macht wist te grijpen, echter ontkent hij wel dat het gebrek aan succes te wijten was aan de late terugkomst van Dmowski uit het buitenland. Micewski stelt dat, zelfs al had de Nationaal Democratische Partij in de Poolse regering willen komen, het een onmogelijke missie zou zijn geweest; de partij was te conservatief voor een land dat wilde democratiseren. Wat de reden ook mag zijn dat Dmowski nooit regeringsleider was geworden, hij was wel de aangewezen persoon die de politieke strijd kon aangaan met Pilsudski, maar tot verdriet van zijn aanhang is hij deze strijd nooit aangegaan.²⁰ Het is opmerkelijk om te lezen dat Dmowski zijn politieke carrière gestopt zou zijn in 1920. Waarschijnlijk heeft het te maken met interpretatie, want in de volgende artikelen wordt het tegendeel beweerd.

Het tweede artikel dat voor dit onderzoek van belang is, is het artikel, *'The political right in Poland'*, van Jerzy Holzer, uit het jaar 1977. Het werk vormt een historisch overzicht van de rechtse politiek in Polen tijdens het interbellum. Volgens Holzer blijkt het lastig om een duidelijk beeld te scheppen van de rechtse politiek in Polen, omdat gedurende een lange periode tijdens het interbellum twee concurrerende bewegingen, met verschillende concepten en methoden van aanpak, het politieke landschap domineerden.²¹ Deze bewegingen waren de Nationaal Democratische beweging en de Sanacja (politieke beweging onder leiding van Jozef Pilsudski).

Centraal in de analyse van Holzer staat de politieke tweestrijd tussen de rechtse en linkse partijen die tijdens het interbellum het politieke landschap in Polen domineerden. Want hoewel het de bedoeling is van Holzer om de rechtse politieke ontwikkelingen te beschrijven, blijkt het niet mogelijk om deze ontwikkeling in kaart te brengen zonder de ontwikkeling van de linkse politiek hierbij buiten beschouwing te laten. Zo stelt Holzer bijvoorbeeld, dat in 1933 de rechts nationalistische beweging onder leiding van Roman Dmowski nieuwe plannen bedenkt om het

¹⁸ Stanislaw Dabrowski, 'Roman Dmowski. by Andrzej Micewski', *Political science Quarterly Review*, 773.

¹⁹ Dabrowski, 'Roman Dmowski. By', 773.

²⁰ Dabrowski, 'Roman Dmowski. By', 773.

²¹ Jerzy Holzer, 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review* 12 (1977) 395-410.

herstel van de beweging te bewerkstelligen en om nieuwe politici op te leiden voor de toekomstige strijd tegen de (Sanacja) bevrijdingsregering.²² Dmowski was overtuigd geraakt dat de linkse coalitie die tot op dat moment de politieke macht in handen had, niet in staat was de macht nog voor een lange periode vast te houden, bovendien was het de taak van de Nationaal Democraten om Polen te bevrijden van de linkse politiek.²³ Het zou uiteindelijk nog een aantal jaren duren voordat de Nationaal Democraten aanspraak konden maken op de politieke macht, want pas vanaf de tweede helft van de jaren '30 van de vorige eeuw slaagden de rechtse partijen erin om een sterk rechts blok te vormen.²⁴

Wat betreft het ontstaan van de Nationaal Democratische Partij, is de analyse van Holzer kort. De eerste elementen van de Nationaal Democratische Partij ontstonden toen Polen nog bezet was door de landen Rusland, Duitsland en Oostenrijk. De Nationale Liga, die verdeeld was tussen de drie in bezit genomen Poolse gebieden en opgericht werd in 1893, beschouwt Holzer als de voorloper van de Nationaal Democratische Partij. Tegen het einde van de negentiende eeuw en in de loop van de twintigste eeuw werden in Polen nog meer rechtse politieke partijen opgericht; ook deze partijen worden uitvoerig beschreven door Holzer. Holzer concentreert zich echter hoofdzakelijk op de Nationale Democratische Partij, de partij die onder aanvoering van Roman Dmowski als de invloedrijkste rechtse partij tijdens het interbellum wordt beschouwd. De politieke visie van de partij was nationalistisch, en gebaseerd op een specifieke interpretatie van het darwinisme. De rechtse partijen in Polen bleken tijdens het interbellum allemaal fascistische standpunten te hebben, al stelt Holzer dat vanaf de jaren '30 alle grote politieke partijen in Polen die op politieke steun konden rekenen van de boeren en de arbeiders het fascisme begonnen te accepteren.²⁵ De sociaaleconomische achteruitgang was van invloed op deze ontwikkeling, meent Holzer.

Het boek 'Liberal Nationalism in Central Europe', geschreven door Stefan Auer en in 2004 uitgebracht, zet uiteen hoe het etnische nationalisme onderdeel was van het politieke debat in Polen en hoe de politieke tweestrijd tussen Pilsudski en Dmowski tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw van invloed was op het publieke debat. Auer stelt dat Dmowski tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw de belangrijkste politieke voorstander was van etnisch nationalisme in Polen.²⁶ Dmowski was van mening dat het voortbestaan van een onafhankelijke staat alleen gewaarborgd kon blijven als de Poolse staat opgebouwd zou worden op basis van etnische overeenkomsten. Zijn voornaamste politieke tegenstander, Pilsudski, daarentegen, pleitte voor etnische heterogeniteit.

²² Stanislaw Dabrowski, 'Roman Dmowski. by Andrzej Micewski', *Political science Quarterly Review*, 395-410.

²³ Jerzy Holzer, 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review* 12 (1977) 398.

²⁴ Holzer, 'The political right', 398.

²⁵ Holzer, 'The political right', 409.

²⁶ Stefan Auer, *Liberal nationalism in central Europe* (New York 2004) 63.

Volgens Auer is het zonder enige twijfel duidelijk dat de visie van Pilsudski dichter in de buurt komt van het moderne idee van liberale democratie, ondanks dat aan het begin van de twintigste eeuw de ideeën van Dmowski als moderner werden beschouwd.²⁷ Want, stelt Auer, het plan om van Polen een homogene natie te maken ontstond pas tegen het einde van de negentiende eeuw, terwijl het plan om van Polen een onafhankelijke staat te maken al dateerde uit de achttiende eeuw.

Ondanks dat Dmowski aan het begin van de twintigste eeuw veel aandacht kreeg voor zijn politieke ideeën en op een groot aantal kiezers kon rekenen, was het Pilsudski die de meeste politieke steun kreeg.²⁸ Het bleek een voordeel voor Pilsudski dat hij de steun kreeg van kiezers uit alle lagen van de bevolking, terwijl de kiezers van Dmowski voornamelijk afkomstig waren uit de lagere sociale klasse. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Pilsudski in 1918, in het jaar van de wedergeboorte van Polen, voorlopig tot president van Polen werd uitgeroepen.²⁹ Tot 1922 zou hij president van Polen blijven, dit betekende echter niet dat Pilsudski na 1922 van het politieke toneel zou verdwijnen, integendeel. Nadat Pilsudski in 1926 een militaire staatsgreep had gepleegd, nam zijn politieke macht toe.³⁰ Hoewel onder het politieke bewind van Pilsudski nooit afstand gedaan werd van het idee 'dat in Polen verschillende etnische groepen naast elkaar mochten leven', bleek in de praktijk de haat ten aanzien van minderheden toe te nemen. Zoals Korbonski beschrijft: 'Het officiële beleid ten aanzien van minderheden was vanaf het begin vijandig... (en) werd gekarakteriseerd door het gebruik van geweld om de minderheden in Polen onderdeel te maken van de samenleving'.³¹ Zo stelt Auer: onder het bewind van Pilsudski nam de tolerantie jegens minderheden af. Pilsudski bleek niet in staat om minderheden onderdeel te maken van de samenleving. Dit leidt volgens Auer tot de volgende conclusie: hoewel Pilsudski de politieke macht in handen had, had de visie van Dmowski tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw meer invloed op de politieke ontwikkelingen in Polen.³² Helaas geeft Auer geen verdere verklaring voor deze conclusie. Gelukkig zal het artikel van Grzegorz Krzywiec meer duidelijkheid verschaffen.

Van onschatbare waarde voor het onderzoek naar etnisch nationalisme in Polen is het artikel *'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski'*, van Grzegorz Krzywiec, uit het jaar 2004. Het artikel is interessant, omdat het een verklaring geeft voor de rechts-radicale ideeën van Dmowski, en tevens plaatst het de ideeën van Dmowski in een bredere context.

²⁷ Stefan Auer, *Liberal nationalism in central Europe* (New York 2004) 60.

²⁸ Auer, *'Liberal nationalism in'*, 62.

²⁹ Auer, *'Liberal nationalism in'*, 63.

³⁰ Auer, *'Liberal nationalism in'*, 63.

³¹ Auer, *'Liberal nationalism in'*, 63.

³² Grzegorz Krzywiec, *'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski'*
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

Volgens Krzywiec vormde het idee van natuurlijke selectie de kern van Dmowski's principe van antisemitisme en rechtspopulisme.³³ Volgens dit principe werd verondersteld dat sterkere beschavingen, die gebaseerd waren op pure raciale/tribale entiteiten, hun macht moesten gebruiken om minder dominante beschavingen te assimileren.³⁴ Het principe van Dmowski had dus veel weg van het sociaaldarwinisme, stelt Krzywiec, ondanks dat het antisemitisme geen onderdeel was van het sociaaldarwinisme. In feite vertegenwoordigde Dmowski een pluralistische (uit de biologie

) versie van racisme, want Dmowski's racisme was 'cultureel gerangschikt'.³⁵ Hoewel alle minderheden in Polen als ondergeschikt werden beschouwd door Dmowski, stond de afkeer jegens de Joden centraal in zijn populistische opvattingen. De Joden moesten in Polen eeuwig als vreemdeling beschouwd worden en konden daarom nooit onderdeel worden van de samenleving.

Nadat Dmowski in 1919 Polen had vertegenwoordigd bij de Vredesconferentie in Parijs en terugkeerde in Polen, bleek hij dubbelzinnige gevoelens te hebben wat betreft het herstel van Polen als onafhankelijke staat, stelt Krzywiec.³⁶ Aan de ene kant was Dmowski tevreden met de wedergeboorte van de Poolse staat, aan de andere kant had hij weinig vertrouwen in de morele competenties van de nieuwe staat.³⁷ Als leider van de Nationaal Democratische Partij voelde hij zich genoodzaakt om het verweer tegen de regering van Pilsudski (die tot stand was gekomen) aan te scherpen. De korte periode dat de constitutionele regering van 1920 aan de macht was, had weinig indruk gemaakt op de Poolse bevolking. Krzywiec stelt, dat de regering die in 1920 naar voren was geschoven niet in staat bleek om de sociale onrust in Polen te herstellen, integendeel.³⁸ Onder de bevolking was het vertrouwen in de politiek geslonken tot een nieuw dieptepunt, vanwege corruptie van regeringsleiders en de toename van de sociale onrust. Daar komt bij dat de feitelijke basis voor deze regering smal was en niet werd verbreed, zoals velen hadden verwacht. Zo ontstond de

³³ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

³⁴ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

³⁵ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

³⁶ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

³⁷ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

³⁸ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

algemene opvatting dat de parlementaire regering een representatie was van de politieke elite en niet van het volk.

Toen Pilsudski in 1926 een staatsgreep pleegde, werd hij gesteund door de liberale intelligentsia, de communisten, de socialisten en door de joodse gemeenschap, in de hoop dat hij hervormingen zou doorvoeren om van Polen een federale en heterogene staat te maken. Krzywiec komt echter tot dezelfde conclusie als Auer. Het officiële beleid van Pilsudski ten opzichte van minderheden, vooral Oekraïners, was vijandig vanaf het begin, en begon zelfs tegen het einde van de jaren '20 van de vorige eeuw gewelddadige vormen aan te nemen. Het racisme had veel invloed op de Poolse politiek, zelfs onder het semi-dictatoriale bewind van Pilsudski. Echter was het wel te danken aan Pilsudski dat een pro-fascistische regering pas in 1935 aan de macht zou komen.

Waarom het etnisch nationalisme populair was in Polen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, heeft Krzywiec een aantal verklaringen voor. De ontwikkeling van Polen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw bleek uniek in vergelijking met rest van de Oost-Europese landen. Allereerst, in de ogen van de Poolse bestuurlijke elite was Polen een van de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog. Dit betekende dat in Polen na de Eerste Wereldoorlog geen ruimte werd vrijgemaakt voor naoorlogse trauma's; de focus richtte zich direct op de toekomst en op de onafhankelijkheid van Polen. De hernieuwde onafhankelijkheid werd echter vanaf het begin al bedreigd door twee grote Europese landen (Duitsland en Rusland), landen die in het geheugen van de Polen altijd al een gevaar hadden gevormd voor de Poolse onafhankelijkheid. Deze politieke situatie droeg aan de ene kant bij aan de hereniging van de Poolse samenleving, aan de andere kant dwong het de bestuurlijke elite in de richting van het etnisch nationalisme. Niet verwonderlijk, stelt Krzywiec, in Polen bestond een derde van de bevolking uit minderheden, groepen die in de grensgebieden van Polen woonden, aangrenzend aan landen waar deze minderheden wel tot de meerderheid behoorden (hoofdzakelijk Oekraïne, Wit-Rusland en Duitsland). Een perspectief van etnische conflicten bleek onvermijdelijk, aangezien in deze gebieden een anti-Pools sentiment heerste. In deze context bleek het rechtspopulisme in Polen tot een zeker niveau beïnvloed te zijn door het Duitse nazisme, stelt Krzywiec. Het valt zeker niet uit te sluiten dat ook Dmowski overtuigd was geraakt van het nazisme.

Hoewel de ideeën van Dmowski afgestemd waren op lokale tradities, moeten zijn ideeën geplaatst worden tegen de achtergrond van soortgelijke rechtse denkers die actief waren tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, stelt Krzywiec. Dmowski's vurige antisemitisme vormde vanaf

het begin een cruciaal aspect in de strijd tegen de erfenis van de verlichting.³⁹ Vanuit dit perspectief leken de rechts-populistische opvattingen van Dmowski niet meer dan een utopisch streven naar een hiërarchische samenleving.

Paul Brykczynski geeft in zijn werk *'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland'*, dat dateert uit 2013, een belangrijke verklaring voor de ontwikkeling van etnisch nationalisme in Polen. Centraal in deze verklaring staan de politieke machtsstrijd tussen Pilsudski en Dmowski, en de Poolse presidentsverkiezing uit 1922. Het interessante aan het artikel van Brykczynski is dat het een brug weet te slaan tussen de ontwikkeling van etnisch nationalisme en politieke ontwikkelingen.

Volgens Brykczynski staat het vast dat etnisch nationalisme al aan het begin van de twintigste eeuw springlevend was in Polen.⁴⁰ Het blijft echter onduidelijk hoe de populariteit van etnisch populisme tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw toe kon nemen. Om hier een verklaring voor te geven is het noodzakelijk om de gebeurtenissen rondom de presidentsverkiezing van 1922 te onderzoeken. Want, zo stelt Brykczynski, de ontwikkelingen rondom de verkiezing van Narutowicz tot president vormen de sleutel tot het oplossen van de puzzel en niet de argumenten (sociaal economische onderzoeken) die door andere wetenschappers naar voren zijn gebracht.⁴¹ Brykczynski meent dat de eerste nationalistische ideeën in Polen stammen uit de achttiende en negentiende eeuw. De meest vooraanstaande pleitbezorgers van Pools patriottisme waren in die tijd de politiek leider Tadeusz Kościuszko, de dichter Adam Mickiewicz, en 'zelfs' de conservatieve staatsman Adam Czartoryski.⁴² Volgens deze personen was de strijd om onafhankelijkheid verbonden met de universele vrijheid en de wil van mensen om te ontsnappen aan onderdrukking, zowel politieke als sociale onderdrukking. Maar tegen de tijd dat Polen een onafhankelijke staat werd in 1918, bleek weinig meer over van dit romantische idee van nationalisme. Tussen 1880 en 1918 was een nieuwe vorm van nationalisme ontstaan.⁴³ Een vorm van nationalisme die in eerste instantie werd geformuleerd door de nationaal democratische beweging, en werd geassocieerd met chauvinisme en intolerantie, en in korte tijd het synoniem werd voor etnisch nationalisme. De intellectuelen die verbonden waren met de Nationale Democratische Partij, en waarvan Dmowski het boegbeeld was,

³⁹ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWExt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

⁴⁰ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

⁴¹ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

⁴² Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

⁴³ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

werden tegen het einde van de negentiende eeuw een dominante factor in de Poolse politiek. Aan het begin van de twintigste eeuw was de dominantie van de Nationale Democratische Partij niet verdwenen, en Dmowski was nog steeds een prominente leider. Zeker in Frankrijk hadden politieke leiders veel sympathie voor Dmowski. In Frankrijk werd Dmowski gezien als de leider van Polen in de strijd om onafhankelijkheid.

Hoewel de macht van de Nationaal Democraten groot was en die partij zeker ook in het buitenland op veel steun kon rekenen, bleek deze partij niet in staat om de politieke macht te grijpen. Want, stelt Brykczynski, in Polen was nog een grote politieke partij actief die een andere vorm van patriottisme en nationalisme representeerde, namelijk de partij van Jozef Pilsudski. Deze partij lukte het wel om de macht te grijpen. Pilsudski was een romanticus, een voormalige socialist en revolutionair.⁴⁴ Hij was geboren in Vilnius en werd daarom het politieke gezicht van de Poolse minderheden in Polen. Pilsudski bracht veel offers om de minderheden te betrekken in het politieke debat, of om in ieder geval hun rechten te waarborgen. In tegenstelling tot wat veel Westerse landen hadden verwacht, bleek de populariteit van Pilsudski in 1918 nog springlevend.

Het is duidelijk dat aan het begin van de twintigste eeuw twee discursieve velden het politieke landschap in Polen domineerden. Aan de ene kant de etnisch nationalistische ideeën van Dmowski, aan de andere kant het nationalisme van Pilsudski. Hoewel duidelijk is dat Dmowski voorstander was van het etnisch nationalisme en Pilsudski niet, en beide stromingen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw nooit de absolute politieke meerderheid wisten te behalen, bleef het etnisch nationalisme onderdeel van het Poolse politieke spectrum. Pilsudski was er niet in geslaagd om het etnisch nationalisme uit te bannen, stelt Brykczynski.⁴⁵ Volgens historici bleek het onmogelijk om het etnisch nationalisme uit te bannen, het was namelijk onderdeel geworden van de Poolse cultuur. Brykczynski is het niet eens met deze opvatting en stelt dat ontwikkelingen rondom de eerste democratisch verkiezing in Polen (de verkiezing van de president Narutowicz) tevens belangrijk bleken voor de verdere ontwikkeling van het etnisch nationalisme. Want, zo stelt Brykczynski, de onvrede onder de Poolse bevolking bereikte het hoogtepunt toen Narutowicz werd verkozen tot president van Polen.⁴⁶ De president was namelijk niet verkozen op basis van een meerderheid van stemmen. Narutowicz werd verkozen omdat de voorkeur uitging naar een centrumregering, zodat de twee discursieve velden die op dat moment van grote invloed waren op

⁴⁴ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

⁴⁵ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

⁴⁶ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

de politiek, het regeren niet onmogelijk zouden kunnen maken.⁴⁷ Echter werd de beslissing om een centrumregering aan te stellen genomen zonder medeweten van het parlement en de kiezers. Het was Pilsudski die had besloten dat Narutowicz president moest worden. Dit tot frustratie van Dmowski, die claimde dat de Nationaal Democraten het recht moesten krijgen om een president aan te wijzen, aangezien een groot aantal kiezers op de Nationaal Democratische Partij had gestemd. Hierdoor ontstond al snel het beeld dat de president geen affiniteit zou hebben met het volk; een ontwikkeling die de macht van de Nationaal Democraten deed vergroten. Want, stelt Brykczynski, de partij van Dmowski maakte goed gebruik van de onvrede die was ontstaan. Met behulp van campagnes slaagden de Nationaal Democraten erin om meer kiezers voor zich te winnen. En omdat de macht van de Nationaal Democraten was vergroot, werd het antisemitische en het etnisch nationalisme populairder dan ooit tevoren in Polen, stelt Brykczynski. De populariteit van het etnisch nationalisme bleek uiteindelijk 'zo groot' dat andere partijen die van oorsprong geen etnisch nationalistische standpunten hadden, deze wel kregen.⁴⁸

⁴⁷ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

⁴⁸ Paul, Brykczynski, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland' http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

Hoofdstuk 1

1.1 Geografische en culturele verdeeldheid

Zoals in de inleiding al duidelijk is geworden was het Pools nationalisme verbonden met de strijd om onafhankelijkheid. Nadat Polen in 1795 in bezit genomen was door Pruisen, Habsburg en Rusland, ontstond gelijktijdig met deze opdeling een tegenreactie.⁴⁹ In eerste instantie bracht het romantisch nationalisme de hoop dat het herstel van een onafhankelijk Polen werkelijkheid zou kunnen worden; het zou echter duidelijk worden dat de situatie complexer in elkaar stak. Zeker omdat Polen door de opdeling niet als een eenheid de strijd kon aangaan tegen de bezetters. Tevens was niet iedere Pool overtuigd van het nationalisme. In dit hoofdstuk staat centraal hoe het Pools nationalisme zich ontwikkelde tegen het einde van de negentiende eeuw, een periode dat Polen nog opgedeeld was in Pruisen, Habsburg en Rusland. Daarnaast komt in dit hoofdstuk naar voren hoe het Pools nationalisme zich ontwikkelde in de drie opgedeelde gebieden.

In de negentiende eeuw werd het voormalige Pools-Litouwse Gemenebest volledig geabsorbeerd door het Habsburgse Rijk, Rusland en Pruisen. Zo werd Polen geografisch en politiek verdeeld in drie stukken. Elk rijk had een andere benadering van hoe het veroverde Poolse gebied politiek geïmplementeerd moest worden. Rusland bijvoorbeeld had het veroverde Poolse gebied verdeeld in twee stukken: het eerste gebied bestond uit de westelijke regio's, het tweede gebied was het Congreskoninkrijk Polen.⁵⁰ Het Congreskoninkrijk Polen werd bestuurd door afgezanten van het Russische rijk, en werd door Rusland niet als politiek gelijkwaardig beschouwd aan de westelijke provincies. In 1864 werd het Congreskoninkrijk Polen echter alsnog officieel onderdeel van het Russische Rijk, en kreeg het de naam Vistulaland.⁵¹ In het Russische gedeelte van Polen zou het Pools nationalisme zich sterk ontwikkelen.

Het Oostenrijkse deel van Polen, de provincie Galicië, werd in 1867 vernoemd tot een autonome regio. Tegen de tijd dat de macht van het Habsburgse Rijk afbrokkelde, ontwikkelde Galicië zich in sterkere mate tot een zelfstandige regio.⁵² De etnische Polen die in Galicië woonden representeerden een meerderheid van de Galicische bevolking en kregen de mogelijkheid om zich

⁴⁹ Davies, Norman. *God's Playground: A History of Poland in Two Volumes, Volume II, 1795 to the Present* (New York 1982) 81.

⁵⁰ Wanter, Adam, 'Three Paths to One State: Polish National Identity under Russian, Prussian, and Austro-Hungarian Occupation after 1863', (Research Thesis, Ohio State University, 2012) 7.

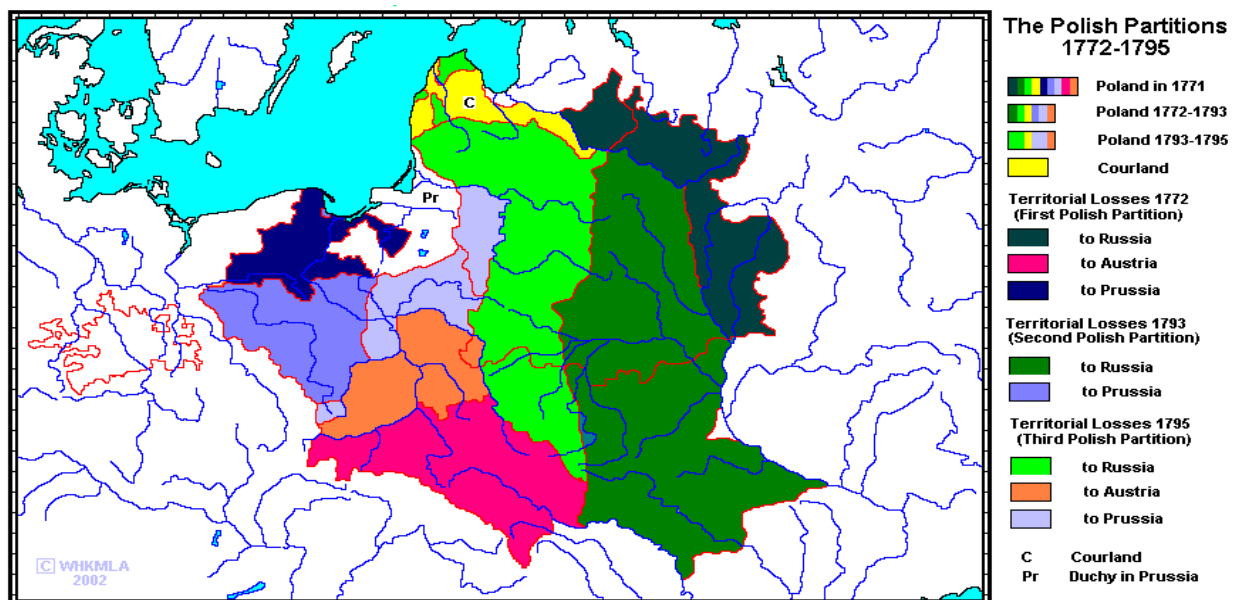
⁵¹ Davies, 'God's Playground', 96.

⁵² Davies, 'God's Playground', 151.

politiek te ontplooiën. De provincie Galicië zou zich ontwikkelen tot een belangrijke regio voor de ontwikkeling van Pools politieke ideeën, omdat in deze regio de Polen veel politieke vrijheid kregen.⁵³

Tot slot werd het voormalige Poolse gebied dat in handen kwam van Pruisen simpelweg onderdeel van Pruisen. Pools nationalisme bleef in deze regio lange tijd afwezig, omdat de etnische Polen onder ‘strengere’ heerschappij van de Pruisische, en later de Duitse overheid gedwongen werden te assimileren. De Polen zouden in deze regio maar moeilijk in staat blijken deel te nemen aan het politieke debat.

Hieronder volgt een geografische illustratie van Polen tijdens de opdeling. De westelijke Poolse regio's zijn donkergroen getekend en het Congreskoninkrijk Polen lichtgroen. Kortom, een duidelijk onderscheid. Tevens valt op dat Rusland verreweg het grootste stuk van Polen in handen had gekregen.

Figuur 1, Map van geografische verdeling Polen, tijdens de opdeling⁵⁴

Het jaar 1863 bleek een belangrijk jaar in de ontwikkeling van het Pools nationalisme. In januari van dat jaar kwamen etnische Polen in het Russische deel in opstand. Dit was niet de eerste keer dat de Polen in opstand kwamen tegen hun imperialistische machthebbers. In 1830-1831 waren de Polen al in een opstand gekomen, echter zonder succes.⁵⁵ De ‘Januariopstand’ zoals deze later

⁵³ Walters, Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945* (Syracuse University Press, 1988) 88.

⁵⁴ Freeman's Historical Geography, 1903), posted by Perry Castaneda Library, (UTexas)

<http://www.zum.de/whkmla/histatlas/eceurope/haxpoland.html>

⁵⁵ Porter, Brian A. "The Social Nation and Its Futures: English Liberalism and Polish Nationalism in Late Nineteenth-Century Warsaw." *American Historical Review*, 1486. 354.

bekend zou worden, was een opstand die in oorsprong in gang was gezet door de romantische idealen van de voormalige Poolse elite. Nadat de opstand op een gewelddadige manier door de Russen de kop was ingedrukt, brak een lange periode aan die gekenmerkt werd door een guerrillastrijd tegen de Russische machthebber. Uiteindelijk zou de Januariopstand mislukken, omdat de Poolse elite er niet in slaagde de boerengemeenschap te mobiliseren voor de strijd tegen de Russische opperbevelhebber. Het is belangrijk om te weten dat de Januariopstand weinig invloed had in de andere opgedeelde gebieden van Polen. Zoals eerder opgemerkt was het Pools nationalisme op dat moment in het Pruisische deel nog niet van de grond gekomen, evenmin als in Galicië, waar de Oostenrijkse Polen geen noodzaak voelden om in opstand te komen vanwege de politieke vrijheid aldaar.

De nasleep van de Januariopstand had wel effect op de drie opgedeelde gebieden van Polen; de meeste invloed op het Russische en Oostenrijkse deel.⁵⁶ Zoals verwacht, was de Russische reactie op de Januariopstand niet mild. Als gevolg van deze opstand dwong Rusland het Koninkrijk Polen onderdeel te worden van het Russische Rijk. De naamsverandering van Congres Polen naar Vistulaland was hier een voorbeeld van, en maakte tevens duidelijk dat onafhankelijkheid ver weg was.⁵⁷ Tijdens deze periode werden de anti-Poolse activisten ingezet om het Pools nationalisme van de kaart te vegen. Als gevolg hiervan vluchtten veel Poolse politieke activisten vanuit het Russische deel van Polen naar andere delen van Europa, verreweg de meesten vluchtten naar het Oostenrijkse deel (Galicië).

De effecten in Galicië waren van een andere aard. Hier was het Pools nationalisme nog niet van de grond gekomen. Toen de Russische Polen aankwamen in Galicië, merkten zij tot hun verbazing dat het nationalisme in deze regio nog niet van de grond was gekomen. De gearriveerde Poolse nationalisten waren er niet gelukkig mee hoe passief de Oostenrijkse Poolse nationalisten bezig waren met het nationalisme. Hoewel de Januariopstand geen directe gevolgen zou hebben voor het Oostenrijkse deel, bleek de nasleep wel degelijk invloed te hebben in de regio, aangezien de gevluchte Russische Polen het Pools nationalisme in het Oostenrijkse deel probeerden aan te wakkeren.

De Januariopstand had nog een belangrijk effect gesorteerd in de opgedeelde Poolse gebieden. Het markeerde een nieuwe periode van 'politiek denken'.⁵⁸ Vóór 1863 was het Pools nationalisme een politieke stroming die gedragen werd door de voormalige Poolse elite. Deze vorm

⁵⁶ Wanter, Adam, 'Three Paths to One State: Polish National Identity under Russian, Prussian, and Austro-Hungarian Occupation after 1863', (Research Thesis, Ohio State University, 2012) 12.

⁵⁷ Weeks, Theodore, *Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier, 1863-1914*, (Northern Illinois 1996) 8.

⁵⁸ Wanter, 'Three Paths to', 13.

van nationalisme kan getypeerd worden als romantisch nationalisme en de dragers hiervan als romantisch nationalisten. Deze dragers waren antiwesters georiënteerd en geloofden in het idee dat Polen hersteld moest worden binnen de geografische grenzen van het voormalige Pools-Litouwse Gemenebest.⁵⁹ Deze Polen waren er tevens van overtuigd dat onafhankelijkheid alleen verkregen kon worden door een militaire strijd. Sinds de mislukte opstand van de jaren dertig hielden Russische Polen deze opvattingen in leven. De Januariopstand vormde als het ware een anticlimax voor de romantisch nationalisten. Het was een opstand die gedragen werd door romantisch nationalistische principes, maar met deze mislukte poging werd tevens blootgelegd dat de idealen niet het gewenste resultaat hadden opgeleverd.

De opgedeelde Poolse gebieden waren niet politiek en economisch homogeen. Elke regio zat op cultureel en economisch vlak anders in elkaar. In de drie opgedeelde gebieden woonden niet alleen etnische Polen; vergelijkbaar met het voormalige Pools-Litouwse Gemenebest woonden in de drie opgedeelde gebieden veel verschillende etnische groepen.

In de voormalige Poolse regio's die na 1795 in het bezit genomen waren door Pruisen, Habsburg en Rusland, waren de etnische Polen verreweg in de meerderheid. In Galicië vormden in 1890 de etnische Polen een aantal van ongeveer 2,8 miljoen, oftewel 54% van het totaal aantal inwoners in die regio.⁶⁰ Omdat de meerderheid van deze etnische Polen tot de elite behoorde en omdat deze regio bestuurd werd als een autonome regio, was de politieke invloed van de Polen in deze regio groot. De Polen kregen zelfs een officiële status van de Habsburgse regering als erkende etnische groep. Op economisch vlak was de situatie niet anders voor de Polen in deze regio. De Oekraïners vormden een andere 'grote' etnische groep in Galicië, ongeveer 42% van de totale populatie. De meeste van deze Oekraïners waren boeren die werkten voor rijke landeigenaren (Polen).⁶¹ Hoewel de Oekraïners een aanzienlijke groep vormden, ontstond in Galicië geen frictie tussen de Oekraïners en de Polen.

In het Congres Polen telde in 1897 de Pools sprekende bevolking een aantal van 4,8 miljoen inwoners, ongeveer 71% van de bevolking.⁶² Verreweg de meeste etnische Polen waren woonachtig in dit deel van de opgedeelde gebieden. Op economisch en politiek vlak waren de posities van de etnische Polen in deze regio divers, en onvergelijkbaar met het Habsburgse deel waar de meeste

⁵⁹ Andrzej Walicki, *Poland Between East and West: The Controversies over Self-Definition and Modernization in Partitioned Poland* (Cambridge 1994) 29.

⁶⁰ Corrsin, S.D. 'Literacy rates and questions of language, faith and ethnic identity in population censuses in the partitioned Polish lands and Interwar Poland, 1880s-1930s.', *Polish Review* 43, 2, 1998. 152.

⁶¹ Walters, E Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945* (Syracuse 1988) 88.

⁶² Corrsin, 'Literacy rates and', 155.

etnische Polen tot de elite behoorden. Na 1863 zou de situatie voor de etnische Polen die woonachtig waren in het Congres Polen verslechteren: het bestuurlijke apparaat werd zo ingericht dat de etnische Polen uitgesloten werden deel te nemen aan het politieke leven. Economisch gezien waren de Polen na 1863 in deze regio niet beter af. Hoewel in Warschau en Łódź grote industrieën vertegenwoordigd waren, werden de meeste etnische Polen gedwongen in de agrarische sector te werken.

Voor een beter begrip van de politieke en economische situatie in het Congres Polen is het noodzakelijk om de rol van de joodse minderheid te belichten. De joodse gemeenschap vertegenwoordigde ongeveer 20% van het aantal inwoners in het Congres Polen.⁶³ Verreweg de meeste Joden waren woonachtig in de stedelijke gebieden, en vertegenwoordigden ongeveer 55% van de stedelijke bevolking. Hoewel in Rusland de rechten van de Joden ongelijk waren aan die van de etnische Russen, bleek dit niet het geval in het Congres Polen. Op dat moment woonden weinig Russen in het Congreskoninkrijk Polen; hier waren de rechten van Joden en andere gemeenschappen ongeveer gelijk. In de westelijke provincies Vilna en Vitebsk woonden wel veel Russen, hier vormden de etnische Russen een meerderheid van de bevolking, ongeveer 60%. Hoewel de Russische populatie oververtegenwoordigd was in deze regio's, betekende dit nog niet dat zij ook de economische macht in handen had. Zoals eerder aangegeven had de Poolse elite in deze regio de meeste economische macht, maar hoe dichterbij de Russische grens, hoe beperkter de macht van de Poolse elite. Interessant is het om op te merken dat in een aantal westelijke provincies tevens een grote hoeveelheid Litouwers woonachtig waren. In deze provincies vertegenwoordigde de joodse gemeenschap 20% van de bevolking, waarvan de meeste in Kovno en Vilna woonden.

In de Pruisische regio was de situatie totaal anders. Statistieken over de etnische diversiteit in die regio tegen het einde van de negentiende eeuw schieten tekort om specifieke conclusies te trekken.⁶⁴ Dit heeft te maken met het feit dat de Pruisische regering niet duidelijk was in het duiden van etnische groeperingen. Er bestaan wel schattingen betreffende het percentage van de Pruisische bevolking tegen het einde van de negentiende eeuw dat Pools was; deze schattingen lopen uiteen van 40 tot 60%.

Afbeelding 2 is een illustratie van de culturele diversiteit in Polen en omstreken in het jaar 1937. Opvallend is bijvoorbeeld de culturele diversiteit in Oost-Pruisen. Op het plaatje is te zien dat

⁶³ Corrsin, 'Literacy rates and questions', 155.

⁶⁴ Wanter, Adam, 'Three Paths to One State: Polish National Identity under Russian, Prussian, and Austro-Hungarian Occupation after 1863', (Research Thesis, Ohio State University, 2012)

ongeveer de helft van Pruisen uit etnische Polen bestond en de andere helft uit Duitsers. Ook is te zien hoe groot de culturele/etnische diversiteit was in het oosten van Polen. De Oekraïners en de Wit-Russen vormden in dit deel van Polen verreweg de meerderheid.

Figuur 2. Etnische diversiteit Polen in 1937.⁶⁵

1.2 Imperialisme

Rusland

Omdat Rusland de Polen wantrouwde, ontwikkelde de Russische regering een strategie die moest helpen het Poolse nationalisme te onderdrukken. De strategie was ten eerste gericht op het wegnemen van de economische macht van de Poolse elite en ten tweede op het creëren van een 'band', van verbondenheid met de boerengemeenschap.⁶⁶ De Russen meenden dat niet de boerengemeenschap een gevaar vormde voor Rusland, maar de Poolse elite, die veel meer dan de boerengemeenschap bezig was met het verkrijgen van onafhankelijkheid. De Russische Tsaar Alexander de Eerste wist dat de Poolse elite de steun van de boerengemeenschap nodig had, wilde het Poolse nationalisme een succes worden.⁶⁷ Om dit laatste te voorkomen startten de Russen een charmeoffensief gericht op landelijke delen van de samenleving.⁶⁸ In ruime mate werd grondgebied

⁶⁵ Paździora, Mariusz, 1998, <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Poland1937linguistic.jpg>

⁶⁶ Weeks, Theodore, *Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier, 1863-1914*, (Northern Illinois University Press, 1996) 80-86.

⁶⁷ Wąter, Adam, 'Three Paths to One State: Polish National Identity under Russian, Prussian, and Austro-Hungarian Occupation after 1863', (Research Thesis, Ohio State University, 2012) 23.

⁶⁸ Weeks, 'Nation and State', 83.

afgepakt van de Poolse elite, waarna het herverdeeld werd onder de boeren.⁶⁹ Hoewel de boerengemeenschap profiteerde van dit beleid, leidde het niet tot het gewenste resultaat. De Poolse boerengemeenschap bleek ongevoelig voor dit charmeoffensief. Ook na de opstand van 1863, toen aan 700.000 Poolse boeren (agrarisch) land werd vergeven om de boerengemeenschap nog meer tegemoet te komen, lukte het de Russen om twee redenen niet deze gemeenschap te overtuigen de kant van Rusland te kiezen. Ten eerste omdat de Russische regering naast de tegemoetkoming aan de boerengemeenschap, weinig moeite stak in het politiek en economische hervormen van de Poolse gebieden, waardoor de boerengemeenschap, ondanks de tegemoetkomingen, wantrouwend bleef naar de Russen. Ten tweede, omdat de Poolse boerengemeenschap door het katholieke geloof meer verbondenheid bleef voelen met de Poolse elite dan met het Russisch orthodoxe Rusland.⁷⁰

Hoewel de Russen in eerste instantie op een gewelddadige wijze de Januariopstand de kop hadden ingedrukt, en als gevolg van de Januariopstand meer moeite staken in het in bedwang houden van de Poolse activisten, wilde de Russische regering dat op den duur de rust zou terugkeren in de voormalige Poolse gebieden. Na de opstand was Rusland vastbesloten om de Poolse provincies te hervormen.⁷¹ Onder het bevel van Tsaar Alexander de Tweede, en de Russische regering, werd een aantal hervormingen doorgevoerd. Deze hervormingen leidden tot de opkomst van landelijke gemeenten, de oprichting van Russische scholen en Russische rechtbanken.⁷² Deze hervormingen bleken echter niet tegemoet te komen aan de eisen van Polen die meer politieke vrijheid eisten. Integendeel, de Russische invloed werd juist versterkt en dus verslechterde de situatie voor de Polen. Ook in de westelijke provincies werden hervormingen doorgevoerd, die tevens als desastreus ervaren werden. Voor deze regio's werd M.N. Muraviev naar voren geschoven om de nieuwe hervormingen goed te laten verlopen. Muraviev, die voor de Polen bekend zou komen te staan als de beul', introduceerde een agressieve vorm van politiek bedrijven.⁷³ Ook in deze regio's was het beleid erop gericht om de macht van de Poolse elite in te dammen.

Ondertussen werden de maanden na de Januariopstand in Vistulaland gekenmerkt door educatieve hervormingen. In 1869 werd de academische vrijheid van de Warschau Universiteit ingeperkt. Dit vormde de opzet voor het 'verrussificeren' van het Poolse onderwijssysteem. Zelfs de Poolse Szkoła Główna (economische universiteit) bleef niet gevrijwaard van Russische invloed, en

⁶⁹Weeks, Theodore, *Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier, 1863-1914*, (Northern Illinois University Press, 1996) 86.

⁷⁰Chapman, Tim. *Imperial Russia 1801-1905* (New York 2001) 110.

⁷¹ Weeks, 'Nation and State', 80-86.

⁷² Chapman, 'Imperial Russia 1801-1905', 107.

⁷³ Wanter, Adam, 'Three Paths to One State: Polish National Identity under Russian, Prussian, and Austro-Hungarian Occupation after 1863', (Research Thesis, Ohio State University, 2012)26.

werd getransformeerd in een Russische universiteit. Na deze hervormingen werden Poolse scholen gedwongen via ondergrondse methodes de Poolse identiteit van het onderwijssysteem in leven te houden. Als resultaat van de door de Russen doorgevoerde hervormingen was tegen het einde van de twintigste eeuw ongeveer tweederde van de Poolse bevolking ongeletterd. In sommige gevallen sloeg het beleid zelfs zo sterk door, dat Polen verboden werd om onderling Pools te spreken. Nadat Tsaar Alexander de Derde Alexander de Tweede opvolgde, was het Russische beleid nog meer gericht op het centraliseren van de Russische macht. Als gevolg van deze politieke hervormingen bloeiden Poolse militante nationalistische sentimenten in het Congreskoninkrijk op. Het imperialistische beleid van Rusland zou pas na 1905 veranderen, nadat de conclusie getrokken werd dat de stevige hervormingen niet hadden geleid tot het gewenste resultaat, en eigenlijk een averechtse uitwerking hadden.

Galicië

Van de drie opgedeelde gebieden zou blijken dat Galicië de meest tolerante regio was. In deze provincie van het Habsburgse Rijk werden de etnische Polen als volwaardige burgers gezien. Dit betekende niet alleen dat de Polen als culturele/etnische groep officieel erkend werden, ook mochten de Polen meedingen in het politieke en economische domein.

De Poolse elite, die een goede verstandhouding had opgebouwd met de Habsburgse regering, deed veel moeite om haar trouw te tonen aan het Habsburgse Rijk. Dit had twee redenen. Ten eerste wilde de Poolse elite in het bezit blijven van politieke en economische macht; ten tweede wilde de Poolse elite in het bezit blijven van hun landerijen.⁷⁴ In 1867 leek het beleid van toewijding zich uit te betalen. Met de Ausgleich van 1867 werden de etnische Polen door de Habsburgse regering officieel erkend als 'begunstigde minderheid'. Deze erkenning verzekerde de Polen van privileges die in de andere opgedeelde Poolse gebieden als onmogelijk werden beschouwd. Meer specifiek garandeerden de privileges dat de Polen in Galicië de politieke macht in handen kregen en dat zij Galicië mochten besturen als een autonome regio. De Rijksdag van Galicië (in handen van de etnische Polen) kreeg vanaf 1883 de macht over agricultuur, onderwijs, publieke gezondheidszorg en bosbouw. Zelfs de imperialistische post als vertegenwoordiger van de Habsburgse Keizer was in handen van een Pool.

Als gevolg van de imperialistische houding van de Oostenrijkers, waardoor de etnische Polen in Galicië een 'vrij bestaan' konden opbouwen, bestond in Galicië weinig behoefte om voor

⁷⁴ Walters, Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945* (Syracuse 1988) 88.

onafhankelijkheid te strijden.⁷⁵ Ook door het ontbreken van een grote Poolse middenklasse en de aanwezigheid van een grote populatie Oekraïners, werd het ontstaan van een grote Poolse nationalistische beweging bemoeilijkt. Dit bekende echter niet dat het Pools nationalisme niet van de grond zou komen in dit deel van het opgedeelde Polen. De provincie Galicië vormde een perfecte omgeving als smeltkroes van Pools nationalistische ideeën, die buiten de regio bedacht waren.⁷⁶ Zoals eerder verwoord in dit hoofdstuk, zou de provincie Galicië zich ontwikkelen tot een veilige haven voor politieke Poolse vluchtelingen uit andere regio's, hoofdzakelijk uit de Russische regio's. Deze Poolse politieke vluchtelingen zouden een grote rol spelen in het ontstaan van nationalistische bewegingen in Galicië. Tot frustratie van Poolse vluchtelingen uit Pruisen en Rusland was het Pools nationalisme in Galicië niet van de grond gekomen. Door te wijzen op de situatie in de Russische en Pruisische regio's moesten de Oostenrijkse Polen overtuigd worden de kant van het Pools nationalisme te kiezen. Hierdoor zou ook in Galicië de politiek beïnvloed worden door Pools nationalistische propaganda. Kortom, het Oostenrijkse imperialistische beleid zou in eerste instantie succesvol blijken, omdat de etnische Polen die woonachtig waren in deze regio geen behoefte voelden om voor onafhankelijkheid te strijden. Door de tolerante houding van Oostenrijk werd echter op hetzelfde moment een vruchtbare omgeving gecreëerd waar Pools nationalistische ideeën konden groeien en uiteindelijk floreren.

Pruisen

Het gebied dat in bezit genomen was door Pruisen was in veel opzichten onvergelijkbaar met de twee andere opgedeelde gebieden. Pruisisch-Polen, dat uiteindelijk onderdeel werd van het nieuw gevormde Duitsland, was aantoonbaar minder autonoom dan de andere regio's, en minder politiek dynamisch. Voorafgaand aan de unificatie van Duitsland, was het Pruisische imperialistische beleid vijandig tegenover de etnische Polen. De Pruisische regering had als doel alle hoop van de etnische Polen op onafhankelijkheid weg te nemen. Na de revolutie van 1830 in het Russische deel van Polen, slaagde Pruisen hierin. Elk gevoel van nationaal Pools sentiment was weggenomen en de Poolse bevolking paste zich snel aan binnen het kader van het Pruisische Rijk. Doel van de Pruisische regering was om de macht van de Poolse elite uit te schakelen, wat de kans op enige politieke

⁷⁵Walters, Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945* (Syracuse 1988) 88.

⁷⁶Seton-Watson, Hugh. *The Decline of Imperial Russia 1855-1914* (New York 1961) 188.

weerstand tegen de Pruisische macht tot het minimum verkleinde.⁷⁷ Op het moment van de Januariopstand in 1863 bestond in het Pruisische deel geen Pools nationalistisch sentiment.

Met het aantreden van Bismarck als Kanselier van Pruisen in 1862, werden de maatregelen jegens de Poolse minderheid vijandiger. Bismarck was van mening dat de Polen voor altijd een gevaar zouden vormen, zo lang Polen niet volledig in bezit was genomen.⁷⁸ Bismarcks eerste politieke aanval op de Poolse minderheid was een feit met de inwerkingtreding van de Kulturkampf in 1871. Het oorspronkelijke uitgangspunt van de Kulturkampf was: de strijd aanbinden met alle katholieken die woonachtig waren in het Duitse Rijk. Hoofdzakelijk de Polen bleken slachtoffer te worden van dit beleid. Tegen het einde van de negentiende eeuw zou de radicalisering leiden tot een vorm van 'culturele opschoning'. Alles werd in het werk gesteld om de etnische Polen (voornamelijk agrariërs) en Russen buiten de Pruisische landgrenzen te dwingen. In 1887 waren al tegen de 30.000 Polen Pruisen ontvlucht, de meesten trokken naar het Oostenrijkse deel om daar te gaan werken in de agrarische sector. Let wel, het beleid van de Pruisische regering had alleen negatieve gevolgen voor de etnische Polen die door de opdeling in handen vielen van de Pruisische regering. In dit gebied, dat voor de opdeling nog onderdeel was van het Pools-Litouwse Gemenebest, woonden ook veel etnische Duitsers. Voor de etnische Duitsers voelde de opdeling als een verlossing.

Het is belangrijk te noteren dat, hoewel door de Pruisische regering, en later de Duitse regering, geprobeerd werd de Poolse aanwezigheid te minimaliseren, het nooit zou lukken om de gehele Poolse populatie buiten de Pruisische landsgrenzen te 'kieperen'. Zeker in de gebieden Poznan, Bromberg en Marienwerder bleef de Poolse populatie een aanzienlijk deel uitmaken van de totale populatie, of was zelfs sprake van een groei van het aantal Polen.⁷⁹ Het zou de Pruisische, en later de Duitse, regering echter wel lukken om het Pools nationalisme buiten Pruisen te houden. Van de drie opgedeelde gebieden telde Pruisen het minste aantal (buitenwaarts) Poolse nationalistische bewegingen. Dit kon te maken hebben met de Pruisische regering, die zeer agressief Poolse sentimenten te lijf ging, of met het feit dat Polen niet mochten deelnemen aan het politieke proces. De methodes van oppressie en verwijdering die door de Pruisische regering gebruikt werden, hadden een belangrijke invloed op de ideeën van Dmowski (leider van de Pools Nationaal Democratische Partij). Hij meende dat de Pruisische/Duitse aanpak had geleid tot een economische en politieke versterking van die regio.

⁷⁷ Davies, Norman. *God's Playground: A History of Poland in Two Volumes, Volume II, 1795 to the Present*. (New York, 1982) 114.

⁷⁸ Blanke, Richard. *Prussian Poland in the German Empire (1871-1900)* (New York, 1981) 8.

⁷⁹ Blanke, 'Prussian Poland', 40.

1.3 Pools nationalisme

Het Poolse politieke denken dat in 1863 had geleid tot de Januariopstand wordt vaak omschreven als romantisch, maar dat doet geen recht aan de politieke standpunten van de Polen op dat moment. De Poolse Romantiek was voortgekomen uit de opstand van 1830-31 en de Poolse opdeling in 1795, historische momenten die afbreuk deden aan de Poolse onafhankelijkheid. Het primaire doel van het Poolse Romanticisme was ten eerste het verheerlijken van het voormalige Pools-Litouwse Gemenebest en ten tweede het strijden voor een onafhankelijke en multi-etnische Pools-Litouwse staat.⁸⁰ Zou een onafhankelijk Polen niet goedschiks tot stand komen, dan schrokken de romantici er niet voor terug om geweld te gebruiken. De Poolse romantici hoopten koppig, zoals Andrzej Walicki het stelt: "(...) dat de Oekraïense en Litouwse boerengemeenschap zich zouden aansluiten bij de Poolse vrijheidsbeweging en dat deze gemeenschappen zich ook zouden identificeren als Polen".⁸¹ Vergelijkbaar met de Russen wisten de Poolse romantici dat een belangrijke slag geslagen kon worden door de boerengemeenschap voor zich te winnen. De Poolse romantici geloofden dat ze niet alleen vochten voor een vrij en onafhankelijk Polen, maar voor een betere wereld. Ze meenden dat het de taak van de Polen was om de oude wereldorde omver te werpen en verlichting te brengen in de internationale wereld, die gedomineerd werd door militaire conflicten.⁸² Het was vanwege deze opvatting dat "de Poolse nationale zaak onlosmakelijk verbonden was met het omverwerpen van 'de oude corrupte wereld'".⁸³ Dit verlangen zou uiteindelijk leiden tot de opstand in 1863. Maar wie waren deze romantische nationalistes precies, en hoe wilden zij van Polen een onafhankelijke staat maken?

Ondanks dat er na de opdeling geen sprake meer was van een onafhankelijke politieke natie, bleek het Poolse nationale besef nooit gelijktijdig, en als gevolg van de opdeling te verdwijnen. Tijdens de gehele negentiende eeuw bleef altijd wel een bepaalde groep geloven in het bestaan van een Poolse nationale identiteit, waren het niet de filosofen en schrijvers, dan was het wel de adel. Onder leiding van grote dichters als Adam Mickiewicz en Juliusz Slowacki werden de ideeën van het romantisch nationalisme aan de man gebracht.⁸⁴ De Poolse dichters werden beschouwd als de

⁸⁰ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

⁸¹ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999)18.

⁸² Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

⁸³ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

⁸⁴ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

grondleggers van het romantisch nationalisme in Polen; ze waren vaak in dienst van de Poolse adel als gevolg van wederzijdse sympathie. Als gevolg hiervan borduurden Poolse nationalist en vrijheidsbewegingen verder aan een nieuwe visie op de toekomst, die als leidraad zou fungeren voor de vrijheidstrijd tijdens de gehele negentiende eeuw, en als materiaal zou dienen voor een romantisch nationalistische visie.

Volgens de Szlachta (Poolse adel) zou het herstel van Polen als onafhankelijke staat, zowel op moraal als op politiek vlak, liggen in de restauratie van het voormalige Poolse Gemenebest. Dit maakte dat het Pools nationalisme tijdens de achttiende en negentiende eeuw grotendeels een uitvloeisel was van de idealen van de Szlachta en van invloed bleek op de perceptie van de Poolse nationale identiteit voor een lange periode in de negentiende eeuw. De romantici, die voor een groot gedeelte bestonden uit edelen, deelden de mening van de adel dat de restauratie van het voormalige Gemenebest het beste zou zijn. De historische wortels van dit streven kwamen voort uit de politieke natie van de vroegmoderne Poolse staat, bekend als het Pools-Litouwse Gemenebest, dat een uitvloeisel was van het middeleeuwse Poolse koninkrijk en het Litouwse groothertogdom.⁸⁵ Hoewel de twee staten verenigd waren tot één Gemenebest (politieke unie), bleven beide staten onafhankelijk van elkaar op juridisch en administratief gebied. De twee staten werden politiek bestuurd door een adellijke klasse, die op dat moment tien procent van de bevolking representeerde.⁸⁶ De edelen uit het Gemenebest kozen hun eigen koningen en vormden de ultieme wetgevende macht van de staat. Ondanks dat tijdens de zeventiende eeuw de adellijke hoge cultuur gemeengoed werd onder de Poolse adel, bleef deze groep multi-etnisch en multireligieus, dus niet verenigd door etniciteit maar door gedeelde burgerlijke normen en waarden. De adellijke politieke natie die verdeeld was over de landen Polen, Litouwen, Wit-Rusland en Oekraïne, vormde tijdens de zeventiende eeuw de grootste, meest tolerante en meest omvattende politieke gemeenschap in Europa. Volgens Andrzej Walicki waren de Poolse edelen geabonneerd op "een vorm van multi-etnisch burgerlijk nationalisme, dat gestuurd werd door een gemeenschappelijke politieke wil en verbonden was aan republikeinse liberale waarden".⁸⁷ Met andere woorden, de adel voelde zich sterk verbonden met een Poolse natie, die werd gevormd door de staat en niet door etnische criteria. Of, zoals Timothy Snyder opmerkt, deze verbeelde gemeenschap was horizontaal meer

⁸⁵ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

⁸⁶ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

⁸⁷ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

omvattend dan de moderne Poolse natie, omdat deze natie mensen met verschillende etnische achtergrond vertegenwoordigde.⁸⁸ Verticaal was het echter minder inclusief, omdat alle niet-edelen uitgesloten waren om te besturen, ongeacht hun etniciteit.

Bij hun zoektocht naar een ideologische basis voor de Poolse onafhankelijkheidsstrijd, maakten de Poolse romantisch nationalistische geleerden gebruik van Duitse filosofische kennis, gecombineerd met het Franse denken over politieke en sociale zaken. Doel was om de Poolse nationalistische strijd te koppelen aan het universalisme. Dit mondde uit in een permanente zoektocht naar een betekenis voor het individuele en nationale leven. Volgens de romantisch nationalistische geleerden moest afstand gedaan worden van de eenzijdigheid van het idealisme en het idee dat naties slechts instrumenten waren van de Weltgeist.⁸⁹ De Poolse nationalistische geleerden geloofden niet in de Hegeliaanse opvatting dat de geschiedenis haar doel had bereikt; hoe konden zij accepteren dat hun staat was vernietigd? De Poolse nationalistische geleerden wilden liever vooruitkijken naar een toekomst waar de Poolse staat zijn geluk zou hervinden. In de zoektocht naar geluk probeerden de nationalistische geleerden zoveel mogelijk medestanders achter zich te krijgen door bijvoorbeeld filosofie en religie met elkaar te verzoenen. Hierdoor hoopten de nationalistische geleerden ook de 'streng christelijke' boerengemeenschap enthousiast te maken voor de onafhankelijkheidsstrijd. Simpel gezegd, de romantisch nationalistische geleerden moesten concessies doen om meer steun te vinden voor hun missie.

De Januariopstand in 1864 markeert een belangrijk draaipunt in het politieke denken van de Polen die in het door Rusland bezette gebied woonden. In 1864 was de Januariopstand op gewelddadige wijze de kop ingedrukt door Rusland, zoals eerder besproken in dit hoofdstuk. Rusland was geschrokken van de opstand, en besloot de Polen te straffen voor hun daden en was vastbesloten om toekomstige opstanden te voorkomen. Het was deze atmosfeer en het mislukken van de Januariopstand die uiteindelijk zouden leiden tot de geboorte van een nieuwe politieke ideologie. Deze nieuwe ideologie zou bekend komen te staan als het Pools positivisme. Volgens Porter was het Pools positivisme "meer dan streven naar een vrije economie, 'elitaire waarden', sociale modernisering en antiklerikalisme... ". De Warschau liberalen verwijderden de natie uit het

⁸⁸ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

⁸⁹ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism'

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (12-12-2013)

politieke discours waarin het tientallen jaren was ingebed en transformeerden het tot een nieuw sociaal kader.⁹⁰

De romantische idealen en de revoluties hadden de Polen achtergelaten met een niet hervormde staat, en nog steeds geen vrijheid.⁹¹ De positivisten meenden dat het streven naar onafhankelijkheid op een laag pitje gezet moest worden en dat in plaats daarvan de focus gericht moest zijn op modernisering van het politieke beleid. Pools positivisme was beïnvloed door de werken van John Stuart Mill en Thomas Buckle.⁹² Dit was een interessante afwijking van de traditionele en misschien wel bekendste positivist August Comte. De Polen vonden in deze auteurs een combinatie van liberalisme en wetenschap die als leidraad zou fungeren voor hun politieke ideeën.⁹³ Zij gebruikten deze auteurs om een nieuwe ideologie op te bouwen; een ideologie die, in vergelijking met het romanticisme, minder gericht was op het verleden en meer gericht was op westerse waarden. Volgens Walicki ging het Pools positivisme over de modernisering van het oude Congreskoninkrijk: hoewel zij achterdochtig waren voor kapitalisme en industrialisatie, als gevolg van de economische dominantie van Joden en Duitsers in dit gebied, waren Poolse positivisten grotendeels overtuigd van de economische mogelijkheden. Tevens zette de beweging zich af tegen het multi-etnische karakter van het romantisch nationalisme. In plaats daarvan definieerden de positivisten de Poolse natie als een etnisch homogene natie, op basis van taal. Deze ontwikkeling zou dienen als basis voor latere politieke bewegingen, met name voor de Nationaal Democratische Beweging onder leiding van Roman Dmowski.

Een van de belangrijkste principes van het Pools positivisme was het concept van 'biologisch werk', "het besef dat afstand gedaan moest worden van de romantische ambities en verheven dromen, door deze te vervangen door een pragmatische ethiek".⁹⁴ Poolse positivisten geloofden niet in politieke verdragen, politieke gunsten van buitenstaanders en internationale revoluties, maar in het belang van eigen vitaliteit. Het einddoel van het positivisme was niet onafhankelijkheid, maar het verbeteren van de samenleving.⁹⁵ De strijd om onafhankelijkheid werd niet weggeschoven, maar opzijgeschoven om zich te richten op het inslaan van een tastbaardere en volgens hen productievere weg. Tijdens de jaren negentig van de negentiende eeuw zou weer een verschuiving plaatsvinden in

⁹⁰ Porter, Brian A. "The Social Nation and Its Futures: English Liberalism and Polish Nationalism in Late Nineteenth-Century Warsaw." *American Historical Review* (December 1996): 1470-1492.

⁹¹ Porter, Brian, 'Who is a Pole and where is Poland? Territory and nation in the rhetoric of Polish National democracy before 1905', *Slavic Review* (1998) 47.

⁹² Porter, 'Who is a Pole', 47.

⁹³ Porter, 'Who is a Pole', 47.

⁹⁴ Porter, Brian, 'Who is a Pole and where is Poland? Territory and nation in the rhetoric of Polish National democracy before 1905', *Slavic Review* (1998) 639.

⁹⁵ Fountain III, Alvin Marcus. 'Roman Dmowski: Party, Tactics, Ideology 1895-1907', *East European Monographs* (1980) 3.

het Poolse politieke denken. Pools positivisme bestond op dat moment al twintig jaar, maar de situatie was nog steeds niet veranderd in het Congreskoninkrijk. Zelfs met de actieve bemoeienis van de Poolse intelligentsia, had de Russische regering weinig ondernomen om hervormingen door te voeren in het Koninkrijk. Dit gebrek aan vooruitgang, of beter gezegd de perceptie dat geen vooruitgang was geboekt, gekoppeld met de groei en rijping van een generatie Polen die niet getroffen was door de consequenties van de Januariopstand, opende de deur voor een nieuwe politieke gedachte. Deze nieuwe politieke denkbeelden zouden het Pools nationalisme versterken.

Etnisch nationalisme

Rond de eeuwwisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw was Pools nationalisme te verdelen in twee hoofdstromingen. De eerste nationalistische stroming kwam voort uit de ideologie van de Nationaal Democratische Partij. Deze partij stond onder leiding van Roman Dmowski. Roman Dmowski werd geboren op 9 augustus 1864 in Warschau en was afkomstig uit een arbeidersgezin. Hij groeide op in het door Rusland bezette deel van Polen en ging in 1877 studeren aan de Jagiellonische Universiteit in Krakau. Tijdens zijn studentenjaren toonde hij zijn afkeer van het Russische onderwijssysteem en het Russische proces van imperialisme.⁹⁶ Tijdens deze periode zou hij echter niet deelnemen aan het politieke proces. In 1886 ging hij studeren aan de Russische universiteit in Warschau en zette hij zijn studie biologie en natuurlijke wetenschappen voort. Het was in deze periode dat hij geïnteresseerd raakte in de politiek.⁹⁷ In 1889 zou Dmowski het studentenleven omruilen voor een actieve carrière in de politiek; hij werd lid van de Poolse Liga. Met deze verschuiving naar de politiek had hij een nieuwe omgeving nodig om in te werken. De omstandigheden in Rusland waren niet toereikend voor een politieke carrière, daarom besloot Dmowski te verhuizen naar het Oostenrijkse deel van Polen, een plek waar hij veel politieke vrijheid kreeg.

Dmowski's politieke ideologie bestond in eerste instantie uit twee hoofdlijnen. Ten eerste wilde hij de Polen smeden tot nieuwe politiek en nationaal bewuste burgers. Met veel ontzag keek Dmowski naar het nationale beleid van de Britten en de Duitsers; de Polen moesten een vergelijkbaar bewustzijn ontwikkelen. Hij respecteerte en bewonderde de sterke en nationaal bewuste middenklasse van deze twee naties. Met een kritische blik keek Dmowski terug op het verleden van Polen en hij meende dat de Polen in het verleden te naïef waren geweest, door te geloven in de goede wil van andere staten. Hij geloofde dat de Polen te passief waren, wachtend tot

⁹⁶ Fountain III, Alvin Marcus. 'Roman Dmowski: Party, Tactics, Ideology 1895-1907', *East European Monographs* (1980) 8-11.

⁹⁷ Fountain, 'Roman Dmowski, 12.

het lot zou bepalen wat met hen zou gebeuren. Deze kritiek zette Dmowski meer specifiek uiteen in het boek *Thoughts of a modern Pole*, gepubliceerd in 1902. De hoofdzakelijke missie van de etnisch nationalist, stelde hij, zou de creatie zijn van een verenigde Poolse natie, gebonden door een homogene cultuur en sterk beïnvloed door het individuele karakter van Polen. Zo'n natie die uitgaat van homogeniteit en geen internationale verbonden sluit, zou veel beter in staat zijn zich te verdedigen tegen buitenlandse mogendheden.

Dmowski ging dus uit van de individuele kracht van Polen om van Polen een onafhankelijke staat te maken. Deze missie kon alleen slagen als Polen opgebouwd zou worden als een homogene etnische staat. Dit principe van Dmowski was beïnvloed door de Piast mythe. Deze mythe was ontwikkeld in 1890 door Jan Poplawski, bestuurslid van de Nationaal Democratische Partij. De mythe verwees naar de Piast Dynastie, toen Polen nog een homogene etnische natie was en bestuurd werd door Poolse koningen. Volgens de mythe was de Piast Dynastie politiek en economisch krachtig en westers georiënteerd. Tijdens de vroege twintigste eeuw werd de Piast mythe gepropageerd door de Poolse Boeren Partij en door de Nationaal Democraten. Dmowski's sociaal darwinisme combineerde goed met de Piast mythe en de perceptie van intolerantie jegens etnische minderheden.⁹⁸ Dmowski vergeleek de natie met een organisme, een geïntegreerd sociaal geheel. Hij meende dat naties een natuurlijk product waren van etnische differentiatie, gedefinieerd in termen van taal en etnische afkomst. Voor hem was een natie biologisch definieerbaar en een onderscheidbare, onafhankelijke etnische groep, voorbestemd om te strijden tegen andere nationale organismes, in het belang van overleving en ontwikkeling.

Het bewustzijn moest veranderd worden door middel van 'integraal nationalisme'. Integraal nationalisme was strenge kritiek op het nationale verleden en een programma van radicale modernisering van het nationale karakter.⁹⁹ Voor Dmowski was het belangrijk dat de Polen met niet aflatende betrokkenheid zouden helpen om een nieuw nationaal karakter te ontwikkelen. Dit beleid was niet klassengevoelig, zijn enige wens was dat iedere burger betrokken zou raken.

Dmowski's perceptie van etnische differentiatie en integraal nationalisme kan op de volgende manier worden samengevat. Ten eerste, het nationalisme waar Dmowski voor stond, was gebaseerd op de massa, het moest een beweging zijn voor de hardwerkende arbeider.¹⁰⁰ Het reflecteerde de ervaringen van de 'hardwerkende' midden- en onderklasse. Dit nationalisme paste de prioriteiten aan en deed afstand van de politieke onafhankelijkheid, in het belang van één

⁹⁸Fountain III, Alvin Marcus. 'Roman Dmowski: Party, Tactics, Ideology 1895-1907', *East European Monographs* (1980) 110. 12.

⁹⁹ Fountain, 'Roman Dmowski,' 12.

¹⁰⁰ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 15.

hoofdzakelijk doel: het creëren van een sterke, breed gedragen en levensvatbare nationale organisatie. Ten tweede was het duidelijk dat Dmowski niets moest hebben van het romantisch nationalisme. Hij meende dat de idealen van de romantisch nationalisten - de samenwerking van naties en de vertroebeling van de politiek - een testament vormden voor naïef beleid en idealisme.¹⁰¹ Samenwerking tussen naties, stelde hij, is het gevolg en de oorzaak van onderdanigheid, geloof in supranationale gerechtigheid en morele verantwoording van het recht, en is een illusie van zwakke naties.¹⁰² Ten derde was het nationalisme van Dmowski integraal als het om etnische Polen ging; het creëren van saamhorigheid onder de bevolking was de belangrijkste taak. Het was een vorm van nationalisme die duidelijk in conflict kwam met het liberaal individualisme en het christendom. Volgens Dmowski bleken de universele waarden van het christendom alleen een gevoel van saamhorigheid te brengen binnen de private sfeer, in relatie tussen individuen. In de publieke sfeer was het christelijk universalisme afhankelijk van de nationale ethiek; individuen die gebonden worden door een gemeenschappelijke wil de eigen natie zo goed als mogelijk te ontwikkelen. Tot slot was het nationalisme van Dmowski een vervanging van het ouderwetse concept van de politieke natie en burgerlijke verantwoordelijkheid, met de notie van een homogene etnische culturele natie en onvoorwaardelijke etnische loyaliteit.

Het etnisch nationalisme zou vanaf het begin triomferen in het zwart-wit denken en nog verder radicaliseren, met als gevolg dat de wil om van Polen een exclusief homogene natie te maken in nog scherpere formuleringen tot uiting werd gebracht.¹⁰³ Dit leidde tot kwalificaties van etnische minderheden in het licht van hun civiele en politieke rechten. Bovenaan stonden de Slavische minderheden en onderaan de joodse minderheid.¹⁰⁴ De Oekraïners, Litouwers en Wit-Russen werden uitgenodigd om deel te nemen aan het Poolse nationalisme als etnische Polen, de Joden daarentegen mochten hier niet op rekenen. Zij werden geïsoleerd van de rest van de samenleving. Dmowski beschreef de Joden als compleet onverenigbaar met de Europese cultuur. Hij stelde dat hun culturele geschiedenis had aangetoond dat zij nooit zouden assimileren. Het is hierbij belangrijk om op te merken dat Dmowski's politieke ideeën bol stonden van antisemitische retoriek. Zijn antisemitisme kwam voort uit het idee dat Joden de ontwikkeling van het Pools nationalisme in de weg stonden. Hij stelde: "Joden zijn het zout van de aarde. Zout kan een goede smaakmaker zijn voor bijvoorbeeld soep, maar te veel zout in de soep zou de soep oneetbaar maken".¹⁰⁵

¹⁰¹ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 15.

¹⁰² Walicki, 'The Troubling Legacy' 15.

¹⁰³ Walicki, 'The Troubling Legacy', 32.

¹⁰⁴ Walicki, 'The Troubling Legacy', 32.

¹⁰⁵ Fountain, Alvin Marcus. 'Roman Dmowski: Party, Tactics, Ideology 1895-1907', *East European Monographs* (1980) 110.

Het tweede punt dat van belang was voor de etnisch nationalistische ideologie van Dmowski was dat de Duitsers het grootste gevaar vormden voor het overleven van het Pools nationalisme. Hij geloofde dat de Duitsers tot het uiterste zouden gaan om het Poolse nationalisme te vernietigen. Hij begreep dat het Duitse nationalisme in Pruisen alle andere nationalistische stromingen moest uitroeien om de dominante te worden en te blijven. Hoewel Dmowski angstig was voor het Duitse nationalisme, meende hij dat Oostenrijk en Rusland geen bedreiging vormden voor het Pools nationalisme. De vijftig jaar dat de Polen overheerst waren door de Oostenrijkers bleken niet nadelig te zijn geweest voor de ontwikkeling van het Poolse nationalisme in de regio Galicië. Ook Rusland vormde geen bedreiging, meende hij; Rusland kon zelfs van belang zijn voor de overleving van het Pools nationalisme, als tegenhanger van de Duitse invloedssfeer. Ten slotte was Dmowski's politieke ideologie niet militant: Dmowski geloofde niet in het gebruik van geweld, althans niet zolang onafhankelijkheid verkregen was. Hij meende dat het gebruik van geweld nadelig voor het Pools nationalisme zou zijn, omdat het gebruik van geweld een atmosfeer zou creëren waarin de dominante imperialistische landen hun krachten zouden gebruiken om het Pools nationalisme nog meer te onderdrukken. Dmowski concludeerde dat het Pools nationalisme lastiger te bestrijden zou zijn als het van gedaante zou verwisselen, dan door op de oude voet verder te strijden.

Dmowski zag zijn partij (de Nationaal Democratische Partij) als de legitieme representatie van de grote collectieve ziel van de Poolse natie.¹⁰⁶ De Nationale Liga - de spirituele kern van de 'De Democratische Partij' - was een onzichtbare Poolse regering, met de taak de internationale strijd aan te gaan en de gedachten van de individuele Poolse burgers te beïnvloeden. Dmowski's kijk op solidariteit maakte hij kenbaar in het artikel *Half Poles*. Halve Polen waren individuen die, ondanks dat ze geboren waren in Polen, niet als ware Polen beschouwd mochten worden, maar als neutraal getypeerd moesten worden, tussen de werkelijke Polen en niet-Polen in. Het betekende dat Dmowski de hoop had een vorm van nationale solidariteit te creëren onder de bevolking, wat de Nationaal Democratische Partij in de positie van scheidsrechter zou brengen aangaande nationale taken. Het idee was dat solidariteit burgers ondergeschikt zou maken aan de staat, met de Nationaal Democratische Partij aan het roer. De partij deed veel moeite om een civiele Poolse politieke gemeenschap te organiseren, in de strijd voor de nationale belangen, onder directie van de partij. Het hele idee van Dmowski om van de Nationaal Democratische Partij een massabeweging te maken, was geen idee dat voortkwam uit de wil om op te komen voor emancipatierechten. Met massabeweging doelde Dmowski op het aansturen van de massa, het beheersen van de massa. Meer specifiek, een sterke centrale overheid die de massa kan aansturen en de Poolse gemeenschap naar

¹⁰⁶ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 22.

de hand kan zetten. Een ander aspect dat Dmowski belangrijk vond, was geopolitiek realisme.¹⁰⁷ Volgens hem stond politiek realisme voor het correcte begrip aangaande de internationale dimensie van de Poolse kwestie. Zijn kritiek op politiek romanticisme was verbonden met een sociaal-darwinistische kijk op internationale relaties/samenwerking. De Leider van de Nationaal Democraten maakte gehakt van de verheerlijking van de 'adellijke verslagenheid', de veronderstelling dat Polen in 1795 verslagen was om de wereld te verlossen, en claimde dat binnen het politieke spectrum het enige belangrijke aspect niet was 'hoe moreel het juiste te doen', maar 'hoe te winnen'.¹⁰⁸

Hoewel Dmowski's politieke immoralisme als gematigd overkwam, bleek de politiek waar hij voor stond in tweede instantie minder gematigd. Hij benadrukte het belang van respect voor internationale vijanden, door zichzelf te distantiëren van blinde haat en de arrogante overtuiging dat Polen moreel verheven was boven andere naties.¹⁰⁹ Dmowski ging berekenend te werk. Gecalculeerd egoïsme was het beste tegengif om de blinde haat en verhevenheid tegen te gaan. De romantici hadden het beeld nodig van Polen als slachtoffer en reïncarnatie van superieure waarden; de realisten waren zich ervan bewust dat geen enkele natie onschuldig was en zij wilden daarom niet andere staten de schuld geven voor de door hen zelf veroorzaakte problemen. Op deze manier ontstond het beeld, dat nationaal egoïsme een logisch en verantwoord politiek product was. Rationele verdediging voor nationale problematiek vereist kennis van de belangen van de vijand, daarom voorkomt de nationale strijd degeneratie in een morele kruistocht. "Haat is slecht, onze eerlijke vijanden dienen gerespecteerd te worden". Dmowski verklaarde dat hij gestopt was met het haten van de Russen en de Duitsers. Hij reserveerde zijn haat voor verachtelijke individuen, met inbegrip van Polen die een schande vormden voor het land.

Nationalistisch socialisme (romantisch nationalisme)

De andere dominante Poolse politieke ideologie op dat moment (eind negentiende eeuw) was het socialisme van Pilsudski. (Het is niet onjuist om te veronderstellen dat vanaf dit moment het politieke domein gedomineerd werd door de politieke tweestrijd tussen de Nationaal Socialisten (romantisch nationalisten) en de Nationaal Democraten, onder aanvoering van Pilsudski en Dmowski). Pilsudski was geboren in 1867 iets ten noorden van de stad Vilnius in het door Rusland bezette gebied van Polen. Zijn politieke ideeën stonden voor de levende tradities uit de negentiende eeuw - het romantisch nationalisme. Pilsudski wilde van Polen een onafhankelijke staat maken, hersteld binnen

¹⁰⁷ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 15.

¹⁰⁸ Walicki, 'The Troubling Legacy', 18.

¹⁰⁹ Walicki, 'The Troubling Legacy', 18.

de geografische grenzen en volgens de principes van het voormalige Gemenebest. In tegenstelling tot Dmowski geloofde Pilsudski wel in het herstel van een multi-etnische staat.

Net als Dmowski groeide Pilsudski op in een bevoorrecht maatschappelijk milieu, wat hem de mogelijkheid verschafte om te gaan studeren. Al tijdens zijn studentenjaren ontwikkelde hij een grote afkeer van de Russische overheerser.¹¹⁰ Het feit dat de Polen door de Russen als nietig en onbelangrijk werden bestempeld, wakkerde deze afkeer aan. Tevens kan het misschien wel verklaren waarom het socialisme waar Pilsudski voor stond zo'n sterk nationalistisch karakter had. Tijdens zijn ballingschap in Servië voor de poging tot moord op Tsaar Alexander de Derde, begon hij zich nadrukkelijk in te zetten voor de socialistische zaak. Toen zijn ballingschap eindigde, vertrok Pilsudski naar Galicië, waar hij meende de meeste indruk te kunnen maken met zijn politieke ideeën. Het socialisme waar Pilsudski voor stond verschilde sterk van het 'standaard type socialisme' dat op dat moment populair was. Pilsudski wilde niet alleen een revolutie ontketenen volgens de wil van het Poolse proletariaat, maar hij wilde tevens met de steun van de arbeidersklasse strijden voor een onafhankelijk Polen.¹¹¹ Pilsudski meende dat de socialisten in Polen gericht moesten zijn op onafhankelijkheid, en onafhankelijkheid was een voorwaarde voor de overwinning van een socialistisch Polen. Pilsudski had het idee dat een onafhankelijke staat nooit werkelijkheid zou kunnen worden zolang de macht van Rusland niet werd ingeperkt. Hij had meer vertrouwen in Duitsland en meer in het bijzonder in de socialistische elementen binnen Duitsland. Hij geloofde dat Duitsland een belangrijke bondgenoot van Polen zou kunnen worden, om zo samen met Duitsland de invloedssfeer van Rusland terug te dringen.¹¹²

Een ander belangrijk aspect van de ideologie van Pilsudski en de Socialistische Partij was het verlangen naar en ondersteuning van een gewapende opstand en revolutie. Anders dan Dmowski schuwde Pilsudski het gebruik van geweld niet. Hij meende dat onafhankelijkheid alleen verkregen kon worden door strijd.

Kortom, de invloed van de imperialistische bezetters was bepalend voor de ontwikkeling van het Pools nationalisme. In alle drie de opgedeelde gebieden, hoe moeilijk de situatie soms ook was, bleek het Pools nationalisme vaste voet aan de grond te krijgen. Het imperialistische beleid van

¹¹⁰ Józef Piłsudski, *The Memories of a Polish Revolutionary and Soldier*, trans. D.R. Gillie (London 1931), 10-11.

¹¹¹ Piłsudski, *'The Memories of'*, 44.

¹¹² Walters, E Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945* (Syracuse, 1988) 138.

Duitsland creëerde bijvoorbeeld perfecte omstandigheden voor het smeden en versterken van een Poolse nationale identiteit, een nationale identiteit die resistent moest zijn tegen de inspanningen van de Duitsers om het Poolse nationalisme de kop in te drukken. Deze nieuwe identiteit was gericht op overleving. Toen de Poolse minderheden in Pruisen tegen de muur werden gedrukt en gedwongen werden volledig te assimileren, reageerde de Poolse minderheid door de creatie van een nationalistisch model dat uiteindelijk de basis zou vormen voor Dmowski's nationalisme, gebaseerd op etniciteit en cultuur. In de Russisch-Poolse gebieden woonden verreweg de meeste etnische Polen. Het imperialistische beleid van de Russen was streng, maar de Polen hadden relatief veel vrijheid in vergelijking met de Polen die in Pruisen woonden. Desondanks was het beleid van de Russen repressief genoeg om de ontwikkeling van het Pools nationalisme ernstig te bemoeilijken. Door het ontbreken van politieke vrijheid in Pruisen en de Russisch-Poolse gebieden, vluchtten de meeste politieke elites zoals Dmowski en Pilsudski naar Galicië, waar de omstandigheden voor politieke ontplooiing gunstiger waren. De 'losse houding' van het Habsburgse Rijk bleek een perfecte atmosfeer gecreëerd te hebben waarin de politieke vluchtelingen uit Pruisen en de Russische regio's konden samenkomen en hun politieke ideologieën konden uitbouwen.

Hoofdstuk 2

2.1 Organisch werk en de Nationaal Democraten

De Nationaal Democratische beweging werd opgericht in Warschau in 1893 door Zymunt Balicki, een afgevaardigde van de nationalistische beweging, de Poolse Liga, en Roman Dmowski, de leider van de studentenbeweging in Warschau. Beide heren waren gefrustreerd over de inactiviteit van de Poolse Liga en toonden daarom verzet tegen het bestuur van de organisatie.¹¹³ Het bestuur van de Poolse Liga kon weinig inbrengen tegen dit verzet. De Poolse Liga werd gereorganiseerd in een hiërarchische organisatie en de naam van de organisatie werd veranderd in 'Nationale Liga'. Het was een overkoepelende organisatie van veel rechtse politieke partijen. De ideologische verschillen tussen de Poolse Liga en de Nationale Liga waren niet direct zichtbaar, maar binnen enkele jaren werd duidelijk dat de politieke organisatie een scherpere antisemitische en nationalistische koers ging varen. De onduidelijke standpunten van de Poolse Liga over de actieve strijd om onafhankelijkheid moesten plaatsmaken voor een ideologie van 'nationaal egoïsme'.¹¹⁴ De organisatie was opgericht in het Oostenrijkse deel van Polen, maar was gericht op alle drie de opgedeelde gebieden, in tegenstelling tot de Poolse Liga, met als doel om de nationale kwestie in alle drie de regio's op de kaart te zetten. Uiteindelijk zou in 1897 de basis worden gelegd voor de oprichting van de Nationaal Democratische Partij. Met de oprichting van een politieke partij voor boeren, arbeiders en middenklasse, hoopten de nationaal democraten beter in staat te zijn hun politieke ideeën over te brengen en hun machtssfeer uit te breiden.

Het aangegeven doel van de Nationaal Democratische beweging was om de Poolse natie te verenigen. De ideologie van de Nationale Liga werd voortaan bepaald door drie mannen: Dmowski, Balicki en Jan Ludwik Poplawski, elk met een eigen achtergrond. Zo was Dmowski bioloog, Balicki socioloog en Poplawski politiek activist. Deze verschillen werden zichtbaar in de bijdragen die de partijleiders leverden aan de partijretoriek; Dmowski bijvoorbeeld was genegen om zijn biologische kennis te gebruiken. De keuze van Dmowski om in zijn ideeën natuurwetenschappelijke theorieën te verwerken kwam voort uit een bredere overtuiging van ook de Poolse intelligentsia en schrijvers, die zich wilden verzetten tegen het conservatieve loyalisme, hieruit ontstond het positivisme.¹¹⁵ De 'oude' conservatieve bovenlaag werkte vooral in Galicië, maar ook in Vistulaland tijdens de regeerperiode van tsaar Nicolaas de Tweede, samen met de bezetters. In het Russische Polen pleitte

¹¹³ Porter, Brian, 'Who is a Pole and where is Poland? Territory and nation in the rhetoric of Polish National democracy before 1905', *Slavic Review* (1992) 640.

¹¹⁴ Porter, 'Who is a Pole', 640.

¹¹⁵ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000) 218.

de zoon van Alexander, Zygmunt Wileopolski, voor een volledige samenwerking met Rusland. In Oostenrijk pleitte Stanislaw Kozmain zelfs, dat Polen Europa nooit in beroering zou kunnen brengen en dus de drie regeringen van de verdelers moest steunen.¹¹⁶ Het positivisme was een reactie op deze conservatieve overtuigingen. Het was een geestesstroming die het transcendente uitsloot en zich tot empirische kennis en alle daaruit voortvloeiende wetmatigheden beperkte. Ze was beïnvloed door de sociale denkbeelden van Herbert Spencer, de wetenschappelijke theorieën van Charles Darwin en de filosofie van August Comte. Het positivisme groeide in Polen uit tot een politiek en sociaal programma, dat conflicten op tal van gebieden wilde aanpakken. In plaats van een staat te beschouwen als uitverkoren natie, beschouwden de positivisten het als een organisme dat gestimuleerd moest worden. Het positivisme beperkte zich echter niet tot de theorie. De denkbeelden werden omgezet naar de praktijk in wat men het 'organisch werk' noemt.¹¹⁷

De Nationale Liga had nooit meer dan honderd leden, maar de invloed van deze politieke beweging was niet gering. De organisatie werkte intensief samen met studentenorganisaties, boerenorganisaties en arbeidersorganisaties. Door de samenwerking met andere organisaties transformeerde de beweging van een organisatie die gericht was op de stedelijke middenklasse in een organisatie die vooral gericht zou zijn op kiezers uit de landelijke gebieden en arbeiders. Dit bleek een succes. Dat de nationalistische partij er in slaagde om in heel Polen kiezers aan te trekken was niet alleen het resultaat van intensief samenwerken met andere organisaties; ook educatieve campagnes droegen bij aan dit succes. Over het algemeen had de Liga meer succes op het platteland dan in de steden (door concurrentie van de socialisten). Tevens kon de politieke beweging aan het begin van de twintigste eeuw op meer aanhang rekenen bij de middenklasse. Maar er waren duidelijk regionale verschillen. De ontwikkeling van het nationaal democratisch positivisme verliep bijvoorbeeld moeizamer in de Russische provincies, vanwege onderdrukking, dan in de andere opgedeelde gebieden. Desondanks kreeg een coördinerend orgaan, het Genootschap van de Nationale Opvoeding, vaste voet aan de grond op het platteland en wist in 1902 een succesvolle schoolstaking te organiseren. In Galicië was de situatie totaal anders en verliep de infiltratie minder moeizaam. De partij kocht in 1902 het populaire blad *Slowo Polski*, en kon in dat jaar al haar eerste vertegenwoordiger naar de Rijksdag in Wenen sturen.¹¹⁸ Ook in de Duitse regio werd aan het begin van de twintigste eeuw een eerste partijlid verkozen voor het parlement. Aanhang kregen de nationaal democraten vooral bij de opkomende middenklasse die het economisch zwaar te verduren had onder de concurrentie van de Joden, bij een deel van de jongere generatie die nog niet was

¹¹⁶ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000).

¹¹⁷ Vos, 'De strijd van de', 219.

¹¹⁸ Vos, 'De strijd van de', 219.

beïnvloed door het socialisme, en bij de Poolse elite in Oost-Galicië die de druk van het Oekraïense nationalisme begonnen te voelen.¹¹⁹

Tegen het begin van de twintigste eeuw kreeg de ND-ideologie haar uiteindelijke vorm via twee drukwerken: Balicki's *Nationaal egoïsme tegen ethiek* en Dmowski's *Gedachten van een moderne Pool*.¹²⁰ In deze werken werd uiteengezet dat een natie een levend organisme was dat behoefte had aan een individuele staat. Nationaliteiten zonder eigen leefruimte (staat) waren gedoemd te verdwijnen. Dus was de nieuwe Poolse staat nodig. Meer concreet was het doel van Dmowski en zijn Endecja een herstel van een onafhankelijk Polen, waarbij de voormalige westerse provincies van Polen weer in bezit zouden moeten komen van Polen. Een Polen dat in grote lijnen deed denken aan de voormalige 'piast dynastie'.¹²¹ Dit Polen had bestaan vanaf de tiende tot en met de veertiende eeuw en was geografisch gezien een stuk groter dan het Pools-Litouwse Gemenebest. Door de nadruk te leggen op het heroveren van de westerse provincies hoopte Dmowski de militaire en politieke druk in het oosten weg te nemen, iets wat in het verleden tot problemen had geleid, meende hij. Het in bezit nemen van de voormalige westerse provincies zou een vrije zone creëren waar de politieke en militaire machtssfeer van Duitsland moeilijk doorheen zou kunnen prikken. Een Panslavische samenwerking moest er tevens toe leiden dat Rusland en Polen samen konden optreden tegen Duitsland.¹²² Voor Polen zou het namelijk desastreus zijn als het land zowel aan de oostkant als aan de westkant bedreigd zou blijven.

Samenwerking met Rusland zou echter betekenen dat Dmowski de regio's in het oosten van Polen uit handen moest geven. Beter gezegd, dat Dmowski geen aanspraak meer zou doen op deze regio's, want Rusland zou zonder tegemoetkoming zeker niet Polen te hulp schieten. Het opeisen van de voormalige oostelijke regio van het Pools-Litouwse Gemenebest werd eigenlijk al als een onmogelijke missie beschouwd, aangezien veel etnische minderheden in deze regio niets voelden voor een samensmelting met Polen. De minderheden die wel binnen de Poolse geografische grenzen zouden komen te wonen, moesten volgens Dmowski zo snel mogelijk integreren in de Poolse samenleving. Dit streven van Dmowski ging uit van het nationale model: Pools is de taal, katholicisme is het geloof en loyaliteit dient de staat. Het voortbestaan van minderheden zou een gevaar kunnen vormen voor dit model. Daarom was Dmowski vooral wantrouwend jegens de Joden. Hun religie, gewoontes en taal stonden immers in groot contrast met dat van het denkbeeldige Polen. Tevens geloofde Dmowski dat de Joodse gemeenschap een formatie van Polen in de weg stond en

¹¹⁹ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000) 222.

¹²⁰ Vos, 'De strijd van de', 222.

¹²¹ Biskupski, M.B., *The History of Poland* (Santa Barbara, 2008, 2e druk) 57.

¹²² Biskupski, 'The History of', 57.

voorkwam dat de Poolse middenklasse kon uitgroeien tot een belangrijke economische motor voor de nieuw te vormen Poolse staat. Dit vanwege de traditie in Polen dat de Joden oververtegenwoordigd waren in de bancaire en financiële sector. Omdat in het oosten van Polen grote groepen Joodse minderheden woonachtig waren, zou het afstoten van deze regio's een juiste verlossing zijn voor Polen, meende Dmowski. Er schuilde veel dubbelzinnigheid in Dmowski's ideeën en principes, want het was ook bekend dat Dmowski wel degelijk in het bezit wilde komen van oostelijk gelegen regio's. Hierbij moet opgemerkt worden dat zijn ideeën veranderden als duidelijk werd dat deze niet in de praktijk uitgevoerd konden worden.

De Poolse wetenschapper Roman Zimand meende, dat de nationaal democraten bewust geen duidelijke definitie voor natie gebruikten, omdat naar hun idee een natie iets dergelijks als geloof inhield, en niets te maken had met de fysieke realiteit. De natie was geen object, maar een abstracte waarde die geen verdere toelichting nodig had. Zimand beschreef de vier eigenschappen van Endecja's natie. Ten eerste werd de term niet beperkt door geschiedenis en etnografie. Ten tweede stond natie volgens de Endecja niet voor een gemeenschap van individuen, maar voor een bewustzijn waar mensen onderdeel van waren. Ten derde waren niet alleen de levenden, maar ook de doden en de ongeborenen onderdeel van de natie.¹²³ Ten vierde moest de natie gebonden worden in een staat. Hoewel de benadering van Zimand overtuigend was en in principe juist, bleek deze niet helemaal compleet. Nog een vijfde element ontbreekt aan de analyse van Zimand: de natie moest volgens de nationaal democratische beweging fysiek gerealiseerd worden, en functioneren als een staat. Als de natie niet ondergebracht kon worden in een staat, dan zou de strijd om dit te verwezenlijken voort moeten duren.¹²⁴ Was het doel bereikt om de natie onder te brengen in een staat, dan zou de staat uit moeten breiden naar de behoefte van de natie. De vijf elementen beschrijven in het kort de historische missie van de Endecja. Duidelijk is dat de Endecja abstracte ideeën wist te koppelen aan reële doelen, wat de organisatie in staat stelde om het romantische concept van natie te vermengen met positivistische ideeën. Het nationalisme van Dmowski zat naadloos in elkaar. Was het nationalisme waar Dmowski voor stond vergelijkbaar met een van de door Charles Tilly ontwikkelde theoretische concepten; 'State-led- of State-seeking nationalism', het is lastig concluderen. Volgens de definitie is State-seeking nationalisme een vorm van nationalisme waarbij vertegenwoordigers van een gemeenschap die niet in het bezit zijn van een eigen staat, op basis van de opvatting dat het volk een unieke culturele identiteit heeft, wel een autonome politieke status of een onafhankelijke staat eisen. Was Dmowski op zoek naar een onafhankelijke staat? Ja, maar daarmee kwam het einde van zijn missie niet in zicht. Veel meer wilde Dmowski een

¹²³ Porter, Brian, 'Who is a Pole and where is Poland? Territory and nation in the rhetoric of Polish National democracy before 1905', *Slavic Review* (1992) 642.

¹²⁴ Porter, 'Who is a Pole', 643.

onafhankelijke staat opbouwen, met de wil dat de bevolking zich zou identificeren en zich ondergeschikt stellen aan deze onafhankelijke staat, dus State-led nationalism. Het nationalisme waar Dmowski voor stond bevatte dus elementen van beide concepten.

Hoewel het de Nationaal Democratische Partij aan het begin van de twintigste eeuw lukte om via organisch werk de standpunten van de politieke organisatie aan de man te brengen, en zeker op lokaal niveau op veel populariteit kon rekenen, wist de partij op landelijk niveau (voormalig Pools grondgebied) niet een politieke meerderheid aan zich te binden. De PPS en SDKP (socialistische partijen) gooiden roet in het eten van die droom om uit te kunnen groeien tot de machtigste Poolse politieke organisatie aan het begin van de twintigste eeuw.

De SDKP, een socialistische politieke partij die opgericht was in 1893 in het Russische gedeelte van Polen, was sterk internationaal georiënteerd en kon op veel steun rekenen van de revolutionaire vleugel binnen de Tweede internationale.¹²⁵ De PPS echter vond weinig steun (internationaal perspectief) voor haar vorm van nationalistische politiek in de sociaaldemocratie, die de internationale socialistische revolutie liet voor wat het was en de sociale eisen van de partij wilde volbrengen binnen het toen geldende politieke kader.¹²⁶ De reformisten wilde Duitsland en Oostenrijk niet voor het hoofd stoten met de Pools wil voor onafhankelijkheid. Het weerhield echter de PPS niet om het socialisme in bijvoorbeeld Vistulaland en ook de andere voormalige Poolse gebieden te verspreiden. Tijdens de beginjaren van de partij had zij tevens minder last van Russische onderdrukking, dan bijvoorbeeld de Endecja, omdat de partij minder aandacht besteedde aan directe propaganda onder de arbeiders en geen nauwe contacten opbouwde met Russische organisaties.

De PPS bleek gemotiveerd, en al gauw benadrukte de partij te kiezen voor een politieke strategie – volgens de gewoontes van het Poolse radicalisme – op zoek naar boerenemancipatie en vooral nationale bevrijding. In snel tempo werden nieuwe leden voor het partijcomité benoemd, waarvan Jozef Pilsudski deel uitmaakte, en werd het blad *Robotnik* in het leven geroepen als officiële uithangbord van de partij.¹²⁷ Tot 1900 verrichtte Pilsudski veel agitatie werk, dat hield echter op nadat het tijdschrift in 1901 door de overheid werd verboden. Pilsudski belandde in 1901 in de Russische gevangenis; hij moest op dat moment zijn politieke carrière even uitstellen, om deze op een later moment in het vrijere Galicië voort te zetten. Hoewel de focus van de PPS in de beginjaren van de partij gericht was op Vistulaland, zouden de Poolse socialisten zich ook in de voormalige Poolse gebieden in Duitsland en Oostenrijk bezig gaan houden met het verspreiden van het socialisme, ondanks dat de industrie in deze gebieden geringer was en op het gebied van sociale

¹²⁵ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004) (Leuven 2000) 226.

¹²⁶ Vos, 'De strijd van de', 226.

¹²⁷ Vos, 'De strijd van de', 226.

wetgeving al meer gerealiseerd was. In de Weense Rijksraad konden in 1890 al twee Poolse socialisten zetelen. In Poznanie had het socialisme voor een lange tijd moeite van de grond te komen, maar in 1883 werd dan toch een Poolse afdeling van Duitse SPD opgericht. Meer dan in de andere Poolse regio's had het socialisme in de Duitse regio af te rekenen met de concurrentie van beginnende christelijke politieke bewegingen en toonde de overheid aldaar veel verzet tegen het socialisme.

2.2 De weg naar onafhankelijkheid

Hoewel Brykczynski stelt, dat vanaf 1918 de politieke tweestrijd tot uiting kwam, blijkt deze, zoals duidelijk werd in hoofdstuk 1, al tegen het einde van de negentiende eeuw in gang te zijn gezet, op het moment dat het etnisch nationalisme uitgroeide tot een populaire politieke stroming in Polen.¹²⁸ Hoewel onafhankelijkheid nog niet verkregen was zou blijken dat tijdens de jaren voorafgaand aan de 'Grote Oorlog' de politieke macht van bijvoorbeeld de Nationaal Democratische Partij aanzienlijk toenam, zeker in de Duits-Poolse regio's. Aan de andere kant bleken ook de socialisten, met Pilsudski voorop, niet af te wijken van hun missie om onafhankelijkheid te verkrijgen.

1904-1914

Het is belangrijk te noteren dat tot het einde van de negentiende eeuw het Pools nationalisme beperkt bleef tot de Poolse elite en de intelligentsia, die niet meer dan 10% van de Poolse bevolking representeerden.¹²⁹ In feite vormde dit een probleem voor de nationalistische bewegingen die hun standpunten aan de massa wilden overbrengen. De boerengemeenschap, verreweg de grootste gemeenschap in Polen, had tot ver in de twintigste eeuw een vaag idee wat de Poolse natie was. Dit had twee redenen. Ten eerste werd het nationalisme tot het einde van de negentiende eeuw geleid door de vertegenwoordigers van de adel en grootgrondbezitters, die eeuwenlang de boeren hadden uitgebuit. Zeker in het Russische deel was de macht van de adel groot; tot de Januariopstand van 1863 bleef de lijfeigenschap er bestaan. Ten tweede, tijdens de negentiende eeuw bleven de boeren geworteld in de traditionele leefwereld van het dorp, waar identiteiten lokaal, religieus of dynastiek waren.¹³⁰ Kortom, het was voor de nationalistische bewegingen een taak op zich de boerengemeenschap te overtuigen van het Pools nationalisme.

¹²⁸ Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism

¹²⁹ Walicki, 'The Troubling Legacy', 12.

¹³⁰ Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, 53 (1939) 124.

In Duits Polen stelden het populisme amper iets voor en werd het in 1906 door de Nationaal Democraten grotendeels opgeslokt. Verreweg de machtigste politieke stroming in Duits Polen was die van de Nationaal Democraten. Al vanaf 1904 hadden Nationaal Democraten zich verenigd in een politieke partij, die tevens aanhang won door haar strijd tegen de voortdurende verduitsingspolitiek van de overheid, onder meer via verschillende stakingen in 1906-1907. Vanaf 1906 kreeg de partij zelfs steun van de krant *Kurier Poznanski* en het tijdschrift *Oredownik* (pleitbezorger), dat voor die tijd meer populistisch georiënteerd was. Bij de parlementsverkiezingen van 1907 behaalden de nationaal democraten zeven van de elf zetels in Poznanié. Toen in 1908 een aantal nieuwe anti-Poolse wetten volgde, antwoordden de nationaal democraten met een agitatiecampagne en de uitbreiding van verenigingen voor organisch werk. Daartoe behoorden bijvoorbeeld de gymnastiekbeweging, een vereniging voor vaklui en een vereniging voor handelaren. Omdat de nationaal democraten in toenemende mate in de rechtse politieke richting evolueerden, werden hun banden met de loyale conservatieven steeds beperkter.

De ideologen van de Nationaal Democratische beweging schreven en publiceerden hun werken hoofdzakelijk in het Oostenrijke deel van Polen, waar de Polen veel politieke en sociale vrijheid kregen, maar over de Russische grens bestond een grote en goed georganiseerde organisatie, die veel publicaties over de grens smokkelde en wijd verspreidde in het Russische deel van Polen.¹³¹ Op deze manier ontstond een brede en invloedrijke nationale organisatie, die een groot aantal mensen wist te beïnvloeden, zeker in de landelijke gebieden van het voormalige Polen. Op een vergelijkbare manier gingen de nationaal socialistische te werk, die veel invloed wisten uit te oefenen op de intellectuelen en de stedelijke bevolking.

In 1904 brak de Russisch-Japanse oorlog uit. Deze oorlog markeerde een belangrijk moment, omdat vanaf deze periode de situatie voor de Polen die woonachtig waren in het Russische gedeelte, drastisch zou veranderen. De Russen zouden zware verliezen lijden tijdens deze oorlog, waardoor de boeren en de arbeiders de mogelijkheid zagen een opstand te beginnen tegen de Russische machthebber. Onder het juk van verschillende Russische Tsaren, en het politieke beleid in Rusland dat vanaf 1863 gericht was op het in bedwang houden van de minderheden en deprivatisering van de economie en het kapitaal, was de situatie voor de etnische minderheden in Rusland tot het dieptepunt gezonken.¹³² Grote industrieën in het voormalige Congres Polen waren door gebrek aan hervormingen verworpen tot premoderne bolwerken, verreweg de meeste Polen konden alleen nog werk vinden in de agrarische sector. In de steden heerste op dat moment grote armoede, niet alleen onder de Polen, maar ook bij andere etnische groepen. Deze ontwikkelingen leidden uiteindelijk in

¹³¹ Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, 53 (1939) 124.

¹³² Kozicki, 'Roman Dmowski', 124.

1905 tot verschillende gewelddadige opstanden in het Congres Polen (Warschau), tegen de Russische machthebber, en hing nauw samen met de Russische Revolutie in 1905.¹³³

Het geweld dat gepaard ging met de opstanden schokte de traditionele Poolse intellectuele en politieke elite. Zelfs de vertegenwoordigers van nieuwe ideologische stromingen, zoals het socialisme en nationalisme, die de boodschap van de opstandelingen probeerden te begrijpen en te begeleiden, wisten niet goed om te gaan met de situatie. Maar misschien wel het opvallendst aan de opstanden was de ruime deelname van de Joden in de straatdemonstraties. In retrospectief was de massale Joodse deelname aan de opstanden niet verwonderlijk. De Joden vertegenwoordigden een onevenredig groot deel van de Poolse arbeiders en woonden vaak vlakbij het stadscentrum. Toch wist de assertieve politieke deelname van Joden aan de verschillende demonstraties de Poolse middenklasse te verontrusten en bracht het de 'Joodse kwestie' op de voorgrond van Nationaal Democratische zorgen. Hoewel vooral voor 1905 antisemitische retoriek door de nationaal democraten gebruikt werd, menen sommige geleerden dat het jaar 1905 het beginpunt van het nationaal democratische antisemitisme markeert.¹³⁴

Dmowski was zich ervan bewust dat er een constitutionele revolutie in het Russische Rijk op uitbreken stond, en meende dat de uitwerking van deze revolutie positief kon uitpakken voor Polen. Vanwege dit feit, beargumenteerde hij, moesten de nationaal democraten niet afwachten, maar meteen actie ondernemen en proberen deel te nemen aan de revolutie.¹³⁵ Tijdens de revolutie wilde Dmowski een samenwerking aangaan met de linkerflank van het Russische politieke spectrum, om met behulp van deze Russen de politieke macht van de Poolse minderheden in Rusland te vergroten. Zoals eerder vermeld in dit hoofdstuk, voorzag Dmowski dat de Polen de hulp van de Russen nodig hadden om in de toekomst de machtssfeer van de Duitsers in te perken. Daarom zou Dmowski aan het begin van de twintigste eeuw veel moeite doen om de Poolse kwestie in de Russische politiek aan te kaarten, en een toekomstige samenwerking met de Russen veilig te stellen.

Dmowski bleek uiteindelijk gelijk te hebben met zijn voorspellingen. In 1905 werd een nieuwe constitutie geïntroduceerd in Rusland. De beperkingen die het sociale leven van veel inwoners inperkten werden versoepeld, en de Duma werd in het leven geroepen.¹³⁶ De Polen profiteerden van deze hervorming en werden in staat gesteld om hun politieke en sociale leven te herorganiseren. Tijdens de eerste verkiezing van de Duma in 1906, waren alle afgevaardigden van het Congres Polen leden van de Poolse Democratische Partij. Op basis van deze ontwikkeling werd

¹³³ Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, 53 (1939) 124.

¹³⁴ Kozicki, 'Roman Dmowski', 124.

¹³⁵ Kozicki, 'Roman Dmowski', 126.

¹³⁶ Kozicki, 'Roman Dmowski', 126.

Dmowski verkozen tot president van de Poolse belangenorganisatie (de Poolse vereniging) in Rusland.

Als gevolg van zijn politieke daden in de Russische Duma ontstond in korte tijd veel onvrede in de Poolse publieke opinie, maar ook in de Nationaal Democratische Partij zelf. Dmowski was een politicus, hij wist dat het moeilijk zou worden om in het Russische parlement zijn politieke doelen te verwezenlijken, daarom verkoos hij de weg van bemiddeling en terughoudendheid. De Polen begrepen dat niet; zij wilden zien hoe Dmowski vol overgave en zonder terughoudendheid de Poolse kwestie verdedigde. Zij begrepen echter niet dat een nieuw tijdperk was aangebroken voor de Polen in Rusland, en dat in plaats van het stellen van nieuwe eisen, zij zich moesten toeleggen op concrete en praktische politieke activiteiten.¹³⁷

Het conflict tussen Dmowski en enkele leden uit zijn achterban was niet alleen ontstaan vanwege Dmowski's optreden in de Russische Duma. Dmowski meende dat de Poolse kwestie alleen kon terugkeren op het internationale politieke toneel als de kwestie in eerste instantie in de Russische Duma behandeld zou worden. Zijn doel was om een gefundeerde basis te leggen voor een toekomstige samenwerking tussen de Polen en de Russen. Deze strategie zette hij uiteen in het boek *'La Question Polonaise'*, uitgegeven in Parijs in 1909. In dit boek stelt hij dat de groeiende kracht van Duitsland en de toenemende aspiraties van dat land voor alleenheerschappij over het continent Europa, in de toekomst een gevaar zullen vormen voor Polen, Rusland en het Westen in zijn geheel.¹³⁸ Dmowski wist goed dat alleen een ramp voor de Duitsers kon leiden tot unificatie van Polen, of Rusland moest bereidwillend zijn Polen te steunen in haar toekomstige strijd tegen de Duitsers. Tevens was hij ervan op de hoogte dat een onafhankelijk Polen zonder de provincie Pruisen zou betekenen dat Polen niet in het bezit zou zijn van de belangrijke stad Danzig, gelegen aan de mond van de belangrijkste rivier, en dus van een directe toegang tot zee. Kortom, een onafhankelijk Polen zonder de provincie Pruisen zou niet lang overleven.¹³⁹

De politieke visie van Dmowski was gebaseerd op de lange termijn, stelt Stanislaw Kozicki, waardoor het beeld ontstond dat Dmowski niet concreet genoeg was. Dmowski hield echter wel degelijk rekening met gebeurtenissen die aanstaande leken, neem het onvermijdelijke conflict tussen Duitsland en Rusland, dat volgens Dmowski in het voordeel van Rusland beslecht moest worden. Aangaande de Poolse nationale politiek was Dmowski nog wat terughoudend. Pas vanaf 1909 ging hij

¹³⁷ Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, 53 (1939) 126.

¹³⁸ Kozicki, 'Roman Dmowski' 126.

¹³⁹ Lukowski, Jerzy, Zawadzki, Hubert, *A concise history of Poland* (Cambridge 2006, 2e druk) 197.

zich concentreren op de nationale politiek, met het idee Polen voor te bereiden op de evenementen die zouden komen.

Ook de belangrijkste politieke tegenstander van Dmowski, Jozef Pilsudski, leider van de socialistische Partij (PPS), was in de periode voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog druk bezig draagvlak te creëren voor zijn politieke ideeën. In tegenstelling tot Dmowski fantaseerde Pilsudski niet over een toekomstige samenwerking met de Russen. Pilsudski wilde juist de machtsfeer van de Russen inperken. Hoewel de grote opstand in het Congres Polen (1905) voor de socialisten als een verrassing kwam, bleek hun reactie niet tot de verbeelding te spreken. Voor de PPS vormde de anti-tsaristische Opstand, gecombineerd met sociale en nationale eisen, een droom die werkelijkheid werd. In korte tijd bood de PPS hulp aan de opstandelingen.

De revoluties van 1905 markeerden een hoogtepunt voor het socialisme in de Poolse samenleving, maar tegelijkertijd dwong het de socialistische partijen vraagstukken op te lossen die moeilijk beantwoordbaar bleken.¹⁴⁰ Binnen de PPS leidde dit tot discussies over de te varen politieke koers. Voor Pilsudski en veel van de 'oude garde' van de partij, toonden de nederlagen van de revolutie (Rusland wist ook deze opstand met veel geweld de kop in te drukken) de onmacht aan van de ongeorganiseerde massa tegen de macht van de moderne staat.¹⁴¹ Dit versterkte het idee dat de al bestaande traditie binnen de PPS van een 'gewelddadige strijd' de enige manier was om op te treden tegen de moderne heersers. Kortom, Pilsudski geloofde dat de Russen alleen bestreden konden worden met geweld en militaire druk. Op hetzelfde moment, door ervaringen die opgedaan waren tijdens de opstanden van 1905, waren veel activisten van de PPS ervan overtuigd dat het benadrukken van vaderlandsliefde de beste manier was om de harten te winnen van de Poolse arbeiders.¹⁴² De overtuiging van Pilsudski dat alleen militaire druk het verschil kon maken, wakkerde het verzet aan binnen de partij van de jongere generatie activisten, die bekend zouden komen te staan als de PPS-Links, en leidde uiteindelijk in 1906 tot een scheuring binnen de partij.

De splitsing binnen de PPS-partij bleek een voorafschaduw van het vertrek van Pilsudski uit de partij, en zijn volledige overgave aan de zaak van nationale onafhankelijkheid. Hoewel de PPS

¹⁴⁰ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁴¹ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁴² Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

vastberaden bleef strijden voor onafhankelijkheid, verkozen Pilsudski en zijn volgelingen de weg van de militaire strijd, voor een eventuele gewapende confrontatie met de tsaristische staat.¹⁴³

Op hetzelfde moment begon het idee van het creëren van een multi-etnische democratische staat idealistischer te worden. In toenemende mate kwamen nationalistische bewegingen opzetten in Oekraïne, Wit-Rusland en Litouwen. Deze bewegingen streden voor onafhankelijkheid, niet voor een hereniging met Polen, zoals tijdens het Pools-Litouwse Gemenebest. Pilsudski en zijn volgelingen werden in toenemende mate gedwongen om hun eigen politieke visie duidelijk te definiëren en zich te verdedigen tegen de kritiek van de rechtse en linkse partijen.¹⁴⁴ Zou het de nationaal socialisten lukken om onafhankelijkheid te verkrijgen binnen de geografische grenzen van voor de opdeling? De Nationaal Democraten, die openlijk uitspraken alleen voor de etnische Polen op te komen, meenden tenminste consistent te zijn in hun positie. Zo ook de 'internationale socialisten' van de SDKPIL en de PPS-Links, die nationale aspiraties afwezen in het voordeel van universele rechtvaardigheid en het onverkorte kosmopolitisme.¹⁴⁵ De PPS en Pilsudski bleven met hun ideeën als het ware achter in een onstabiele situatie. Pilsudski, die stond voor de erfenis van het romantisch nationalisme, de opstandige strijd en de zogenaamde republikeinse principes van het Poolse Litouwse Gemenebest, was niet in staat om zijn abstracte ideeën in de praktijk te brengen, stelden de nationaal democraten. Of toch wel, want Pilsudski maakte in werkelijkheid geen gebruik van metafysische, mystieke, messiaanse of romantische principes van een natie.¹⁴⁶ Ook Pilsudski wist dat alleen concrete ideeën werkelijkheid zouden kunnen worden.

Uiteindelijk liet Pilsudski zich niet uit het veld slaan, ondanks zijn vertrek uit de PPS en de kritiek van de nationaal democraten. Pilsudski raakte zelfs geïnspireerd tijdens deze periode door de verschillende opstanden aan het begin van de twintigste eeuw. Hij kreeg al gauw het idee om gewapende eenheden te vormen, en ontpopte zich via zelfstudie tot een militair bevelhebber, en stelde zijn hoop op een overwinning van de centrale mogendheden en Oostenrijk.¹⁴⁷ Zijn idee was dat een onafhankelijk Polen alleen tot stand kon komen met behulp van Duitsland en een nederlaag voor Rusland. Pilsudski wilde onder andere als voorbereiding op de 'grote oorlog' een officierenkorps vormen, dat groot genoeg zou zijn om een Pools leger te leiden. Met als voorbeeld Tirolse schuttersverenigingen begon Pilsudski met het oprichten van een schietvereniging in 1910, terwijl

¹⁴³ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁴⁴ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁴⁵ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁴⁶ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁴⁷ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004) (Leuven 2000) 234.

zijn kameraad Wladyslaw Sikorski hetzelfde deed in een andere stad. Al gauw leidde deze activiteiten tot de oprichting van de *Tijdelijke commissie van Geconfedereerde Onafhankelijke partijen*, in 1912.¹⁴⁸ Deze commissie kreeg de opdracht een onafhankelijk Pools leger op te zetten, waarvan Pilsudski de oprichter zou moeten worden.¹⁴⁹ Buiten die samenwerking bleven allerlei partijen die bijvoorbeeld hoopten op meer hulp van Rusland dan van Oostenrijk. Met de oprichting van een onafhankelijk Pools leger werd uiteindelijk de basis gelegd voor het Poolse presidentschap van Pilsudski, een aantal jaren later.

In 1912 beloofde Pilsudski de Oostenrijkse autoriteiten dat de PPS niet uit het niets een revolutie zou uitroepen. Al zou Oostenrijk in conflict raken met Rusland, dan beloofde Pilsudski een opstand uit te lokken in Vistulaland om daar vervolgens het Poolse administratiesysteem te proberen uit te bouwen. Hierbij onderschatte Pilsudski echter de macht van Duitsland in het centrale kamp, en overschatte hij de welwillendheid van Oostenrijkers om Congres-Polen met Galicië te verbinden.

1914-1920

Tijdens het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was de Poolse samenleving nog uitermate verdeeld. De meeste Polen die woonachtig waren in Oostenrijk en Rusland steunden in het algemeen hun keizerlijke regeringen, terwijl de Duitse Polen hoopten op een overwinning van de Russen. De Poolse elite deed moeite oplossingen te vinden voor de Poolse kwestie. Deze varieerde van het reconstrueren van een onafhankelijk Polen onder gezag van het Habsburgse Rijk tot de nationale eenwording onder heerschappij van de Russische keizer. De imperialistische regeringen moedigden deze ideeën van de Polen aan, om daar uiteindelijk zelf van te kunnen profiteren.¹⁵⁰

Hoewel het conflict tussen de Nationaal Democraten en het patriottistische Links (PPS) onveranderd bleef, werd het conflict tijdens de oorlog enigszins beperkt vanwege tactische redenen. De Endeks bleven vastberaden de macht van de Duitsers in te willen perken en zij bleven steun zoeken bij de Russen en het Westen. Pilsudski, aan de andere kant, gesteund door de PPS en andere linkse partijen, stond aan het hoofd van (in Oostenrijk georganiseerde) Poolse militaire legioenen, en had het doel de strijd aan te binden met Rusland, en Polen te bevrijden.¹⁵¹

De debatten die volgden over een zogenaamde 'oriëntatie' (politieke tweestrijd Dmowski - Pilsudski) waren bitter, omdat deze gingen over kwesties van leven en dood. De soldaten die vochten

¹⁴⁸ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000) 234.

¹⁴⁹ Vos, 'De strijd van de', 234.

¹⁵⁰ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁵¹ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

voor Pilsudski tegen de Russen, typeerden de leiders van de nationaal democraten als verraders van de nationale kwestie. De nationaal democraten, die streefden naar erkenning voor hun zaak bij de geallieerden, stelden aan de andere kant dat Pilsudski's betrokkenheid aan Oostenrijkse kant een diep tragische verspilling was van jonge levens, en tevens een contraproductieve werking had. Tijdens de oorlogsjaren zou dit debat het politieke domein van de Polen domineren, en werden andere zaken naar de achtergrond geschoven. En het is waar dat de debatten over 'oriëntatie' niet ophielden nadat de relevantie hiervan ten einde was gekomen.

Gelijktijdig met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zou de Poolse kwestie weer op het internationale politieke toneel verschijnen. Hierdoor moesten de bezettende partijen snel handelen om hun politieke invloed in de bezette Poolse gebieden in evenwicht te houden.¹⁵² Rusland, Oostenrijk en Duitsland moesten nieuwe beloftes doen aan de Polen, om te voorkomen dat de Polen zich nog tijdens de Eerste Wereldoorlog zouden afsplitsen.¹⁵³ De Russen waren de eersten die zulke beloftes deden. De Russen beloofden, dat als de Polen na de oorlog weer herenigd zouden worden met het Russische Rijk, zij een autonome regio toebedeeld zouden krijgen, evenals meer politieke en culturele vrijheid. Deze beloftes van Rusland bleken goed aan te sluiten bij de wil van Dmowski en zijn aanhangers, die Duitsland beschouwden als grootste vijand en welwillend waren om in de toekomst nauwer samen te werken met de Russen. De beloftes van de Russen bleken echter niet meer te zijn dan een wanhoopspoging om de Polen ervan te weerhouden in opstand te komen. Dat bleek wel toen de Russen in 1914 twee goed georganiseerde militaire aanvallen inzetten op voormalig Pools grondgebied. In het noorden (Tanenberg) konden de tsarentroepen nog gehinderd worden. In het zuiden echter konden de Russen doorstoten. De Russen veroverden zodoende een groot gedeelte van Galicië en mobiliseerden het leger tot voorbij Krakau. Helaas voor de Russen hielden de Tsaristische troepen niet lang stand, want in 1915 werden de Russische linies na een korte periode doorbroken door de Duitsers. Op 5 augustus veroverde het Duitse leger Warschau en nog geen maand later Vilnius. Kortom, na meer dan een eeuw bezetting moest Rusland afscheid nemen van Pools grondgebied.

Niet verwonderlijk, dat Dmowski, die in 1915 Congres Polen verliet nadat het was veroverd door de centrale machten, voor zijn politieke ideeën steun ging zoeken in het westen. Zijn originele programma, dat uitging van een samenwerking met de Russen, werd vervangen door een programma dat uit zou gaan van volledige onafhankelijkheid.

¹⁵² Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁵³ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

De reactie van de Duitsers, die nu samen met Oostenrijk bezit hadden genomen van het Congres Polen, maakte duidelijk dat het resultaat van de oorlog zou bepalen hoe de toekomst van Polen eruit zou komen te zien.¹⁵⁴ De Duitsers wilden van Polen weer een onafhankelijk Koninkrijk maken, nauw samenwerkend met de centrale machten. Op 5 november 1916 besloten de Oostenrijkers en Duitsers daarom dat Polen voortaan als autonome regio door het leven moest gaan. Dit besluit bleek voorbarig, de oorlog was nog in volle gang, tevens waren de Oostenrijkers en Duitsers niets overeengekomen met de Polen zelf. Hoewel de opvatting van Duitsland en Oostenrijk om van Polen een autonome regio te maken niet meer was dan een statement in plaats van een politieke overeenkomst, was duidelijk geworden dat de Poolse kwestie voorgoed op het internationale politieke toneel was verschenen. Pilsudski's inschatting dat Duitsland een belangrijke rol zou vervullen bij het tot stand komen van een onafhankelijk Polen, leek uit te komen. In Duits Vistulaland werd een Polenvriendelijk beleid gevoerd, dat de Poolse bevolking warm moest maken voor het nieuwe bestuurlijke regime en dat steun moest verzamelen voor de nog altijd voortdurende oorlog. Op 5 november 1916 werden twee gelijkwaardige keizerlijke manifesten uitgevaardigd - vanuit Duits perspectief als afhankelijke bufferstaat tegen het Russische Rijk.¹⁵⁵ In januari van het volgende jaar werd een voorlopige Staatsraad ingericht, waarin Pilsudski zetelde en de voorbereidingen moest treffen voor de uitvoering van het manifest.

De meeste Poolse burgers bleken echter niet tevreden met hun nieuwe machthebbers. De invoering van de Oostenrijkse kroon en de Duitse mark werd gewantrouwd, en een monetaire crisis stond op uitbreken. Tegelijkertijd raasde een epidemie (Spaanse griep) door Europa, die de onrust zeker in Polen verder deed aanwakkeren. Door heel het land ontstonden nieuwe stakingen, die door de Duitsers op een bloedige wijze werden neergeslagen. Tot slot raakte de Pools-Duitse betrekkingen nog verder bekoeld naar aanleiding van de oprichting van een onafhankelijk Pools leger. Duitsland en Oostenrijk waren overeengekomen dat een onafhankelijke Poolse 'Wehrmacht' opgericht moest worden. Pilsudski, die op den duur steeds minder vertrouwen kreeg in een goede afloop en tevens ontevreden was over zijn positie in de Voorlopige Staatsraad, riep in 1917 zijn manschappen op om de eed van trouw aan Duitsland en Oostenrijk te ondermijnen.¹⁵⁶ De Duitsers reageerden hierop door 3500 soldaten te interneren en Pilsudski gevangen te nemen in Maagdenburg.

Ondertussen was er op het internationale toneel al heel veel gebeurd. In Noord-Amerika had de populaire Poolse pianist Ignacy Paderewski de anti-Poolse houding van President Woodrow Wilson weten te veranderen. Aan het begin van 1917, kort voordat de Verenigde Staten zich

¹⁵⁴ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000) 247.

¹⁵⁵ Vos, 'De strijd van de', 247.

¹⁵⁶ Vos, 'De strijd van de', 247.

aansloten bij de geallieerden, verkondigde Wilson zijn wel bekende 'Veertien Punten', dat de Polen het recht gaf op een onafhankelijke staat.¹⁵⁷ Eén van deze punten was bijvoorbeeld dat ieder etnisch volk recht had om een eigen staat in te richten.

Dmowski leek zich al een aantal jaren goed voorbereid te hebben op het strategische plan om Pilsudski op een later moment dwars te zitten. In het in 1907 gepubliceerde werk *Germany, Russia and the Polish Question* levert Dmowski een consistent beeld van hoe het buitenlandse beleid van Polen tot stand moest worden gebracht binnen de toen geldende geopolitieke condities. Het is opvallend dat Dmowski sprak als een staatsman van een stateloze natie - minister van Buitenlandse Zaken van een verdeeld Polen, stelt Walicki.¹⁵⁸ In maart 1917 presenteerde Dmowski zijn opvattingen over 'nationaliteit' in Europa in het memorandum voor Balfour, en snel daarna in *The Problems of Central and Eastern Europe* - speciaal geschreven voor westerse diplomaten. Zijn aansprekende kennis van het onderwerp bracht hem een doctoraal titel aan de Cambridge universiteit, meer specifiek een eredoctoraat. Het is dus niet onaannemelijk om te veronderstellen dat Dmowski een deskundige was op het onderwerp 'nationaliteit', juist op het moment dat de geografische kaart van Europa veranderd werd. Zijn uitstekende participatie aan de Vredesconferentie in Parijs bleek ook in zijn voordeel te werken; hij sprak vijf uur lang zonder op zijn aantekeningen te kijken, in vloeiend Frans en Engels. Het publiek was zeer onder de indruk.¹⁵⁹

Het is daarom legitiem om te veronderstellen dat Dmowski een grote invloed had op de territoriale herverdeling van het naoorlogse Oost-Europa. Andrzej Walicki stelt echter dat deze veronderstelling vooral door westerse historici wordt gemaakt, die het territoriale programma van Dmowski hebben bestudeerd zonder rekening te houden met zijn visie over politieke theorieën, met als resultaat dat de rol van Dmowski tijdens de Vredesconferentie in Parijs eenzijdig gepresenteerd is. Hij wordt gezien als een diplomaat en een politicus en niet als een belangrijke grondlegger van het modern nationalisme.

De meeste Polen zagen in 1918 niet aankomen dat Polen weer op de geografische kaart van Europa zou verschijnen. Door de implosie van het Russische Rijk, de ontbinding van Oostenrijk-Hongarije en de plotselinge nederlaag van Duitsland, ontstond een machtsvacuüm dat door de Polen opgevuld kon worden. Echter, de nederlaag van de Duitsers was zo snel en onverwacht, dat de Polen achterbleven in verwarring. Deze verwarring zou niet lang aanhouden. In november 1918 claimden ten minste zes partijen de legitieme macht te kunnen opeisen. Binnen enkele dagen zouden echter nog maar twee partijen overblijven die de legitieme macht bleven claimen: aan de ene kant Jozef

¹⁵⁷ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000) 248.

¹⁵⁸ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 12.

¹⁵⁹ Walicki, 'The Troubling Legacy', 13.

Pilsudski en aan de andere kant Roman Dmowski. Dmowski claimde vanuit Parijs de ware leider van het nieuwe onafhankelijke Polen te zijn. Zijn missie het westen te overtuigen van zijn visie leek zijn vruchten af te werpen. De geallieerden waren overtuigd van zijn idee van een onafhankelijk Polen, en wilden hem helpen zijn missie te voltooien. Dmowski was in Parijs om zijn gedetailleerde plannen over te brengen aan het westen. Pilsudski aan de andere kant, claimde vanuit Warschau de nieuwe leider te zijn van het onafhankelijke Polen. Als generaal van het vrije Poolse leger bestond volgens hem geen twijfel wie de daadwerkelijke leider van Polen was. Om een einde te maken aan de twee rivaliserende claims van Pilsudski en Dmowski, besloot de wereldberoemde Poolse pianist Ignacy Paderewski tussenbeide te komen. Paderewski organiseerde een ontmoeting tussen Dmowski en Pilsudski, in de hoop de politieke ideeën van de twee nader tot elkaar te brengen en de krachten te bundelen. Zonder meer was duidelijk geworden, dat zowel Pilsudski als Dmowski elkaar nodig hadden. Pilsudski was in het bezit van het naoorlogse Polen, maar als een man die tijdens de Eerste Wereldoorlog had gevochten aan de kant van de Oostenrijkers tegen de Russen, kon hij op weinig steun rekenen van de geallieerden. Het leger dat onder gezag stond van Pilsudski, had echter de steun van de geallieerden nodig, iets dat Dmowski voor elkaar kon krijgen. Buiten dat, de Fransen waren van plan een leger (onder leiding van generaal Jozef Haller) - loyaal aan Dmowski - terug naar Polen te sturen. De angst bestond dat Dmowski en Pilsudski hun geschillen niet opzij konden zetten, en dat een burgeroorlog op uitbreken stond tussen de aanhangers van Dmowski en Pilsudski.¹⁶⁰ Paderewski bleek uiteindelijk succesvol in het uitwerken van een compromis. Pilsudski werd voorlopig uitgeroepen tot eerste president van Polen, en Dmowski mocht Polen vertegenwoordigen op de Vredesconferentie in Parijs in 1919, als minister van Buitenlandse Zaken. Niet alle Dmowski-aanhangers accepteerden dit compromis; op 5 januari 1919 probeerden zij een staatsgreep te plegen, die mislukte.¹⁶¹

De internationale gebeurtenissen zouden uiteindelijk het lot van Polen bepalen. Duitsland leek echter niet meer bij machte om veel macht uit te oefenen aangaande het lot van Polen. Bleek Dmowski dan toch fortuinlijk door de kant van Rusland te kiezen voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog? In november 1918 brak namelijk een revolutie uit in Duitsland, die de machthebbers in Duitsland van de troon stootte. Tevens bevond Dmowski zich in Parijs op het moment dat besloten werd tot een wapenstilstand en de onderhandelingen in Versailles begonnen. De dag voordat de oorlog ten einde liep werd Pilsudski echter vrijgelaten door de Duitsers. Zij zagen liever Pilsudski aan het roer van een nieuw onafhankelijk Polen dan de anti-Duitse Dmowski. Bij terugkomst in Polen

¹⁶⁰ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁶¹ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

werd Dmowski als een held ontvangen en kreeg hij al gauw alle macht in de schoot geworpen. Hij kreeg de steun van de zittende klasse, en ook onder de gewone bevolking was hij populair. Zijn militaire verdiensten tijdens de Eerste Wereldoorlog bleken hun vruchten afgeworpen te hebben. Tevens moest Pilsudski helpen voorkomen dat de revoluties in Duitsland en Rusland over zouden slaan naar Polen, waar vooral de zittende klasse in Polen bang voor was. De datum 11 november, de dag van de wapenstilstand en het moment waarop de Duitsers aan de ontwapening van Polen begonnen, zou uiteindelijk het symbool worden voor het begin van nieuwe vrijheid in Polen.

Niet lang nadat Pilsudski aan de macht was gekomen, zou hij zich bemoeien met de creatie van een nieuwe grondwet voor de oprichting van een nieuwe democratische republiek. Verkiezingen werden gehouden in januari 1919, en in februari van dat jaar was de nieuwe Poolse regering al geïnstalleerd. Van november 1918 tot en met maart 1921, toen tijdens het Verdrag van Riga officieel de kwestie van de Oostgrens van Polen nog bepaald moest worden, was Pilsudski al in staat zijn visie van een verbeelde multi-etnische Poolse gemeenschap te implementeren. De visie van Pilsudski zou uiteindelijk op het slagveld beklonken worden. Met de verkregen onafhankelijkheid was de missie voor Pilsudski nog verreweg van geslaagd.¹⁶²

Pilsudski en zijn aanhangers verlieten na 1914 de PPS, nadat een ideologische breuk was ontstaan in de partij. Zij zouden zich na deze breuk nooit meer organiseren in een politieke partij. In de beginjaren van de Tweede Republiek kon Pilsudski echter rekenen op de politieke steun van twee partijen. De eerste was de PPS, de partij waarvan hij zelf tot 1914 lid was. Ondanks zijn vertrek bij de partij waren de politieke doelen bij de PPS volledig afgestemd op zijn politieke ideeën. In deze jaren werd Pilsudski tevens door de Nationaal Democraten gezien als de socialist en de man van de linkerflank van het politieke spectrum. Daarom zou de PPS beschouwd worden als onderdeel van het 'Pilsudski Kamp'. De andere politieke partij die Pilsudski steunde in zijn missie was de Poolse boerenpartij 'Liberation'. Deze partij bestond uit 'arme' boeren met weinig tot geen politieke ervaring en werd geleid door stedelijke Warschau-radicalen.

In de beginjaren van de Tweede Republiek Polen zou Pilsudski nooit afwijken van zijn idee om Polen te herstellen binnen de geografische grenzen van het voormalige Pools-Litouwse Gemenebest.¹⁶³ De vraag blijft echter, of het verlangen van Pilsudski naar een multi-etnische staat wel aansloot bij de verlangens van, aan de andere kant, de Oekraïners, Wit-Russen en Litouwers; volken die ook tot het voormalige Pools-Litouwse Gemenebest behoorden. En leverde dit idee van

¹⁶² Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁶³ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

Pilsudski wel een positieve bijdrage aan de universele waarden, zonder het recht te ontnemen van andere volken/culturen? Tijdens de geschiedenis van Polen werden de Wit-Russen, Litouwers en Oekraïners altijd gezien als politieke partners en gelijk aan Polen, niet als potentiële etnische minderheden die gemakkelijk konden assimileren in de Poolse samenleving. En juist door deze volkeren te behandelen als gelijke partners hoopte Pilsudski zijn droom van een krachtige multi-etnische staat te verwezenlijken. Skwarczynski verwoordde het op de volgende manier: “Door andere naties met respect te behandelen, zou Polen zijn eigen macht vergroten. Het idee van de bouw van een sterke multi-etnische staat kwam niet alleen voort uit de dromen van Pilsudski, maar was ook gebaseerd op de harde werkelijkheid. Polen moet een grote en krachtige staat worden, wil het niet in korte tijd opgezogen worden door Duitsland of Rusland. Maar het zal alleen een machtige staat worden door het juiste en morele pad van internationale betrekkingen te volgen. Loyaliteit moet verdiend worden en niet worden opgeëist.”¹⁶⁴

Morele en politieke macht gaan niet alleen hand in hand; ze versterken elkaar. Vanuit dit perspectief was het beleid van ‘nationaal egoïsme’ van de nationaal democraten niet alleen immoreel, maar misschien nog belangrijker, het ging voorbij aan de kortetermijnbelangen van de Poolse natie, ten gunste van indirecte, maar op de lange termijn onuitwisbare winsten.¹⁶⁵ Toch sloten de ideeën van Dmowski beter aan bij de wil van het Poolse volk dan Pilsudski’s idee van het creëren van een soort multicultureel verbeelde gemeenschap. Het was daarom niet verwonderlijk dat de ideeën van Dmowski tijdens het verdere verloop van de twintigste eeuw op veel meer belangstelling konden rekenen, zeker in de landelijke gebieden van Polen.

Toch werd Dmowski, nadat Pilsudski in 1918 aan de macht was gekomen in het onafhankelijke Polen, gedwongen vanuit de politieke oppositie in verweer te komen tegen Pilsudski’s politieke plannen. Het was Dmowski niet gelukt om de eerste president van het onafhankelijke Polen te worden, ondanks dat zijn politieke programma op veel steun kon rekenen van de Poolse bevolking. Desondanks bleef Dmowski strijden voor zijn principes en bouwen aan zijn politieke carrière.

2.3 Vredesconferentie Parijs, 1919

¹⁶⁴ Brykczynski, Paul, ‘ Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁶⁵ Brykczynski, Paul, ‘ Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

Geallieerden

De Vrede van Versailles betekende weliswaar het einde van de oorlog, maar de vredesbepalingen waren gebaseerd op een compromis van tegengestelde belangen, waardoor vele betrokken staten werden teleurgesteld. De spanningen op het internationale politieke toneel waren dus niet weggenomen en het gevaar van Duits revanchisme was groot. De geallieerden poogden de spanningen in Midden-Europa weg te nemen door de drie rijken op te splitsen. Zo werd Polen weer onafhankelijk en kreeg het nieuwe buurlanden: in het oosten grensde Polen aan Litouwen, Wit-Rusland en Oekraïne, in het westen en noorden aan Duitsland, in het zuiden aan Tsjecho-Slowakije.

De totstandkoming van een onafhankelijk Polen was waarschijnlijk anders verlopen als de geallieerden zich niet intensief hadden beziggehouden met het lot van Polen, nadat de Eerste Wereldoorlog ten einde was gekomen. Tijdens de Vredesconferentie van Parijs in 1919 werden de eerste geografische grenzen van een onafhankelijk Polen bedacht en uitgetekend. Hoewel Polen in 1918 al onafhankelijk was geworden, was voor niemand nog duidelijk hoe het onafhankelijke Polen geografisch in elkaar zat. De Vredesconferentie werd georganiseerd door de geallieerden met het idee om een einde te maken aan de broeierige situatie in Europa die opnieuw zou kunnen leiden tot een wereldoorlog.¹⁶⁶ Voorafgaand aan de conferentie bestond nog geen gedeelde visie over hoe de situatie in Europa precies gewijzigd moest worden. Om de druk op te voeren was van tevoren besloten dat alle gesprekspartners voor het einde van de conferentie tot een overeenkomst moesten komen. De overeenkomsten bleken uitzonderlijk; oude grenzen werden verschoven en nieuwe staten ontstonden. Nog meer dan voor de Eerste Wereldoorlog zou Europa versnipperen en gaan bestaan uit verschillende staten. Overeengekomen was dat Roemenië, Tsjechië en Polen onafhankelijke staten moesten worden.¹⁶⁷ Ondanks dat voorafgaand aan de Vredesconferentie niet duidelijk was hoe Europa precies herverdeeld moest worden, bestond er geen twijfel dat Polen onafhankelijk zou worden.

Hoe deze onafhankelijkheid precies tot uiting moest komen waren de geallieerden het niet over eens. Woodrow Wilson, de toenmalige president van de Verenigde Staten, was voorstander van etnische zelfbeschikking. Wilsons idee van zelfbeschikking vond zijn tegenhanger in een sterke Poolse nationalistische beweging. Het herstelde Polen moest in ieder geval bestaan uit de gebieden die ten prooi waren gevallen aan de Russen, Duitsers en Oostenrijkers, meende Wilson. De Poolse Kwestie kon op veel steun rekenen van de Amerikanen, dankzij een grote en belangrijke Poolse gemeenschap

¹⁶⁶ Vogelsang, Tobias, 'Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference', <http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsang.pdf> (12-12-2013)

¹⁶⁷ Vogelsang, Tobias, 'Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference', <http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsang.pdf> (12-12-2013)

(4 miljoen Polen) in Amerika, Tadeusz Kosciuszko, een Poolse-Amerikaanse held van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog, en de populariteit van de Poolse pianist Ignacy Paderewski, een sleutelfiguur in de Poolse nationalistische beweging.¹⁶⁸ De rol van de vermogende Paderewski tijdens de tweede wedergeboorte van Polen moet niet onderschat worden. Dankzij zijn populariteit bleek hij het perfecte uithangbord voor de Poolse Kwestie in het buitenland. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was Paderewski actief lid van het Poolse nationale comité in Parijs, en na de oorlog in 1919 werd hij door Pilsudski naar voren geschoven als minister-president van Polen; Paderewski zou echter niet lang president blijven. Hij zou veel meer bekend worden als de persoon die Pilsudski en Dmowski op politiek gebied nader tot elkaar wilde brengen.

Voor Frankrijk had de Poolse onafhankelijkheid een geheel andere betekenis. De Poolse onafhankelijkheid betekende volgens de Fransen dat de nieuwe Poolse staat de beschikking zou moeten hebben over een sterk leger. Polen moest in staat zijn zichzelf te verdedigen zonder de hulp van bondgenoten nodig te hebben. De Fransen relateerden onafhankelijkheid daarom niet aan etnische zelfbeschikking, maar aan militaire en economische zelfbeschikking: kolen, staal, infrastructuur en een grote populatie waarmee een sterk leger opgebouwd kon worden. Noch de Amerikaanse, noch de Franse definitie van onafhankelijkheid zouden uiteraard leiden tot een stabielere situatie voor Polen. Moest de wedergeboorte van Polen een succes worden, dan was het noodzaak uit alle slechte ideeën de beste keuze te maken. Er moest zowel gekeken worden naar de interne politieke, maatschappelijke en culturele, als naar de externe politieke en maatschappelijke situatie om problemen voor de toekomst zoveel als mogelijk uit te sluiten. Een natie die bijvoorbeeld opgebouwd zou worden op basis van etnische homogeniteit zou intern stabiel in elkaar kunnen zitten, maar kon nooit groot (bevolkingsaantal) genoeg zijn om militaire druk van buitenlandse partijen in te dammen.¹⁶⁹ Zeker in Europa was het onmogelijk om een grote en sterke natie op te bouwen op basis van etnische homogeniteit. Anderzijds, de creatie van een multi-etnische staat zou de interne cohesie kunnen verzwakken. De bouw van een grote natie, met een hoog bevolkingsaantal, kon niet tot stand komen zonder dat veel etnische minderheden onderdeel zouden worden van zo'n natie. Zeker in Oost-Europa, waar veel verschillende etnische groepen naast elkaar leefden en vaak al eeuwenlang onderdeel waren van eenzelfde maatschappij, zou etnische homogeniteit een utopie zijn. (Dit betekende echter niet dat het streven naar etnische homogeniteit op weinig aanhang kon rekenen.) Het leek de beste optie om een middenweg te kiezen. Enerzijds moest de herstellende Poolse natie groot genoeg zijn om op militair gebied van zich af te kunnen bijten,

¹⁶⁸ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

¹⁶⁹ Paul Brykczynski, A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism, http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism (10-12-2013)

om te voorkomen dat het land weer onder de voet zou worden gelopen door buitenlandse mogendheden. Anderzijds moest de natie niet te groot worden, om te voorkomen dat het land van binnenuit uit elkaar zou vallen vanwege te grote etnische en maatschappelijke verschillen.¹⁷⁰

Het bleek onmogelijk om een staat in het centrum van Europa te creëren zonder te snijden in de al bestaande geografische grenzen.¹⁷¹ Het probleem van het creëren van een onafhankelijk Polen was niet zozeer het gevolg van verschillende opvattingen die maar moeilijk verenigbaar bleken. Het werkelijke probleem was, dat geen van de afzonderlijke redeneringen tot een stabiel resultaat kon leiden. Hoewel de conferentie van Parijs werd georganiseerd om duidelijkheid te scheppen, moeten de resultaten van deze conferentie niet overschat worden. Na de conferentie bestond nog veel onduidelijkheid over de oostgrens van Polen. Daarnaast moest nog blijken hoe de Polen zelf zouden omgaan met onafhankelijkheid.

Dmowski

Uiteindelijk kon Dmowski tijdens de Vredesconferentie in Parijs zijn politieke macht voor het eerst laten gelden. Van januari tot maart was Dmowski als enige vertegenwoordiger van Polen aanwezig in Parijs.¹⁷² In eerste instantie zou Dmowski samen met Ignacy Paderewski (op dat moment minister van Buitenlandse Zaken en vertegenwoordiger van Polen in de Verenigde Staten) de conferentie bijwonen, maar Paderewski moest de conferentie eerder verlaten, waardoor Dmowski de meeste tijd van de conferentie als enige vertegenwoordiger van Polen aanwezig was. Tijdens deze drie maanden werden de belangrijkste beslissingen genomen aangaande de geografische herverdeling van Polen. Hoofdzakelijk werd naar een oplossing gezocht voor het Pools-Duitse grensgebied. Niet verwonderlijk, want juist in deze regio voorzag Dmowski de meeste problemen. Volgens Dmowski vormden de punten die hieronder in figuur 3 staan weergegeven, de noodzakelijke condities voor het onafhankelijke Polen. Tijdens de Vredesconferentie in Parijs hoopte hij deze condities te verwezenlijken, in overleg met de geallieerden.

¹⁷⁰ Vogelsang, Tobias, 'Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference' <http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsang.pdf> (12-12-2013)

¹⁷¹ Vogelsang, Tobias, 'Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference' <http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsang.pdf> (12-12-2013)

¹⁷² Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, 53 (1939) 124.

Table 3:
Dmowski's necessary conditions for recreated Poland

March 1917	October 1918
1. The state must be sufficiently large and strong.	She must have an extensive territory and a large population
2. The state must be economically independent to insure internal cohesion of Germany, especially with regard to access to the sea, and possession of the Silesian coal mines.	The population must be sufficient homogenous to insure internal cohesion
3. It should be a sovereign state with its own foreign policy, so that it could work for the organisation of the Central European nationals, and that these could free themselves from German influence.	Her frontiers must correspond to geographical requirements, making her independent of her neighbours.

Figuur 3. De condities volgens Dmowski ¹⁷³

In het schema komt duidelijk naar voren dat Dmowski's ideeën in één jaar tijd waren veranderd. In maart 1917 meende Dmowski nog dat een onafhankelijk Polen 'groot en sterk' moest worden. Een jaar later was hij specifiek en meende hij dat het onafhankelijke Polen veel inwoners moest hebben, binnen een groot territorium. Ook legde hij in 1918 meer de nadruk op homogeniteit van de populatie. Waarom veranderden zijn eisen in 1918 ten opzichte van 1917? Hoewel dit schema veranderingen laat zien, waren de opvattingen van Dmowski in 1918 dezelfde gebleven als in 1917. Alleen in 1918 kon hij voor het eerst gebruikmaken van zijn machtige positie als vertegenwoordiger van Polen tijdens de onderhandelingen met de geallieerden. Omdat in 1918 daadwerkelijk belangrijke beslissingen werden genomen, moest Dmowski specifiek zijn met zijn eisen. Hij maakte in 1918 daarom alleen zijn belangrijkste eisen bekend.

Sommige condities die Dmowski eiste tijdens de Vredesconferentie zouden bij voorbaat onmogelijk ingewilligd kunnen worden. Neem punt één: het onafhankelijke Polen moet een grote en sterke staat worden. Deze eis zou afzonderlijk ingewilligd kunnen worden, echter niet in combinatie met eis twee. De culturele diversiteit was zo groot in deze regio, dat Polen als grote, onafhankelijke staat nooit cultureel homogeen zou kunnen worden. Ten slotte, de derde voorwaarde was zo onduidelijk dat deze onmogelijk toetsbaar kon worden gemaakt. Dit geldt echter ook voor eis één en twee, want wat is een sterke en grote staat (eis 1), en wat is cultureel homogeen (eis 2)? Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al duidelijk is geworden, was Dmowski heel uitgesproken over deze eisen, maar niet specifiek.

¹⁷³ Vogelsgang, Tobias, Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference, <http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsgang.pdf> (12-12-2013)

Het geografische Polen dat Dmowski voor ogen had en kenbaar maakte tijdens de Vredesconferentie, zou een groot gedeelte van het oosten afstaan en regio's in het westen implementeren. Hoewel dit Polen nog een grote hoeveelheid aan culturele minderheden zou huisvesten (40% van de totale bevolking), had Dmowski de overtuiging dat deze minderheden binnen een korte tijdsperiode konden assimileren, en dus onderdanig zouden worden aan de Poolse dominante cultuur.¹⁷⁴ Om te bewerkstelligen dat minderheden snel zouden assimileren, veronderstelde Dmowski dat een einde gemaakt moest worden aan het autonome leven van veel minderheidsgroepen; tevens moest van veel minderheidsgroepen hun 'speciale status' afgenomen worden. Deze 'speciale status' werkte namelijk multiculturalisme in de hand, meende Dmowski. Hij wilde van Polen juist geen pluralistische of multiculturele staat maken. Zo waren Joden een lange periode in de Poolse geschiedenis in het bezit van een 'aparte status', wat hen de legitimiteit gaf om bijvoorbeeld in de financiële sector te werken - een status die de Poolse overheid niet aan andere burgers gaf. Werken in de financiële sector ging namelijk in tegen de principes van het katholicisme. Ook andere minderheden waren tijdens de geschiedenis van Polen weleens in het bezit geweest van een 'aparte status'. Voor de Duitse minderheden die woonachtig waren in het westen van de Pools-Litouwse Gemeenebest leidde hun aparte status ertoe dat zij een autonoom bestaan konden opbouwen.

Los van Dmowski's niet tot de verbeelding sprekende ideeën over minderheden en zijn open aanval jegens Joden, bleken zijn standpunten een aantal gebreken te hebben. Ten eerste: de aanname dat Duitsland mee zou werken aan het afstaan van de provincie Silezië, en Rusland samen zou gaan werken met Polen om een stevig machtsblok te vormen tegen Duitsland, had in de praktijk hoogstwaarschijnlijk niet tot uitvoering gebracht kunnen worden. De ideeën van Dmowski zaten vol vooraannames, zonder dat deze verifieerbaar waren of bevestigd konden worden.¹⁷⁵ Ten tweede was de geografische herverdeling van Polen zoals Dmowski voor ogen had, de slechtste keuze uit alle keuzes die gemaakt konden worden.¹⁷⁶ Althans, zowel het afstaan als het integreren van de multi-etnische grensgebieden had de groeperingen in deze grensgebieden doen verscheuren; grondgebied laten zoals het was kwam niet voor in de ideeën van Dmowski. Het Polen dat hij voor ogen had stond in sterk contrast met het meer federalistische Polen dat zijn politieke tegenhanger Pilsudski voor ogen had.¹⁷⁷ Voor Pilsudski vormde de voormalige federalistische Pools-Litouwse staat een voorbeeld voor het nieuw te vormen Polen. Het federalisme was gericht op het oosten van Polen. Overeenstemming bereiken met de Duitsers was een van de mogelijkheden die Pilsudski als

¹⁷⁴ Biskupski, M.B., *The History of Poland* (Santa Barbara, 2008, 2e druk) 58.

¹⁷⁵ Biskupski, *'The History of'*, 58.

¹⁷⁶ Biskupski, *'The History of'*, 58.

¹⁷⁷ Biskupski, *'The History of'*, 59.

oplossing zag - vergelijkbaar met het idee van Dmowski om samen te werken met een andere partij, zodat Polen zich kon concentreren op haar historische missie en niet van twee kanten bedreigd zou blijven. Pilsudski voorzag een belangrijke missie voor Polen, zowel op moreel als op strategisch vlak, in de oostelijke grensgebieden.¹⁷⁸ Volgens Pilsudski was het de taak van Polen om de minderheden in de grensgebieden te bevrijden - voornamelijk Wit-Russen, Litouwers en Oekraïners - van de Russische suprematie, om vervolgens met deze minderheden een federatie op te bouwen die zou garanderen dat zowel voor de Polen als voor de minderheden de politieke macht van Rusland zou afnemen en niet meer zou reiken tot de Poolse geografisch grens. Het resultaat zou een politieke revolutie betekend hebben voor Europa: de machtssfeer van Rusland die teruggedreven zou worden tot de vroege achttiende-eeuwse geografische grens van dat land, en Polen als grote geografische samensmelting en thuisbasis voor een grote cultureel heterogene samenleving. Tevens zou Polen hierdoor een betere sparringpartner zijn voor Duitsland in het internationale politieke domein, al zou Duitsland geen samenwerking willen aangaan met Polen, meende Pilsudski.

Het centrale thema dat zowel Dmowski als Pilsudski bezighield, was het minderhedendebat, dat al sinds de negentiende eeuw aan de gang was in Polen, maar met de wedergeboorte van Polen in 1919 wederom op veel politieke aandacht kon rekenen. Hoofdzakelijk richtte het debat zich op de minderheden die woonachtig waren aan de oostgrens van Polen. Om meerdere redenen waren zowel Pilsudski als Dmowski bevreesd dat de situatie juist daar uit de hand zou lopen. Voor Dmowski was de oostgrens geschikte 'handelswaar' om Rusland een goede dienst te bewijzen; voor Pilsudski de regio die de basis zou vormen voor de nieuw te vormen federatie.¹⁷⁹ Pilsudski had de hoop dat de gloriejaren van het Pools-Litouwse Gemenebest, in de geschiedenis een unieke staat in Europa, die een grote en diverse populatie, gebonden door een breed gedragen staatscultuur huisvestte, weer tot de realiteit te laten behoren. Het feit, dat van een heterogene culturele samenleving een samenhangend geheel te maken valt, maakte dat het idee van Pilsudski niet ver verwijderd was van de realiteit.

Het was vanaf dit moment dat Pilsudski bekend zou komen te staan als de patriot, en Dmowski als de nationalist. Pilsudski deed er alles aan om de historische continuïteit van de Poolse geschiedenis voort te laten leven.¹⁸⁰ Dmowski daarentegen was een modernist, die de problemen van vroeger aankaartte, en wilde oplossen met moderne theorieën en ideeën. De federalistische oplossing van Pilsudski bleek echter gebrekkig, misschien nog wel meer dan het nationalistische

¹⁷⁸ Biskupski, M.B., *The History of Poland* (Santa Barbara, 2008, 2e druk 59.

¹⁷⁹ Biskupski, 'The History of', 59.

¹⁸⁰ Jasiewicz, Krzysztof, 'The Past Is Never Dead' Identity, Class, and Voting Behaviour in Contemporary Poland', *East European politics and societies* 23 (2009) 491-508.

concept van Dmowski, dat bol stond van aannames die in de praktijk moeilijk verenigbaar zouden blijken met de op papier naadloze ideeën. Ten eerste was er de aanname dat de grensgebieden een prooi zouden kunnen vormen voor Pools nationalisme en zonder al te veel weerstand geïmplementeerd konden worden in een nieuw te vormen federatie.¹⁸¹ Deze aanname hield geen rekening met de kracht van nationalistische bewegingen in die regio, namelijk Litouwse en Oekraïense, die al uitzonderlijk waren gegroeid in de periode voor de Eerste Wereldoorlog en nog tijdens de twintigste eeuw groeiende waren als gevolg van de vijandige politieke situatie jegens de minderheden in deze regio, die nooit leek op te houden. Ten tweede was het een overschatting om te veronderstellen dat Polen politiek en militair bij machte zou zijn een geopolitieke revolutie te ontketen in het oosten van Europa, die moest leiden tot een 'sterke' Poolse staat, sterk genoeg om weerstand te bieden aan zowel Duitsland als Rusland.¹⁸² Het probleem van Pilsudski was dat hij geen moeite deed om het westen geïnteresseerd te krijgen voor zijn ideeën. Hij had zich neergelegd bij het idee dat de geallieerden (het westen) weinig vertrouwen in hem hadden als politiek leider van Polen; een probleem dat hem voor de rest van zijn politieke carrière zou blijven achtervolgen. Had Pilsudski namelijk de steun van het westen gekregen, dan was vrijwel zeker de politieke macht van de Nationaal Democratische Partij al in vroeg stadium ten einde gekomen.¹⁸³

Uitkomsten conferentie van Parijs

Het resultaat was echter niet wat Dmowski van tevoren gehoopt had. Danzig bijvoorbeeld, zou geen eigendom worden van Polen, maar werd een onafhankelijke stad, en Oost-Pruisen werd niet afgenomen van het Duitse Rijk.¹⁸⁴ Een paar maanden na de conferentie zou nog een beslissing genomen worden over Silezië; ook deze regio zou voor een groot deel in handen blijven van de Duitsers. Alleen Oost-Opper Silezië zou in handen komen van Polen.¹⁸⁵ Dmowski zag het allemaal aan met veel minachting. Hij veronderstelde dat een onafhankelijk Polen zonder Oost-Pruisen en Silezië de situatie zou bemoeilijken en in de toekomst tot problemen kon leiden.¹⁸⁶ De Poolse grens was immers moeilijk te verdedigen zonder deze twee regio's en tevens zou de Duitse culturele en politieke invloed te dicht reiken aan die van Polen. De Duitsers zouden er alles aan doen om de geografische grens in de toekomst, zoals overeengekomen tijdens de conferentie, ongedaan te maken en nog verder op te laten schuiven in hun voordeel. Nu blijkt dat de voorspelling van Dmowski

¹⁸¹ Biskupski, M.B., *The History of Poland* (Santa Barbara, 2008, 2e druk) 60 60.

¹⁸² Biskupski, *'The History of'*, 60.60.

¹⁸³ Biskupski, *'The History of'*, 60.

¹⁸⁴ Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, 53 (1939) 126.

¹⁸⁵ Kozicki, 'Roman Dmowski', 126.

¹⁸⁶ Kozicki, 'Roman Dmowski', 126.

uiteindelijk uit zou komen, want die regio zou nog lange tijd een conflictgebied blijven door de tegenstrijdige belangen van Polen en Duitsland. Kortom, hoewel Duitsland als verliezer uit de Eerste Wereldoorlog was gekomen, zouden de geografische grenzen van Duitsland na de oorlog vrijwel onaangetast blijven. Het ontstaan van een onafhankelijk Polen had daarom weinig van doen met de bemoeienis van de geallieerden. Alleen de westelijke grens van Polen zou tijdens dit congres 'gedeeltelijk' bepaald worden. De geografische kern van Polen en de uitbreiding naar het oosten zouden pas op een later moment tot stand komen. Veel meer zou de oostgrens het resultaat zijn van militaire conflicten. Of beter gezegd, het vastleggen van de Poolse grenzen in 1918-1921 was een van de meest gecompliceerde episodes van de moderne geschiedenis van Europa. De vredesbesprekingen in Parijs speelden er maar een beperkte rol in, zoals Louis Vos en Idesbald Goddeeris het stellen.¹⁸⁷

Internationale context

Hoewel onafhankelijkheid verkregen was, bleef Polen in zijn bestaan nadelen ondervinden van zijn 'geostrategische' situatie: gelegen tussen de twee machtige landen, de Sovjet-Unie en Duitsland.¹⁸⁸ Ook in het verdere verloop van de twintigste eeuw zou Polen een gemakkelijk slachtoffer blijven van bezettingen. De zwakte van de Poolse staat en het onvermogen om de bevolking tot een eenheid te vormen, bemoeilijkten tevens het buitenlandse beleid van Polen. Ook kon Polen op weinig steun rekenen van andere staten: Engeland, Duitsland en de Sovjet-Unie hadden weinig vertrouwen in Polen, en de Fransen bleken niet de ideale bondgenoot met het bieden van hulp. In deze situatie probeerde Polen de nadruk op het buitenlandse beleid te leggen, en tevens tot een gemeenschappelijk standpunt te komen betreffende soevereiniteit.

Na de opbouw van een onafhankelijk Pools leger, richtte Polen zich op het expansionisme: tussen 1918 en 1921 werden zes oorlogen gevoerd, bijna allemaal met buurlanden. Zoals al eerder aangegeven, was het Pilsudski die de geografische herverdeling van Polen niet wilde beslechten tijdens de vredesbesprekingen in Versailles, maar aan de hand van oorlogsvoering. Het begon met de Oekraïense oorlog in 1918, waarmee Polen Oost-Galicië won. De Poolse expansiedrift was voornamelijk richting het oosten en westen. De westwaartse expansie van Polen kwam voort uit het verzet van de Polen in Silezië, die vochten om bij hun moederland (Polen) te behoren. Drie gewelddadige opstanden (1920-1921) waren hier het gevolg van. De wens van de Polen die woonachtig waren in Silezië om deel uit te maken van de soevereine Poolse staat leek voor de geallieerden reden genoeg om Silezië aan Polen te schenken. Het probleem was echter dat in deze

¹⁸⁷ Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000) 251.

¹⁸⁸ Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid - een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999) <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

regio grote industrieën waren vertegenwoordigd, die nodig waren voor Duitse herstelbetalingen. Zowel in Duitsland als in Polen liepen de spanningen hoog op, waarna door de geallieerden besloten werd de bevolking zelf te laten bepalen bij welke staat ze wilde behoren. Polen was inmiddels ook in oorlog geraakt met de Sovjet-Unie, wat de onlusten in Silezië deed versterken. De Sovjet-Unie dacht voordeel uit deze opschudding te kunnen halen door Duitsland een bondgenootschap aan te bieden, gericht op het opdoeken van de Poolse staat. Duitsland bleef echter neutraal in deze kwestie. Een referendum moest uiteindelijk uitsluitsel geven over het lot van Silezië. Na het referendum bleek, dat iets meer dan de helft van de gemeenschap gekozen had voor Duitsland. De geallieerden verschilden van mening over de consequentie van deze uitslag: Frankrijk was als bondgenoot van Polen van oordeel dat de gemeenschappen die voor Polen hadden gekozen bij Polen hoorden, terwijl de Verenigde Staten en Engeland Silezië niet wilden ontnemen van de Duitsers. Na weer een opstand werd besloten de grens te verleggen naar de rivier de Oder. Uiteindelijk werd tijdens de Opper-Silezië conventie het conflict tussen Duitsland en Polen beëindigd.¹⁸⁹

De Duitsers hoopten, dat de expansiedrift van Polen richting het oosten zou leiden tot de ondergang van Polen. In eerste instantie twijfelden de Polen nog over een te voeren oorlog met de Russen, maar ze vermoedden dat de interne problemen in Rusland (Derde Russische Revolutie) positief zouden kunnen uitpakken voor Polen in een militair conflict met Rusland. In samenwerking met de Oekraïense anticommunistische regering, trok het Poolse leger in januari 1919 op tot aan Kiev. De Sovjet-Unie kwam tot een reactie, waarna Polen zich wendde tot de geallieerden in de hoop steun te krijgen. Tijdens de conferentie in Spa (1920) maakten de geallieerden duidelijk geen oorlog te willen voeren met de Russen. Alleen Frankrijk en Roemenië steunden Polen toen het Rode leger voor de poorten van Warschau stond.¹⁹⁰

Pilsudski wist bij de slag om Warschau (1920) een overweldigende overwinning te behalen op de Sovjet-Unie, waardoor Lenin gedwongen was vrede te sluiten met de Polen.¹⁹¹ De overwinning op de Russen was van grote betekenis; niet alleen was de traditionele vijand verslagen, het gaf tevens vertrouwen en bestaansrecht.¹⁹² Ook meenden de Polen dat het de Westerse landen had weten te behoeden voor een oorlog met de Russen. Polen was echter teleurgesteld in de steun die het Westen had geboden in de oorlog tegen de Sovjet-Unie; slechts Roemenië en Frankrijk hadden de Polen geholpen bij die oorlog. Het waren ook deze staten die bijdroegen aan de totstandkoming van de Vrede van Riga, waarbij de oostgrens van Polen van na de Tweede opdeling werd hersteld. Kortom,

¹⁸⁹ Lesniewski, P. 'Three Insurrections: Upper Silesia 1919-21' in: Stachura, D. *Poland Between the Wars* (1998) 27.

¹⁹⁰ Prizel, L. Michta, A.A. *Polish Foreign Policy Reconsidered* (Houndmills 1995) 5.

¹⁹¹ Stachura, P.D. *Poland Between The Wars, 1918-1939* (London 1998) 51.

¹⁹² Prizel, 'Polish Foreign Policy', 7.

de Poolse drang naar het oosten tijdens het interbellum had Polen zowel een deel van zijn vroegere gebieden, als een vijandschap in het oosten opgeleverd.

De basis voor de oostgrens werd bepaald tijdens vredesbesprekingen tussen Rusland en Polen, beter bekend als de Vrede van Riga.¹⁹³ Vredesbesprekingen tussen Polen en de Sovjet-Unie moesten eindelijk duidelijkheid verschaffen hoe het grensgebied eruit moest komen te zien. De vredesbesprekingen tussen Warschau en Moskou werden uiteindelijk afgerond in Riga op 21 maart 1921.¹⁹⁴ Een duidelijke geografische grens zou vanaf dat moment duidelijkheid verschaffen in dat grensgebied. Hoewel met de overeenkomst de militaire macht van de Russen teruggedreven werd, was de uitkomst niet wat Pilsudski van te voren gehoopt had. De macht van de Russen in de grensregio was namelijk ook na de overeenkomst nog gewaarborgd. Het was een ramp voor Pilsudski, die zijn droom, het herstel van een federatief Polen, in duigen zag vallen. Wit-Rusland was in tweeën gedeeld: een droom van een onafhankelijk Wit-Rusland geïmplementeerd in een federatie met Polen was uiteengespat. In een uiterste poging nog iets te maken van een federatie, deed Pilsudski een aantal pogingen om Litouwen geïnteresseerd te krijgen voor een samenwerking met Polen. Nationalisten aan zowel de kant van Polen als aan de kant van Litouwen waren enthousiast over een Pools-Litouwse federatie; desondanks faalde Pilsudski openlijk. Het lukte Pilsudski alleen om Vilnius in Pools bezit te krijgen. Vilnius, het symbool van het Pools-Litouwse Gemenebest, zou echter een betekenisloze provinciestad worden, gelegen in het oosten van Polen. Het begon 'meer en meer' duidelijk te worden dat er weinig terecht zou komen van het verwezenlijken van de vermeende historische continuïteit van Polen. De verhouding tussen Polen en het kleine Litouwen zou betreurenswaardig blijven tijdens het interbellum, en dat is zelfs vandaag nog voelbaar.¹⁹⁵

Er kwam een abrupt einde aan de Poolse expansiedrift toen Duitsland en de Sovjet-Unie toenadering tot elkaar zochten, die resulteerde in een samenwerkingsverdrag 1922.¹⁹⁶ Polen meende dat dit verdrag (Rapallo) een einde betekende van de Poolse onafhankelijkheid. Uit angst dat Polen weer van de geografische kaart van Europa zou verdwijnen, was Polen haastig op zoek naar nieuwe bondgenoten. Weliswaar had Polen met Frankrijk in 1921 een verdrag gesloten; dit verdrag werd echter door beide landen niet serieus genomen. Ook lukte het Polen niet om een samenwerking tot stand te brengen met landen als Oekraïne, Estland, Letland en Finland. Kortom, de overmoed sloeg om in wanhoop.¹⁹⁷ De samenwerking met Frankrijk woog namelijk niet op tegen de alliantie van de Sovjet-Unie met Duitsland. Daarnaast voelde Polen zich nog meer bedreigd door Duitse en Russische

¹⁹³ Biskupski, M.B., *The History of Poland* (Santa Barbara, 2008, 2e druk) 71.

¹⁹⁴ Biskupski, 'The History of', 71.

¹⁹⁵ Biskupski, 'The History of', 71.

¹⁹⁶ ENNEKENS, C. *De Duitse "Drang nach Osten" en de creatie van de Oder-Neissegrens* (Leuven 1998) 63.

¹⁹⁷ Prizel, L. Michta, A.A. *Polish Foreign Policy Reconsidered* (Houndmills 1995) 8.

minderheden die binnen de Poolse grens woonden. Het wantrouwen bracht Polen er toe om nog meer dan voorheen bescherming te zoeken door nieuwe allianties te sluiten. Tevens werden de minderheden in Polen in toenemende mate onderdrukt. In 1922 werden alle rechten van minderheden ontnomen, in de hoop een machtsovername van binnenuit te voorkomen. Het idee van Pilsudski om een tolerante samenleving op te bouwen leek hiermee vervlogen.¹⁹⁸

Zowel Dmowski als Pilsudski meenden dat Polen verbonden was met Europa en als gevolg daarvan afhankelijk was van Europa. Dmowski zocht toenadering tot Frankrijk en Italië, om de Poolse onafhankelijkheid te bewaken, terwijl Pilsudski de veiligheid wilde waarborgen in een vredesverdrag met Duitsland. Frankrijk en Engeland hielden rekening met een scenario dat Polen niet lang onafhankelijk zou blijven, waardoor de macht van zowel Duitsland als de Sovjet-Unie weer zou toenemen. Aangezien de Europese stabiliteit hierdoor weer uit balans zou raken, drongen zij aan op nieuwe Europese afspraken, dat zo'n scenario moest voorkomen. Uiteindelijk moest een conferentie georganiseerd in Locarno (1925) uitkomst bieden. Polen sloot weliswaar een verdrag met Duitsland, maar de Duits-Poolse grens werd hierin niet vastgelegd, al beloofde Duitsland de grens niet met geweld te zullen oprekken.¹⁹⁹

Kortom, nog steeds was onduidelijk hoe Polen geografisch in elkaar stak, tevens was niet duidelijk welke landen nou precies een bondgenoot van Polen waren, aangezien Dmowski allianties wilde sluiten met de Sovjet-Unie en Frankrijk, terwijl Pilsudski nauwer wilde samenwerken met Duitsland. Echter zat de situatie zat nog complexer in elkaar, omdat de naties die wel of juist geen samenwerking met Polen waren aangegaan, onderling en individueel met tegenstrijdige belangen handelden.

¹⁹⁸ Prizel, L. Michta, A.A. *Polish Foreign Policy Reconsidered* (Houndmills 1995) 9.

¹⁹⁹ Prizel, 'Polish Foreign Policy', 9.

Hoofdstuk 3

3.1 De verkiezingen van 1922

Het zou tot 1922 duren voordat de eerste democratische verkiezingen gehouden werden in Polen. De parlementaire en presidentiële verkiezing van 1922, de eerste vrije verkiezing gehouden in Polen sinds de onafhankelijkheid in 1918, werd gezien als een cruciale krachtmeting voor de verschillende politieke partijen en hun ideeën van een ‘verbeelde gemeenschap’.²⁰⁰

Om het belang van de verkiezingen in 1922 nader toe te lichten, is het noodzakelijk stil te staan bij de parlementaire ontwikkelingen in Polen voorafgaand aan de verkiezingen van 1922. Het idee van parlementaire politiek had een lange geschiedenis in Polen - de Sejm (parlement) had ten tijde van het Pools-Litouwse Gemenebest veel macht, maar was zeker niet het effectiefste parlement in de Europese Vroegmoderne Tijd. Maar de Sejm, die in 1919 door Pilsudski nieuw leven werd ingeblazen, was fundamenteel anders, gekozen door een samenleving met weinig ervaring met parlementaire politiek.²⁰¹ Tevens vormde het parlement geen representatie van het volk. Sommige regio's hadden geen vertegenwoordigers in het parlement en ook minderheden waren niet vertegenwoordigd.

De eerste parlementaire verkiezingen werden in 1919 gehouden in het voormalige Congres Polen. De verkiezingen brachten afgevaardigden voort die geen enkele ervaring hadden met een parlementair stelsel. De Sejm bleek een voorspelbaar en corrupt geheel. Afgevaardigden veranderden constant van partij, terwijl de partijen constant te maken kregen met afsplitsingen. Alleen de PPS met haar traditie van partijdiscipline, leek immuun voor de voortdurende versplintering, die andere partijen wel beïnvloedde. Dit betekende dat politieke partijen vaak al na een korte periode uit elkaar vielen. Deze instabiliteit, in combinatie met de gepolariseerde politieke situatie in het land en het ontbreken van een duidelijke politieke meerderheid aan zowel de linker- als de rechterkant van het politieke spectrum, bracht een aantal regeringen voort die niet lang standhielden. Tussen 1919 en de constitutionele parlementaire verkiezingen van 1922, hebben acht verschillende kabinetten nooit een heersende en stabiele meerderheid kunnen behalen.²⁰²

²⁰⁰ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²⁰¹ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²⁰² Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

De grondwettelijke Sejm was een unieke creatie, die uitsluitend in het leven was geroepen om een grondwet op te stellen, die als basis zou dienen voor de verkiezing van een democratisch parlement en een president in 1922.²⁰³ Alle partijen die meededen aan de verkiezingen van 1922 geloofden dat deze verkiezingen een nieuw tijdperk inluiden, een tijdperk van stabiliteit en meerderheidsregeringen. Het was duidelijk dat de parlementaire verkiezingen van 1922 de eerste 'normale' verkiezingen waren in Polen, ooit gehouden. Als zodanig zou een duidelijke overwinning de overwinnaar een geheel ander niveau van legitimiteit geven, dan elke partij gehoopt had te krijgen tijdens de verkiezingen van 1919.²⁰⁴

De verkiezingen, en het parlement dat hieruit voortkwam, waren ook uniek en belangrijk om een andere reden. Het verdrag van Riga, dat de Pools-Russische oorlog beëindigde, had rust en relatieve stabiliteit gebracht in Polen, voor het eerst sinds onafhankelijkheid verkregen was. Op hetzelfde moment vormde het verdrag van Riga een streep door de rekening van Pilsudski. Nog meer dan zijn militaire operaties, had dit verdrag duidelijk gemaakt dat Pilsudski's idee van het creëren van een onafhankelijk Oekraïne en Wit-Rusland was mislukt. Het Polen dat tot stand was gekomen na het verdrag zou voor ongeveer tweederde Pools zijn, en voor de rest bestaan uit omvangrijke Oekraïense, Wit-Russische, Duitse en Joodse minderheidsgroepen. Officieel was Polen vanaf dit moment een multi-etnische staat. Het was geen vraag meer of Polen een multi-etnische staat moest worden, maar hoe om te gaan met de niet-Poolse burgers. De grondwet die voortgekomen was uit de parlementaire verkiezing van 1919, gaf hier geen duidelijkheid over.

Hoewel elke partij het geloof had dat de verkiezingen van 1922 een stabiele regering zouden brengen, blijkt achteraf dat deze verwachtingen misplaatst waren. Niet alleen vanwege de verdere polarisatie van de samenleving en versnippering van de politieke partijen, maar meer nog omdat uit de verkiezingen geen duidelijke winnaar uit de bus was gekomen.²⁰⁵ De rechterkant van het politieke spectrum, met inbegrip van de nationaal democraten, had ongeveer 36% van de stemmen gekregen. De rechterkant vormde een stevig politiek blok. De linkerkant van het politieke spectrum, bestaande uit veel splinterpartijen die voor de verkiezingen samenwerkten, had ongeveer 42% van de stemmen gekregen.²⁰⁶ Voor de rechtse partijen was het een onbegonnen zaak een coalitie te vormen met partijen buiten het 'eigen spectrum', omdat bijvoorbeeld de verhouding met de Piast Partij (centrumpartij) nog voor de verkiezing bekoeld was geraakt. Hierdoor, en vanwege het feit dat de

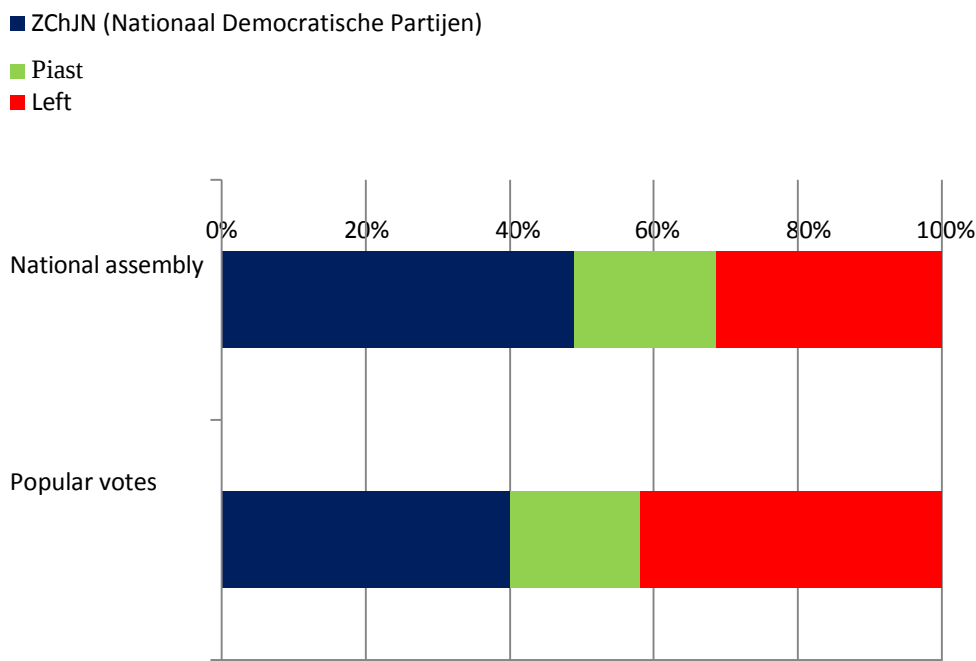
²⁰³ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²⁰⁴ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²⁰⁵ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²⁰⁶ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

linkerkant van het politieke spectrum in totaal meer stemmen had gekregen, was de linkerkant aanzet om een nieuwe regering te vormen. De linkerkant had echter ook partijen buiten het eigen spectrum nodig om een absolute meerderheid te behalen. Behalve de Piast Partij moest de Bloc Partij (partij voor etnische minderheden) de linkerflank aan een meerderheid helpen. Hieronder is de verkiezingsuitslag opgenomen, gepresenteerd in een diagram. Zie het verschil tussen het aantal stemmen (popular votes) en de verdeling van de zetels (national assembly).

Figuur 4. Verkiezingsuitslag ²⁰⁷

Nu was door de verkiezingen een situatie ontstaan, waarbij de linkerkant van het politieke spectrum niet kon regeren zonder de hulp van de Piast Partij en van de Bloc Partij. Deze situatie leek de coherentie in Polen te versterken. Maar in feite leek de uitslag meer op een script uit het mythische verhaal van de nationaal democraten van een geplande Joodse overname van Polen.²⁰⁸ Door preventief elke samenwerking met de Bloc Partij te bestempelen als een verraderlijke deelname aan het Joodse complot om de natie te vernietigen, hoopte de nationaal democraten te voorkomen dat de Piast Partij en misschien ook wel de linkse partijen samenwerking zouden zoeken met de Bloc Partij,

²⁰⁷ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013) Ajnenkiel, Historia Sejmu Polskiego.

²⁰⁸ Brykczynski, Paul, ' Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

en dus nooit een stabiele regering konden vormen. Deze dreiging droeg er onder andere aan bij dat de Piast Partij bij voorbaat geen samenwerking wilde aangaan met de rechtse partijen.²⁰⁹

Hoewel het antisemitisme al vanaf 1905 een vast onderdeel was van het nationaal democratische discours, raakte in de periode na de parlementsverkiezingen het antisemitisme in een andere dimensie. En met goede reden - de enige manier waarop de nationaal democraten de verkiezingen konden winnen, was door andere partijen af te schrikken voor een samenwerking met de Bloc Partij. De aanvallen op de Joden werden vanaf dit moment een middel voor de nationaal democraten om zeer concrete politieke doeleinden na te streven. De onduidelijke uitslag van de parlementsverkiezingen had de obsessie van de nationaal democraten voor de Joden doen versterken.²¹⁰ Bovendien leidde de slecht geconsolideerde aard van de Poolse politieke partijen tot een zeer instabiele en onvoorspelbare situatie. Aangezien politieke partijen vchten voor hun positie in het politieke domein en allianties, handelden informele groepen binnen partijen op eigen initiatief en met eigen doeleinden. Ideologische overeenkomsten, historische veroordelingen, discrete overeenkomsten en persoonlijke voorkeuren, alles was met elkaar verweven op een manier die met geen pen te beschrijven was. Oftewel, de Poolse politiek was verreweg van overzichtelijk. Tevens zou blijken dat de afstand tussen de politiek en de Poolse burger steeds groter werd. De wil van de individuele burger zat opgesloten in een vacuüm van maatschappelijke tegenstrijdigheden, die simpelweg niet opgelost konden worden door de politiek.²¹¹

Volgens de constitutie moest de president verkozen worden door een parlementaire commissie. Het resultaat was een heftige strijd tussen de Endecja, die een verkozen president wilden hebben, en aan de andere kant de linkse partijen (Pilsudski) die zelf een president wilden benoemen. Uiteindelijk kreeg Pilsudski zijn zin en werd de gematigde linkse politicus Gabriel Narutowicz verkozen tot eerste president van het onafhankelijke Polen. Narutowicz was door Pilsudski naar voren geschoven, tot frustratie van de nationaal democraten. Narutowicz was vanaf dat moment verbonden met de nationale zaak, echter niet voor lang, want na een aantal weken werd Narutowicz

²⁰⁹ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²¹⁰ Zloch, Stephanie, 'Polnischer Nationalismus. Politik und Gesellschaft zwischen den beiden Weltkriegen', Sehepunkte 12 (2012) 207.

²¹⁰ Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²¹⁰ Włodzimierz Borodziej, 'Geschichte Polens Im 20. Jahrhunderts', (München 2010) 96.

vermoord door een fanatieke, beter gezegd een extremistische nationalist. Volgens de Endeks was de moord het gevolg van een frustratie dat de verkiezingen hadden geleid tot de aanwijzing van Narutowicz als eerste president van Polen, dankzij de stemmen van veel etnische minderheden (vertegenwoordigd in het parlement door de 'Joodse' leider Yitshak Grunbaum). Formeel deden de Endeks afstand van de moordpartij, maar ze konden niet ontkennen een klimaat geschapen te hebben, waardoor de weg vrij werd gemaakt voor deze tragedie. Vanaf dit moment zou de Poolse politiek nog verder dan voorheen polariseren, een ontwikkeling die in de Poolse politiek nooit zou veranderen.²¹²

Na de verkiezingen hielp Pilsudski de gematigde linkse politicus Narutowicz aan het presidentschap, met de bedoeling meer naar de politieke achtergrond te treden, zonder de politiek vaarwel te zeggen. Pilsudski had weinig geloof dat hij in de politiek het verschil kon maken, hij meende dat het politieke domein te veel beheerst werd door splinterpartijen, waardoor besturen onmogelijkheid werd gemaakt. Zoals eerder vermeld vormde de linkerkant van het politieke spectrum geen stevig politiek blok. De linkse partijen zouden nooit een meerderheidskabinet kunnen formeren zonder de hulp van bijvoorbeeld centrumpartijen. Tevens geloofde Pilsudski dat niet de politiek maar een militaire strijd het verschil kon maken. Hij deed daarom weinig moeite om bijvoorbeeld een 'sterke' socialistische partij op te bouwen. Pilsudski zou van 1922 tot 1926 voor een korte periode de politieke voorgrond verlaten. Hij zou echter wel de 'grote man' blijven aan de linkerflank van het politieke spectrum, met als resultaat dat de politiek gedomineerd zou blijven door aan de ene kant Pilsudski, vertegenwoordiger van de socialisten, en aan de andere kant Dmowski als vertegenwoordiger van de rechtse politiek. Ondanks dat het de nationaal democraten niet was gelukt deel te nemen aan het kabinet en een president aan te wijzen, zagen zij de verkiezingen niet als een teleurstelling. Uit de verkiezingsuitslag was gebleken dat de rechts nationalistische partijen de steun hadden gekregen van ongeveer 40% van de kiezers. De verkiezingen hadden duidelijk gemaakt dat een aanzienlijk deel van de Poolse bevolking het rechts nationalisme omarmde. Ondanks dat de linkse partijen de verkiezingen hadden gewonnen, voelden zij de uitslag als een teleurstelling. Zij hadden gehoopt op een absolute meerderheid, maar het tegendeel bleek waar, het etnisch nationalisme was populairder dan verwacht.

Voor het feit dat het etnisch nationalisme populairder zou worden in Polen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, heeft Krzywiec een aantal verklaringen. De ontwikkeling van Polen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw bleek uniek in vergelijking met rest van de Oost-Europese landen.²¹³ Allereerst was Polen in de ogen van de Poolse bestuurlijke elite een van de

²¹² Brykczynski, Paul, 'Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland', http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

²¹³ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski'

overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog. Dit betekende dat in Polen na de Eerste Wereldoorlog geen ruimte werd vrijgemaakt voor naoorlogse trauma's; de blik richtte zich meteen op de toekomst en op de onafhankelijkheid van Polen. De hernieuwde onafhankelijkheid werd vanaf het begin al bedreigd door twee grote Europese landen (Duitsland en Rusland), landen die in het geheugen van de Polen altijd al een gevaar hadden gevormd voor de Poolse onafhankelijkheid. Deze politieke situatie droeg aan de ene kant bij tot de hereniging van de Poolse samenleving, aan de andere kant dwong ze een groot deel van de bestuurlijke elite in de richting van het etnisch nationalisme. Niet verwonderlijk, stelt Krzywiec; in Polen bestond een derde van de bevolking uit minderheden, groepen die in de grensgebieden van Polen woonden, aangrenzend aan landen waar deze minderheden wel tot de meerderheid behoorden (hoofdzakelijk Oekraïne, Wit-Rusland en Duitsland). Een perspectief van etnische conflicten bleek onvermijdelijk. In deze context bleek het rechtspopulisme in Polen tot een zeker niveau verwant te zijn aan het Duitse nazisme, dat op dat moment in ontwikkeling was in Duitsland, stelt Krzywiec. Het valt zeker niet uit te sluiten dat ook Dmowski overtuigd was geraakt van het nazisme. Hoewel de ideeën van Dmowski afgestemd waren op lokale tradities, moeten deze geplaatst worden tegen de achtergrond van soortgelijke rechtse denkers die actief waren tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw, stelt Krzywiec. Dmowski's vurige antisemitisme vormde vanaf het begin een cruciaal aspect in de strijd tegen de erfenis van de verlichting.²¹⁴ Vanuit dit perspectief bleken de rechts-populistische opvattingen van Dmowski niet meer dan een utopisch streven naar een hiërarchische samenleving. Het is opmerkelijk wat Krzywiec stelt, want hoewel vandaag de dag Dmowski en zijn partij vergeleken worden met nazistische partijen in die tijd, heeft Dmowski zelf altijd afstand willen doen van het nazisme.

Dmowski stelde beïnvloed te zijn door de nationalistische, antisemitische en anti-romantische werken van Charles Maurras en Enrico Corradini (met wie hij ook een persoonlijke band had opgebouwd). Ook de Franse Revolutie bleek veel invloed te hebben op zijn ideeën. De nalatenschap van de Franse Revolutie leidde tot twee uitkomsten, meende hij. Aan de ene kant het idee van volkssoevereiniteit (wat betekende: soevereiniteit van de natie); aan de andere kant het idee van mensenrechten als legitimatie voor individualisme en dus het ondermijnen van het morele maatschappelijke fundament.²¹⁵ Dmowski concludeerde dat het ware nationalisme een synthese moest zijn van aan de ene kant het revolutionaire concept van volkssoevereiniteit en aan de andere kant antirevolutionaire kritiek op de legitimatie van het individuele belang. In de ogen van Dmowski

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²¹⁴ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski'

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²¹⁵ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 33.

vormde de evolutie van het individuele recht een gevaar voor het nationalisme: het leek een essentieel aspect van moderniteit, maar het werd eerder een bedreiging van de moderniteit. Volkssoevereiniteit moest dus niet gebaseerd zijn op individuele belangen, maar op het belang van de natie als geheel.

3.2 De Nationaal Democraten, etnische politiek

Een nieuwe belangrijke periode voor de Poolse politiek brak aan in 1926. In mei van dat jaar pleegde Pilsudski een militaire staatsgreep (Sanacja = bevrijding). De politieke partijen die Pilsudski hielpen deze staatsgreep te plegen waren de Boeren Partij, PPS en de Communistische Partij. Dit conglomeraat van partijen en trouwe volgelingen van Pilsudski, die de parlementaire democratie wilde vervangen door een vorm van autoritair leiderschap, met Pilsudski aan het hoofd van deze nieuwe politieke constellatie, had de naam bevrijdingsregering.²¹⁶ Hoewel Pilsudski wist dat door het plegen van een militaire staatsgreep geen gehoor gegeven werd aan de parlementaire democratie, koos hij bewust voor deze manier van opereren. Volgens Pilsudski en zijn trouwe aanhangers moest er meer aandacht besteed worden aan het nationale belang, ondersteund door een autoritaire regering en zonder een systeem van parlementaire democratie. Doel van deze staatsgreep was om de politieke macht van de Endeks (etnisch nationalist) in te perken en een einde te maken aan de politieke corruptie en versplintering van het politieke domein; het resultaat was een beperking van de rol van het Poolse parlement.

Als gevolg van de militaire en politieke staatsgreep van Pilsudski voelde Dmowski zich gedwongen nog meer dan voorheen op de politieke voorgrond te treden. Na de staatsgreep voorzag Dmowski de mogelijkheid om een sterk rechts blok te formeren, omdat aangetoond kon worden dat Pilsudski de ondemocratische weg ingeslagen was. Volgens Dmowski zou dit leiden tot frustratie onder de Poolse bevolking. Tegen het einde van 1926 resulteerden de ideeën van Dmowski over een sterk rechtsblok in de oprichting van 'Kamp Groot Polen' (OWP), letterlijk vertaald. Het was een brede, gedisciplineerde en strikt hiërarchische organisatie, die zichzelf niet betitelde als een politieke partij, maar als een massabeweging, vergelijkbaar met andere fascistische partijen in die tijd. De taak van deze beweging was om de krachten van alle etnisch nationalistische partijen te bundelen. Meer specifiek wilde deze organisatie een nieuwe generatie etnisch nationalist opleiden, om de strijd met de socialisten en etnische minderheden ook in de toekomst voort te kunnen zetten. Op hetzelfde moment zag Dmowski zijn ideaalbeeld van etnisch zuiver Polen verder in gevaar komen. Nieuw 'minderheidspolitiek' voorzag dat een groot aantal etnische minderheden tussen de periode

²¹⁶ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

1926-1928 het Poolse staatsburgerschap op konden eisen. In deze periode werden ongeveer 600.000 Joden genaturaliseerd tot Pool. De meeste waren afkomstig uit Rusland²¹⁷

Het OWP bleek nog tijdens de jaren twintig van de vorige eeuw succesvol - het werd een dynamische politieke kracht, en claimde gedragen te worden door een meerderheid van de jongere generatie in Polen.²¹⁸ Ontegenzeggelijk was Dmowski het gezicht en de spiritueel leider van de partij, maar zijn populariteit bleek niet van eeuwige duur. De radicaalste leden van de partij stelden dat Dmowski niet geschikt was voor de nieuwe taak. Zijn manier van politiek bedrijven stond bekend als geheimzinnig en berekenend en was daarom moeilijk verenigbaar met de fundamentalistische ideeën van de jeugdstroming en de logica van de massabeweging, gedreven door collectieve emoties.²¹⁹ In tegenstelling tot Dmowski wilde de nieuwe generatie nationaal democraten krachtadiger optreden en meer nieuwe politieke en economische hervormingen doorvoeren, bijvoorbeeld de Poolse economie hervormen tot een centraal geleide economie; dit was tegen het zere been van Dmowski. Dmowski was zich bewust van het feit dat de nieuwe generatie nationaal democraten over een aantal onderwerpen andere standpunten had dan hij, daarom was zijn houding dubbelzinnig ten aanzien van de nieuwe generatie. Aan de ene kant wilde hij zijn invloed behouden op de jongere generatie door in te spelen op hun eisen, aan de andere kant probeerde hij de jongere generatie te beïnvloeden en te waarschuwen om niet te veel het pad van het radicalisme te kiezen.²²⁰ Dmowski wilde ten koste van veel voorkomen dat zijn partij geassocieerd zou worden met het Italiaanse fascisme of het Duitse nazisme. Hij bekritiseerde het fascisme en het nazisme, voor de traditie met onverantwoordelijke populistische leiders, de militaire associatie met politiek, en afkeer voor het recht.²²¹ Was hier sprake van een verandering van Dmowski's politieke ideeën?

Dmowski wist niet wat de uitkomsten zouden zijn als het etnisch nationalisme het katholicisme zou gaan omarmen. In zijn vroegere werken had hij zich kritisch getoond ten opzichte van het geloof. Voor de Eerste Wereldoorlog had Dmowski weinig vertrouwen in de kerk: hij begreep nationalisme als een seculiere stroming en waarschuwde zijn volgers, evenals de gelovigen, voor de verschillen tussen beide stromingen. Katholicisme is geen aanhangsel van het Pools bewustzijn, meende Dmowski. Zijn poging het katholicisme te distantiëren van het Pools bewustzijn, en om de Poolse natie los te zien van het geloof en de kerk, ging echter in tegen de principes van Poolse eenheid. Daarom ging ook Dmowski uiteindelijk overstag en accepteerde hij het belang van het katholicisme in Polen.

²¹⁷ Włodzimierz Borodziej, *'Geschichte Polens Im 20. Jahrhunderts'*, (München 2010) 165.

²¹⁸ Stefan Auer, *Liberal nationalism in central Europe* (New York 2004) 63.

²¹⁹ Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 31.

²²⁰ Walicki, 'The Troubling Legacy', 31.

²²¹ Walicki, 'The Troubling Legacy', 34.

De visie van Dmowski veranderde tijdens de onafhankelijkheid van Polen. De eerste verandering, zichtbaar in de brochure *The Church, the Nation, and the State*, ging over het onderwerp 'de relatie tussen Pools nationalisme en het katholicisme'.²²² Dit werk werd vaak gebruikt als bewijs dat aanhangers van het Pools nationalisme tijdens de twintigste eeuw het katholicisme in meerdere mate gingen omhelzen. In feite heeft de voorgestelde fusie van het nationalisme met het katholicisme bijgedragen aan het verder radicaliseren van de nationalistische beweging. Volgens Walicki legitimeerde het Katholicisme de gedragingen van de jonge nationalist als absolute waarden en creëerde het een stevige en transcendente basis voor nationalistisch fundamentalisme. Oftewel, de etnisch nationalist gingen het Katholieke geloof gebruiken om het etnisch nationalisme verder uit te bouwen. Het idee dat alleen een goede Pool Katholiek was, was hier een voorbeeld van, en werd gebruikt om een culturele rangschikking te maken. Deze nationalistische katholieke synthese had een corrumperende invloed op veel katholieken, en maakte de weg vrij voor een nationalistische versie van politiek katholicisme.²²³ Op deze manier won de rationalistische en relativistische benadering van de politiek; een politieke tak die meer openstond voor een fundamentalistische vorm van radicalisme. Deze fundamentalistische stroming zou vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw de belangrijkste stroming blijken binnen het etnisch nationalisme.

De partij van Dmowski zou vanaf dat moment triomferen in het zwart-wit denken en nog verder radicaliseren, met als gevolg dat de wil om van Polen een exclusief homogene natie te maken in nog scherpere formuleringen tot uiting werd gebracht. Dit leidde tot de kwalificaties van etnische minderheden in het licht van hun civiele en politieke rechten.²²⁴ Bovenaan stonden de Slavische minderheden en onderaan de Joodse minderheid. De Oekraïners werden uitgenodigd om deel te nemen aan de samenleving als etnische Polen; de Joden daarentegen mochten hier niet op rekenen. Zij werden geïsoleerd van de rest van de samenleving. Dmowski beschreef de Joden als compleet onverenigbaar met de Europese cultuur. Hij stelde dat hun culturele geschiedenis had aangetoond dat zij nooit zullen assimileren.²²⁵

Dmowski's oplossingen voor de economische crisis van de jaren dertig waren meer conservatief dan radicaal te noemen. Als politicus was hij tegen verdere liberalisering van de economische markten en had hij weinig vertrouwen in grote industrieën.²²⁶ Voor de jongere generatie nationaal democraten, die wel gefascineerd waren geraakt door de totalitaire efficiëntie van het naziregime in Duitsland, en zelfs de Sovjet industrie, bood nazisme veel meer een uitkomst

²²² Walicki, Andrzej, 'The Troubling Legacy of Roman Dmowski', *East European Politics and Societies* (1999) 31.

²²³ Walicki, 'The Troubling Legacy', 32.

²²⁴ Walicki, 'The Troubling Legacy', 32.

²²⁵ Walicki, 'The Troubling Legacy', 32-34.

²²⁶ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review*, 12 (1977) 397.

dan voor Dmowski. Daarom bleef Dmowski in de ogen van de jongere generatie een man van de schriftelijke cultuur en niet van de actie, en een van de grondleggers van de partij, maar niet de leider van de partij.²²⁷

Toch leken de ideeën van Dmowski op een aantal punten overeen te komen met de ideeën die voortvloeiden uit het nazisme, zeker als het ging om zijn visie op de rol van de Joodse gemeenschap in de nationale/internationale politiek. Anders gesteld, beide stromingen kwamen voort uit het sociaal-darwinisme. Het idee van degeneratie van een volk/cultuur, vermengd met het religieuze en het quasireligieuze geloof in verlossing, domineerde de bovenste regionen van zowel nazistische partijen als van de Nationaal Democratische Partij. Dmowski was vooral enthousiast over de aard van het nazisme. Er waren echter ook genoeg verschillen te noemen tussen het nazisme en de politiek van de Nationaal Democratische Partij, zeker op theoretisch vlak.²²⁸

3.3 De jaren dertig

De breed gedeelde overtuiging dat Duitsland ook na de onafhankelijkheid van Polen een van de aartsvijanden van Polen bleef, had veel invloed op de Poolse politiek tijdens het interbellum. Beïnvloed door deze overtuiging, flirtten de rechts-(etnisch)radicale partijen openlijk met de nazi-ideologie, en de radicaal linkse partijen met de radicale socialistische partijen in Rusland. Aan de andere kant was het anti-Duitse sentiment al diepgeworteld in de Poolse samenleving en bleek het belangrijk voor de ontwikkeling van het Pools nationalisme. Dus hoewel het Duits nazisme een bedreiging vormde voor Poolse onafhankelijkheid, werden grote groepen Poolse nationalisten er wel door geïnspireerd.²²⁹

Van 1928 tot en met 1933 zou de OWP de belangrijkste nationaal democratische beweging blijven in Polen. In 1933 echter werd het bestaan van deze beweging wettelijk nietig verklaard.²³⁰ Geïnspireerd door Dmowski's ideeën was de hoofdtak van de OWP, zoals al eerder aangegeven, het vormen van een stevig fundament voor de toekomstige strijd tegen de linkse politieke partijen in

²²⁷ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²²⁸ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²²⁹ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²³⁰ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

Polen.²³¹ Dit moest bewerkstelligd worden door een jongere generatie etnisch nationalisten op te leiden. Dmowski voorzag dat de bevrijdingsregering (onder leiding van Pilsudski) onmogelijk de politieke macht in handen kon houden, daarom zou OWP een goede kans hebben om de linkse partijen uit het politieke domein te verdrijven, en dus de missie te volbrengen.

De toekomstige strijd zou echter buiten het parlement moeten plaatsvinden, op basis van concepten die gelijkenissen zouden vertonen met het fascisme, meenden de radicaalste etnisch nationalist.²³² Politieke tegenstanders moest angst ingeboezemd worden door middel van bedreigingen en fysiek geweld. Het zou echter zeker tot de jaren dertig duren voordat het voorgestelde plan om de linkse partijen buiten het parlement aan te vallen werkelijkheid zou worden.²³³ De meer 'ervaren' etnisch nationalisten waren ervan overtuigd dat een te directe aanval niet tot succes kon leiden, vandaar dat deze in eerste instantie uitgesteld werd. Een directe gewelddadige opstand zou zonder twijfel meteen de kop ingedrukt worden, tevens zou het kunnen leiden tot politieke impopulariteit. De eerste vijandige acties vonden plaats tijdens de economische recessie halverwege de jaren dertig. Rechts-radicalen knokploegen gebruikten fysiek geweld jegens Joodse minderheden. Antisemitisme vormde altijd al het middelpunt van nationaal democratische slogans, maar nu werd de daad bij het woord gevoegd door stelselmatig Joden geweld aan te doen. Het doel van deze gewelddadige acties was aan de ene kant propaganda. Door meedogenloos op te treden hoopten de etnisch nationalist een onuitwisbare indruk te maken en nog meer Poolse burgers te inspireren voor het etnisch nationalisme te kiezen, of in ieder geval niet te stemmen op linkse partijen en de Bloc Partij. Aan de andere kant zagen de etnisch nationalist de gewelddadige acties als een training voor de toekomst, om de wet en orde te verstoren. Ook geloofde men dat door deze acties het verval van de Sanacja zich eerder zou aankondigen.²³⁴

In 1934 splitste de nationalistische partij (Stronnictwo Narodowe, SN), een van de grootste rechts-nationalistische partijen op dat moment in Polen, zich af van de rest van de rechts-nationalistische partijen in Polen (OWP). In termen van generaties was de afsplitsing een opstand van de jongere generatie etnisch nationalist tegen de oudere generatie.²³⁵ De grootste rechts-radicalen groep die toen ontstond was de ONR (Nationale Radicale Kamp). Ideologisch gezien had die partij niets nieuws toe te voegen aan de variëteit aan ideeën die al voortkwamen uit het etnisch nationalisme. Het verschil met andere etnisch nationalistische partijen lag in het feit dat deze partij

²³¹ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²³² Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review*, 12 (1977) 405.

²³³ Holzer, 'The political right', 405.

²³⁴ Holzer, 'The political right', 405.

²³⁵ Holzer, 'The political right', 405.

was opgericht in dienst van een revolutionaire politieke doelstelling: gewelddadige strijd tegen de linkse politieke partijen. Een doelstelling die ook al in de plannen van de OWP voorkwam. Hoewel de ONR een populaire partij was, bestond de partij niet lang. Kort na de oprichting werd de partij al verboden.²³⁶ Hierna zou de partij nog een jaar functioneren als een illegale partij, waarna ze in tweeën gesplitst zou worden. Het was opvallend dat in deze periode twee thema's immens populair werden bij etnisch nationalistische partijen: charisma en geweld. Vanaf 1935 zouden deze thema's nog meer aan belang winnen. De rechts-radicale bestuurders bleven beïnvloed door het gedachtegoed van Dmowski, maar niet in hun ideeën over sociaaleconomisch beleid. Al in 1933 meende de jongere generatie etnisch nationalist dat afstand gedaan moest worden van liberale economische opvattingen. Zij waren tegen een verdere liberalisering van de economische markten en stelden dat deze onder gezag moesten komen te staan van de overheid. De jongere generatie leek hiermee beïnvloed te zijn door het economisch totalitarisme, dat in het nazistische Duitsland was ingevoerd. Over dit onderwerp had Dmowski een andere opvatting. Ook hij was tegen een verdere liberalisering van de economische markten, maar hij wilde ten koste van veel voorkomen dat de economie gegrepen zou worden door het totalitarisme.

Kortom, het etnisch nationalisme ontwikkelde zich vanaf de tweede helft van de jaren dertig tot een antisemitische oorlogsmachine, die ingezet werd tegen de linkse partijen, de regering en in het bijzonder de Joodse minderheid.²³⁷ Het etnisch nationalisme ontwikkelde zich met behulp van autoritaire en etnisch nationalistische ideeën, die op dat moment in Europa bekend waren. Deze partijen hadden maar één doel: het ontketenen van een nationale revolutie. De Jodenhaat werd nog meer dan voorheen een centraal thema. Tevens zou in deze periode het spiritueel racisme, een mengsel van traditionele anti-Joodse sentimenten met moderne raciale retoriek, aan invloed winnen in het rechts radicale (politieke) denken.²³⁸ Uiteindelijk waren de etnisch nationalist tegen het einde van de jaren dertig in staat, nog meer dan voorheen, een stevig rechts blok te vormen, juist op het moment dat ook andere politieke stromingen machtiger werden.

Ook de romantisch nationalist (socialisten) werkten tijdens het interbellum aan een nieuwe politieke visie. Het was duidelijk geworden dat het etnisch nationalisme aan populariteit had gewonnen, met als gevolg dat de romantisch nationalist met een nieuw politiek strijdplan moesten

²³⁶ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review*, 12 (1977) 401.

²³⁷ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

²³⁸ Grzegorz Krzywiec, 'Redemptive anti-Semitism in Polish political tradition? The case of Roman Dmowski' http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:d4lebWEXt04J:icj.huji.ac.il/conference/papers/Grzegorz_Krzywiec.pdf+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl (17-01-2014)

komen.²³⁹ In de periode 1926-1935 werd de politieke agenda van de linkse partijen nog gedomineerd door verdraagzaamheid en de wil de sociale cohesie in Polen in stand te houden.²⁴⁰ Gedurende deze periode vermeden linkse partijen nationalistische propaganda, in de angst sociale onrust te veroorzaken. Meer specifiek hoopten de linkse partijen positieve relaties op te bouwen met alle etnische minderheidsgroepen die bereid waren samen te werken met de nationale regering. Het jaar 1935 bleek echter een belangrijk omslagpunt in de ideeën van de romantisch nationalistische partijen. Na de dood van Pilsudski in 1935 ontwikkelde de linkse politieke partijen een 'nieuwe' meer 'rechtse' politieke visie, die fascistische elementen zou bevatten.²⁴¹ Net als veel andere regeringen in die regio slaagde de linkse partijen er niet in om het rechts-radicaal nationalisme uit te bannen, met als gevolg dat ze beïnvloed zouden worden door rechts-radicalen ideeën. Zo ontwikkelde de Sanacja zich tot een reactionaire, autoritaire organisatie. Anders geformuleerd, de nationale democratie radicaliseerde in zijn geheel vanaf de jaren '30. Borodziej stelt, aan de (oplevende) rechterzijde van het politieke spectrum werd nieuwe inspiratie gevonden in het Italiaanse fascisme.²⁴²

De dood van Pilsudski, de leider van de (Sanacja) bevrijdingsregering en de enige echte dictator van Polen, bleek invloed te hebben op de koerswijziging van de politieke beweging.²⁴³ Het hele systeem waar de organisatie op stoelde, was gebaseerd op autoriteit en persoonlijke macht. Direct na de dood van Pilsudski werden parlementaire verkiezingen gehouden, met de bedoeling een nieuwe politiek leider aan te kunnen wijzen. Deze verkiezingen werden echter geboycot door de oppositie en het merendeel van de eigen achterban, want maar 43% van de kiezers stemden in deze verkiezingen. Deze gebeurtenis toonde de zwakheden van deze politieke beweging aan. Er volgde een langdurige interne crisis, met meerdere afsplitsingen als gevolg. Veel romantisch-nationalistische partijen begonnen te twijfelen of ze de samenwerking met de bevrijdingsregering moesten voortzetten.²⁴⁴ De zoektocht van de bevrijdingsregering naar een oplossing voor de interne crisis leidde tot de volgende vraagstukken: hoe moest Polen bestuurd worden? Moet dictatorschap voortgezet worden, of moet het vervangen worden door een ander politiek systeem, terwijl de bevrijdingsregering de machtsmonopolie in handen zou houden? Was het noodzakelijk de manier van besturen te democratiseren?²⁴⁵ Vraagstukken waar niet direct antwoorden op gevonden konden worden, want het was op dat moment nog niet duidelijk hoe de 'partijideologie' er uit moest komen te zien. Duidelijkheid kwam toen Edward Rydz-Smigly, een militair leider, een nieuw 'partijprogramma' presenteerde. Rydz-Smigly wilde dat het dictatorschap in stand gehouden zou

²³⁹ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review*, 12 (1977) 403.

²⁴⁰ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review*, 12 (1977) 403.

²⁴¹ Holzer, 'The political right', 403.

²⁴² Włodzimierz Borodziej, *'Geschichte Polens Im 20. Jahrhunderts'*, (München 2010) 176.

²⁴³ Holzer, 'The political right', 410.

²⁴⁴ Holzer, 'The political right', 410.

²⁴⁵ Holzer, 'The political right', 410.

worden, maar op basis van uitgebreidere steun en een andere partijideologie. Na enige aarzeling wilde hij enkele volgers van de nationaal democratische beweging (etnisch nationalist) betrekken in het formeren van een nieuwe partijideologie. Zodoende zou de nieuwe Sanacja-ideologie een mengsel worden van de traditionele socialistische ideeën met (etnisch-) nationalistische elementen. Het principe van een individueel leiderschap zou worden versterkt door de formatie van een doeltreffende grassroots (politieke processen worden aan de basis van de partij ontwikkeld) partij.²⁴⁶

De transformaties binnen de Sanacja konden beschouwd worden als een neiging in de richting van het etnisch nationalisme. Het gevolg was dat de gehele Poolse politiek een beweging zou maken richting etnisch nationalistische gedragingen. Deze ontwikkeling werd tevens duidelijk door de toegenomen waardering voor fascistische standpunten in het publieke debat.²⁴⁷ Zeker in de landelijke gebieden van Polen was het etnisch nationalisme extreem populair geworden. De inzet van Dmowski en zijn volgelingen, om de massa via propaganda, onderwijsprojecten en het ontwerp van een nieuwe ideologie te bewegen het rechts-radicalisme te ondersteunen, leek zijn vruchten af te werpen.

Het historische proces dat de etnisch nationalist tegen het einde van de jaren dertig tot elkaar bracht, zou uiteindelijk door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog uit elkaar vallen. Hoewel nooit duidelijk zal worden of het etnisch nationalisme daadwerkelijk had uit kunnen groeien tot een duurzame en politiek machtige beweging, spreekt het voor zich dat de trend richting het fascisme op veel populariteit kon rekenen. Er bleven echter genoeg politieke partijen en bewegingen over die in verzet traden tegen de fascistische standpunten van de etnisch nationalist.²⁴⁸

Internationale context

Eind jaren '20 waren de bondgenoten van Polen nog altijd op één hand te tellen, juist op het moment dat veel conflicten rond de grenzen plaatsvonden, die voornamelijk veroorzaakt werden door de opstandige etnische minderheden in Polen. De enige Westerse bondgenoot van Polen was nog altijd het land Frankrijk. Frankrijk wist echter niet te kunnen voldoen aan de bescherming van Polen. Polen aan de andere kant, had weinig tot geen vertrouwen in de samenwerking met Frankrijk, aangezien Frankrijk een militair zwakke bondgenoot was en voortdurend balanceerde op de rand van oorlog met Duitsland als gevolg van de Vrede van Versailles. Toen de angst voor een Duitse militaire aanval tijdens de jaren '30 toenam, ondertekende Frankrijk in 1932 een verdrag en een non-agressiepact

²⁴⁶ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review*, 12 (1977) 410.

²⁴⁷ Holzer, 'The political right', 410.

²⁴⁸ Holzer, 'The political right', 412.

met de Sovjet-Unie, waardoor beide staten verplicht waren hulp te bieden in geval één van beide landen door een derde mogendheid militair aangevallen zou worden²⁴⁹ Op verzoek van Frankrijk sloot Polen in 1932 een niet-aanvalsverdrag met de Sovjet-Unie, dat ook de politieke situatie tussen beide landen aanzienlijk moest verbeteren. Polen weigerde echter hulp te bieden, aangezien Polen de grenzen niet wilde opstellen voor het Rode leger, dat Duitsland wilde aanvallen, uit vrees voor een nieuwe bezetting door de Sovjets.²⁵⁰

Voor Polen bleef de angst bestaan dat het overlopen zou worden door Rusland en/of Duitsland. Volgens Pilsudski was onderdanigheid en wanhoop niet de oplossing voor deze problematische situatie. Zijn beleid was erop gericht om de 'juiste balans' te vinden tussen samenwerken en kracht tonen, waardoor zowel Rusland als Duitsland niet het idee zouden kunnen krijgen om Polen simpelweg en zonder weerstand in bezit te nemen. Het Duits-Poolse verdrag (niet-aanvalsverdrag) dat in 1934 werd ondertekend, was hier een voorbeeld van, en vormde een juiste en duidelijke toevoeging aan het niet-aanvalsverdrag dat Polen al in 1932 met de Sovjet-Unie had gesloten. Echter, met Hitler aan het roer in Duitsland, betekende het verdrag meer dan alleen het behoud van veiligheid en vrede.

De werkelijkheid dat Polen tevens een niet-aanvalsverdrag met Duitsland had ondertekend, maakten zowel de Fransen als de Russen rusteloos en achterdochtig. Frankrijk en de Sovjet-Unie wilden namelijk in Oost-Europa een sterk machtsblok te formeren, met het idee een 'krachtig' economisch en militair machtsblok ten oosten van Duitsland op te bouwen.²⁵¹ De Polen reageerden hierop door te stellen dat het niet ondertekenen van het aanvalsverdrag met Duitsland, slechter uit had kunnen pakken voor Polen, dan de tot stand gekomen samenwerking met de Duitsers. Tevens, was Pilsudski overtuigd, als al eerder aangegeven, dat niet de Duitsers maar de Russen het grootste gevaar vormden voor Polen.

Pilsudski voelde zich aangetrokken tot Duitsland, ondanks dat hij wist dat Duitsland bij machte was om Polen te overheersen. Zijn dilemma was duidelijk te zien in het minderhedenbeleid: vergeleken met andere minderheden in Polen behielden de Duitsers tijdens het interbellum de meeste privileges, al werden de Duitsers wel onderdrukt door de Polen. Aan de andere kant voelden de Duitse minderheden weinig affiniteit met de Polen; ze zagen de Poolse staat

²⁴⁹ Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid - een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999)

<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

²⁵⁰ Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid - een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999)

<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

²⁵¹ Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid - een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999)

<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

als tijdelijk en meenden dat Polen gedoemd was te mislukken.²⁵² Ondanks Pilsudski's sympathie voor Duitsland, deed Pilsudski in 1933 de geallieerden het voorstel een preventieve oorlog tegen Duitsland te beginnen. Frankrijk en Engeland stonden echter niet open voor dit voorstel, waardoor dat plan nooit uitgevoerd werd. Door een Duits-Pools niet-aanvalsverdrag te tekenen in 1934, dacht Pilsudski de soevereiniteit van Polen beter te kunnen bewaken. Hij wilde niet te veel afhankelijk zijn van Frankrijk. Frankrijk ondervond dit als verraad.

Pilsudski zou de gevolgen van zijn besluit om met Duitsland samen te werken niet meer meemaken, in 1935 overleed hij. Het beleid dat Pilsudski uitgestippeld had werd echter wel voortgezet, door zijn partijgenoot en de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Beck.²⁵³

Pilsudski was er dus niet in geslaagd om van Polen een stabiele natie te maken. Te veel had hij moeten leunen op de steun van het leger, en ook zijn opvolger bleef afhankelijk van het leger. Het onvermogen om minderheden te assimileren vergrootte tevens de binnenlandse onvrede, waardoor de minderhedenhaat toenam. Vooral Joden aan de oostgrens kregen het zwaar te verduren. Duitse minderheden hadden het nog relatief goed vanwege de samenwerking tussen Polen en Duitsland. Ook internationaal gezien slaagde Polen er niet in om meer stabiliteit te creëren. Door de samenwerking met Duitsland weigerde Polen toenadering te zoeken tot de Sovjet-Unie. Hierdoor nam in het 'Westen' het wantrouwen jegens Polen toe.

In de ogen van Hitler was Polen niet belangrijk: Polen was economisch en politiek zwak en had verder geen belangrijke bondgenoten. Bovendien bleef de grenskwestie tussen Polen en Duitsland voortduren en onbesproken.²⁵⁴ Met Adolf Hitler aan het politieke roer in Duitsland veranderden de verhoudingen tussen Polen en Duitsland tegen het einde van de jaren '30 van de twintigste eeuw. Hitler streefde naar 'Lebensraum', voor zijn volk, dat een groter gebied zou beslaan dan Duitsland op dat moment officieel in handen had. Daarnaast waren de Polen, zoals alle Slavische volken, een ondergeschikt ras, meende Hitler. De situatie dreigde uit de hand te lopen. Echter onderhield Hitler tot 1939 goede contacten met Polen, hoewel duidelijk was dat Polen niet gebruikt kon worden in de strijd tegen de Sovjet-Unie, omdat Polen weigerde lid te worden van het anti-kominternpact (anticommunistisch verdrag tussen Duitsland en Japan).

²⁵²Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid- een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999)
<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

²⁵³Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid- een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999)
<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

²⁵⁴Kregten, Aster, *Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid- een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen* (Maastricht 1999)
<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

Het 'Westen' zag voor lange tijd Polen als handlanger van Duitsland, maar daar kwam in 1939 abrupt een einde aan. Hitler was veranderd en een andere koers ingeslagen: hij begon Polen te bedreigen en voormalige Duitse grondgebieden terug te eisen. Polen leek geschrokken en wilde niet meegaan in de eisen van Duitsland. De dreiging maakte duidelijk dat het verdrag met Duitsland waardeloos was. Ook het bondgenootschap met Frankrijk was niet veel meer waard, vanwege de samenwerking met Duitsland. Desondanks bleef Polen weigeren de legers van de Sovjet-Unie op Poolse grondgebied toe te laten. De overtuiging bleef, dat niet Duitsland maar de Sovjet-Unie het grootste gevaar vormde voor de Poolse soevereiniteit. De Sovjet-Unie, op zijn beurt, werd door de weigering van Polen Sovjetlegers toe te laten, in de hoek gedreven.²⁵⁵ Duitsland profiteerde van deze situatie door 'heel onverwacht' de Sovjet-Unie een bondgenootschap aan te bieden. In augustus werd het bondgenootschap tussen de Sovjet-Unie en Duitsland werkelijkheid (Molotov-Ribbentroppact), waardoor Duitsland het gevaar voor een oorlog had ontweken. Polen bleek machteloos. Tevens was in het verdrag tussen Duitsland en de Sovjet-Unie vastgelegd dat het Poolse grondgebied tussen beide landen verdeeld moest worden. Het 'Westen' reageerde adequaat: twee dagen nadat het Molotov-Ribbentroppact gesloten was, garandeerde Engeland militaire steun aan Polen.

De maanden voor de Tweede Wereldoorlog, deed Polen verschillende pogingen om het tij te keren. Het was een politieke race tegen de klok om nieuwe bondgenootschappen te sluiten.²⁵⁶ Hoewel Engeland en Frankrijk aan Polen militaire en politieke hulp garandeerde, en Polen de broodnodige tanks, munitie en politieke steun probeerden te verkrijgen, bleek Polen kansloos toen Duitsland in september 1939 Polen binnenviel. Duitsland leek zich goed voorbereid te hebben op een inval van Polen, en de 'openlijke' steunbetuigingen van Frankrijk en Engeland bleken niet de realiteit.

²⁵⁵ Stachura, P.D. *Poland Between The Wars, 1918-1939* (London 1998)73.

²⁵⁶ Stachura, 'Poland Between The', 78.

Hoofdstuk 4. Conclusie:

Bestonden voor 1918 al etnisch nationalistische ideeën (in Polen) en hoe waren deze ideeën ontstaan?

1864 markeerde een belangrijk draaipunt in het politieke denken van de Polen die in het door Rusland bezette gebied woonden. In 1864 was de Januariopstand op gewelddadige wijze de kop ingedrukt. Rusland was geschrokken van de opstand, besloot de Polen te straffen voor hun daden en was vastbesloten om toekomstige opstanden te voorkomen. De romantische idealen en neergeslagen revoluties hadden de Polen achtergelaten met een niet-hervormde staat, en nog steeds geen vrijheid. De positivisten meenden dat het streven naar onafhankelijkheid op een laag pitje gezet moest worden, en in plaats daarvan de focus gericht moest zijn op modernisering van het politieke beleid. Heel specifiek was het deze atmosfeer, en het mislukken van de Januariopstand, die uiteindelijk zouden leiden tot de geboorte van een nieuwe politieke ideologie. Deze nieuwe ideologie zou bekend komen te staan als het Pools positivisme. Het Pools positivisme zou echter niet helpen vooruitgang te boeken. Dit gebrek aan vooruitgang, of beter gezegd de perceptie dat geen vooruitgang was geboekt, gekoppeld met de groei en rijping van een generatie Polen die niet getroffen waren door de consequenties van de Januariopstand, opende de deur voor nieuwe politieke ideeën. Deze nieuwe politieke denkbeelden zouden het Pools nationalisme versterken.

Rond de eeuwwisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw was het Pools nationalisme te verdelen in twee hoofdstromingen. De eerste nationalistische stroming kwam voort uit de ideologie van de Nationaal Democratische Partij of Endeks, het etnisch nationalisme. De andere Pools nationalistische ideologie was een voortzetting van het romantisch nationalisme, en kwam voort uit de socialistische ideeën van Pilsudski.

De politieke standpunten van de nationaal democraten werden vanaf 1899 maandelijks aan de man gebracht in het *All Polish Review*. Naast de publicaties in de *All Polish Review* werden pamfletten en boeken uitgebracht om het gedachtegoed van de nationaal democraten te verspreiden. Van de boeken die uitgebracht werden, maakte *The Thoughts of a Modern Pole* (1902), geschreven door Dmowski, de meeste indruk. In dit boek benadrukte Dmowski het falen van het romantisch nationalisme, dat tot uiting was gekomen tijdens de opstanden van 1831 en 1863. In scherpe bewoordingen zette hij uiteen hoe de romantische intellectuelen van de negentiende eeuw een verkeerde perceptie hadden van de Poolse geschiedenis. Voor de romantici was het

bestaansrecht van de Poolse natie nauw verbonden met de strijd voor universele rechtvaardigheid en het creëren van een rechtvaardige orde van Europese landen; voor Dmowski was het tegendeel waar. Om een 'goede' en 'moderne' Pool te zijn, moest men de fundamentele waarden van de Poolse cultuur en identiteit heroverwegen, en leren om sterk en meedogenloos te zijn, als de Pruisen, die Dmowski zowel haatte als bewonderde. Kortom, voor 1918 bestonden al etnisch nationalistische ideeën in Polen. Hoewel het Pools nationalisme tot de twintigste eeuw gedragen werd door de voormalige Poolse elite, die dragers waren van het romantisch nationalisme, probeerde Dmowski nog voor de Eerste Wereldoorlog zijn etnisch nationalistische ideeën aan de man te brengen, in de hoop een etnisch nationalistische massabeweging op te bouwen.

Was de wedergeboorte van de Poolse staat uitsluitend het resultaat van Pools streven of speelde primair de internationale politiek een rol in de reconstructie van Polen?

De meeste Polen zagen in 1918 niet aankomen dat Polen weer op de geografische kaart van Europa zou verschijnen. Door de implosie van het Russische Rijk, de ontbinding van Oostenrijk-Hongarije en de plotselinge nederlaag van Duitsland na de Eerste Wereldoorlog, ontstond een machtsvacuüm dat door de Polen opgevuld kon worden. De snelheid van de nederlaag van de Duitsers was echter zo onverwacht, dat de Polen in verwarring achterbleven. Deze verwarring zou niet lang aanhouden. In november 1918 claimden ten minste zes partijen de legitieme macht te kunnen opeisen, en binnen enkele dagen bleven nog maar twee partijen over die de legitieme macht zouden blijven claimen. Aan de ene kant Jozef Pilsudski, aan de andere kant Roman Dmowski.

De totstandkoming van een onafhankelijk Polen was waarschijnlijk anders verlopen als de geallieerden zich niet intensief hadden beziggehouden met het lot van Polen nadat de Eerste Wereldoorlog ten einde was gekomen. Tijdens de Vredesconferentie van Parijs in 1919 werden de eerste geografische grenzen van een onafhankelijk Polen bedacht en uitgetekend. Tijdens deze conferentie werden echter weinig definitieve beslissingen genomen over het lot van Polen. De invloed van de geallieerden op de totstandkoming van een onafhankelijk Polen was groot. Het is echter te kort door de bocht om te veronderstellen dat de wedergeboorte van een onafhankelijk Polen uitsluitend het resultaat was van het streven van de geallieerden.

De totstandkoming van een onafhankelijk Polen was het resultaat van drie factoren. Ten eerste, door de ontwikkeling van het Pools nationalisme ontstond een breed gedragen roep om onafhankelijkheid, die duidelijk maakte dat ten minste één partij onafhankelijkheid steunde, en dus dat er draagvlak bestond voor onafhankelijkheid. Ten tweede, als gevolg van de Eerste Wereldoorlog bleken de bezettende partijen van Polen niet meer in staat om Polen in bezit te houden, als gevolg waarvan een machtsvacuüm ontstond dat door de Polen ingevuld kon worden. Ten derde, voor de

geallieerden stond, voorafgaand aan de conferentie in Parijs, al vast dat een onafhankelijk Polen tot stand moesten worden gebracht. Niet alleen omdat de Polen dat wilden, maar meer nog omdat een onafhankelijk Polen als belangrijke bufferzone zou kunnen fungeren tussen Rusland en Duitsland, om toekomstige conflicten tussen deze partijen te bemoeilijken. De onafhankelijkheid van Polen was dus primair zowel het resultaat van Pools streven als van internationale politieke omstandigheden.

Wat was de invloed van het etnisch nationalisme op het Poolse politieke domein en het maatschappelijke leven tijdens het interbellum?

Ook tijdens het interbellum bleef de politieke tweestrijd tussen Pilsudski en Dmowski het politieke domein domineren. Tijdens de eerste democratische verkiezingen in 1922 moest blijken wie van de twee meer politieke draagkracht had. Hoewel elke politieke partij in Polen het geloof had dat de verkiezingen van 1922 een stabiele regering zouden brengen, blijkt achteraf dat deze verwachting misplaatst was, niet alleen vanwege de verdere polarisatie van de samenleving en versnippering van de politieke partijen, maar meer nog omdat uit de verkiezingen geen duidelijke winnaar uit de bus was gekomen.

Hoewel het antisemitisme al vanaf 1905 een vast onderdeel was van het nationaal democratische discours, raakte in de periode na de parlementsverkiezingen het antisemitisme in een andere dimensie. En met goede reden - de enige manier waarop de nationaal democraten de verkiezingen konden winnen, was door andere partijen af te schrikken voor een samenwerking met de Bloc Partij. De aanvallen op de Joden werden vanaf dit moment een middel voor de nationaal democraten om zeer concrete politieke doeleinden na te streven.

Ook de omarming van het katholicisme door het nationalisme droeg tijdens het interbellum bij aan het verder radicaliseren van de etnisch nationalistische beweging. Het legitimeerde de gedragingen van de jonge etnisch nationalistische beweging als absolute waarden en het creëerde een stevige basis voor nationalistisch fundamentalisme. Deze nationalistische katholieke synthese had een corrumperende invloed op veel katholieken, en maakte de weg vrij voor een nationalistische versie van politiek katholicisme.

De dood van Pilsudski (1935), de leider van de socialisten en de enige echte dictator van Polen, bleek invloed te hebben op de koerswijziging van de bevrijdingsregering.²⁵⁷ Het hele systeem waar de organisatie op stoelde, was gebaseerd op autoriteit en persoonlijke macht. Direct na de dood van Pilsudski werden parlementaire verkiezingen gehouden, met de bedoeling een nieuwe politiek leider aan te kunnen wijzen. Deze verkiezingen werden echter geboycot door de oppositie en

²⁵⁷ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review* 12 (1977) 410.

het merendeel van de eigen achterban, want maar 43% van de kiezers stemden in deze verkiezingen. Deze gebeurtenis toonde de zwakheden van deze politieke beweging aan. Er volgde een langdurige interne crisis, met meerdere afsplitsingen als gevolg. Veel romantisch-nationalistische partijen begonnen te twijfelen of ze de samenwerking met de bevrijdingsregering moesten voortzetten. Er volgde een zoektocht van de PPS en andere partijen die verbonden waren aan de bevrijdingsregering naar een oplossing voor de interne crisis. Dit leidde tot de volgende vraagstukken: hoe moest Polen bestuurd worden? Moet dictatorschap voortgezet worden, of moet het vervangen worden door een ander politiek systeem, terwijl de linkse partijen de machtsmonopolie in handen zouden houden? Ideologische transformaties binnen de bevrijdingsregering zouden uiteindelijk verandering brengen. Het gevolg was dat de gehele Poolse politiek een beweging zou maken richting etnisch nationalistische gedragingen. Deze ontwikkeling werd tevens duidelijk door de toegenomen waardering voor fascistische standpunten in het publieke debat.²⁵⁸ Zeker in de landelijke gebieden van Polen was het etnisch nationalisme extreem populair geworden. De inzet van de Dmowski en zijn volgelingen om de massa via propaganda, onderwijsprojecten en het ontwerp van een nieuwe ideologie te bewegen het rechts radicalisme te ondersteunen, leek zijn vruchten af te werpen.

Tevens droeg de instabiele internationale situatie tijdens het interbellum bij aan de 'verergering' van de interne problemen in Polen. Het lukte Polen onvoldoende om 'sterke' internationale allianties te sluiten, waardoor Polen in grote onzekerheid bleef betreffende soevereiniteit. Als gevolg hiervan ontstond het besef dat 'in ieder geval' voorkomen moest worden dat Polen van binnenuit uit elkaar zou vallen, want de angst bestond dat etnische minderheden in staat zouden zijn om de Poolse soevereiniteit in gevaar te brengen. Mede daarom werden etnische minderheden in Polen vanaf de jaren '30 van de twintigste eeuw beperkt in hun vrijheden. Alles wat 'niet Pools' was, werd ingeperkt om in ieder geval eenheid uit te stralen.

Tot slot, in antwoord op de hoofdvraag:

In hoeverre radicaliseerde het etnisch nationalisme in Polen tijdens het interbellum als gevolg van de tweede wedergeboorte van een onafhankelijk Polen in 1918?

Zonder enige twijfel staat vast dat het Pools etnisch nationalisme radicaliseerde tijdens het interbellum als gevolg van de onafhankelijkheid van Polen in 1918. Polen bleek niet in staat de internationale dreiging in te perken, waardoor het geen tijd kreeg om nationale problemen op te lossen. Misschien wel het grootste slachtoffer van de Poolse onafhankelijkheid was Polen zelf, dat in 1939 weer afstand moest doen van zijn bestaan.

²⁵⁸ Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review* 12 (1977) 410.

Bibliografie:

Auer, Stefan, *Liberal nationalism in central Europe* (New York 2004)

Biskupski, M.B., 'Paderewski, Polish Politics, and the Battle of Warsaw, 1920', *Slavic Review* 46 (1987) 503-512.

Biskupski, M.B., *The History of Poland* (Santa Barbara, 2008, 2e druk).

Borodziej, Włodzimierz, *'Geschichte Polens Im 20. Jahrhunderts'*, (München 2010) 165.

Brykczynski, Paul, Political murder and the victory of ethnic nationalism in interwar Poland,
http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/97869/paulbryk_1.pdf?sequence=1 (13-12-2013)

Brykczynski, Paul, 'A Poland for the Poles? Józef Piłsudski and the Ambiguities of Polish Nationalism

http://www.academia.edu/344978/A_Poland_for_the_Poles_Jozef_Pilsudski_and_the_Ambiguities_of_Polish_Nationalism

Chapman, Tim, *Imperial Russia 1801-1905* (New York: Routledge, 2001).

Davies, Norman, *God's Playground A History of Poland: Volume II: 1795 to the Present* (Oxford 2005, 2e gewijzigde druk).

ENNEKENS, C. *De Duitse "Drang nach Osten" en de creatie van de Oder-Neissegrens* (Leuven 1998)

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism* (Cornell 1983).

Holzer, Jerzy 'The political right in Poland, 1918-39', *Journal of Contemporary History Review* 12 (1977) 395-412.

Jasiewicz, Krzysztof, 'The Past Is Never Dead' Identity, Class, and Voting Behaviour in Contemporary Poland', *East European politics and societies* 23 (2009) 491-508.

Kozicki, Stanislaw, 'Roman Dmowski 1864-1939', *The Slavonic and East European Review*, No.53 (1939).

Kunicki, Mikolaj, *Between the Brown and the Red: Communism in the 20th century Poland – The politics of Boleslaw Piasecki* Athens, Ohio 2012) 12.

Kregten, Aster, Tussen Wanhoop en overmoed, De invloed van de nationale identiteit op het Poolse veiligheidsbeleid- een vergelijking tussen het interbellum en het post-communistische Polen (*Maastricht 1999*)

<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=22594>

Kopstein, Jeffrey, 'Who Voted Communist? Reconsidering the Social Bases of Radicalism in Interwar Poland', *Slavic review* 62 (2003) 87-109.

Lukowski, Jerzy, Zawadzki, Hubert, *A concise history of Poland* (Cambridge 2006, 2e druk)

Józef Piłsudski, *The Memories of a Polish Revolutionary and Soldier*, trans. D.R. Gillie (London 1931),

Prizel, L. Michta, A.A. *Polish Foreign Policy Reconsidered* (Houndmills 1995).

Romer, Eugene. 'The Population of Poland according to the Census of 1921', *Geographical Review* 13.3 (1923) 398-412.

Seton-Watson, Hugh. *The Decline of Imperial Russia 1855-1914* (New York 1961) 188

Stachura, P.D. *Poland Between The Wars, 1918-1939* (London 1998).

Vogelsgang, Tobias, Re-making Poland at the 1919 Paris peace conference,
<http://jepson.richmond.edu/conferences/adam-smith/papers13/paper13vogelsgang.pdf>

Vos, Louis, & Goddeeris, Idesbald, *De strijd van de witte adelaar: geschiedenis van Polen (966-2004)* (Leuven 2000).

Wanter, Adam, 'Three Paths to One State: Polish National Identity under Russian, Prussian, and Austro-Hungarian Occupation after 1863', (Research Thesis, Ohio State University, 2012).

Weeks, Theodore, '*Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier, 1863-1914*, (Northern Illinois, 1996

Walicki, Andrzej, *The Enlightenment and the birth of modern nationhood: Polish political thought from noble republicanism to Tadeusz Kosciuszko*, (Notre Dame 1989).

Walters, E Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945*. (Syracuse, 1988) 138.

Zloch, Stephanie, 'Polnischer Nationalismus. Politik und Gesellschaft zwischen den beiden Weltkriegen', *Sehepunkte* 12 (2012)

Primaire bronnen:

-http://www.firstworldwar.com/source/poland_pilsudski2.htm (19/12/2013)

- ROMAN DMOWSKI, A POLISH LEADER; Founder of the Nationalist Party and Long a Foe of Pilsudski--Dies at 74 ONCE FOREIGN MINISTER Had Leading Part in Versailles Conference and Was a Treaty Signer--Retired in 1926 Wireless to THE NEW YORK TIMES. (); January 03, 1939,

- ORGANIZES FASCISTI AGAINST PILSUDSKI; Dmowski, the Polish Leader Against Russians, Starts a Formidable Opposition. BACKED BY GEN. HALLER New Move Is Expected to Bring a Quick Clash With Dictator or Lead to a Revolt Copyright, 1926, by The New York Times Company. By Wireless to THE NEW YORK TIMES. (); December 05, 1926

-Telegraaf, 21-03-1938

<http://kranten.delpher.nl/nl/view/index?query=Dmowski&coll=ddd&image=ddd%3A110577900%3Ampg21%3Aa0063&page=2&maxperpage=10> (12-01-2014)

- Algemeen Handelsblad, 07-12-1926

<http://kranten.delpher.nl/nl/view/index?query=Dmowski&coll=ddd&image=ddd%3A010658102%3Ampg21%3Aa0165&page=2&maxperpage=10> (12-01-2014)